

Algemeen ambtsbericht Russische Federatie

Datum   december 2018

Colofon

Plaats

Opgesteld door

Den Haag

CAT

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1 Landeninformatie	6
1.1 Politieke ontwikkelingen	6
1.1.1 Verkiezingen	6
1.1.2 Inperking vrijheden	9
1.1.3 Centralisatie macht	9
1.2 Veiligheidssituatie	10
1.3 Documenten	11
1.3.1 Identiteits- en reisdocumenten	11
1.3.2 Documentfraude	14
1.3.3 Biometrische gegevens	14
2 Mensenrechten	15
2.1 Juridische context	15
2.1.1 Verdragen	15
2.1.2 Grondwet	16
2.1.3 Anti-extremisme wetgeving	16
2.1.4 Staatsburgerschapswetgeving	18
2.1.5 Strafprocesrecht	19
2.1.6 Wetgeving op online communicatie en informatieverspreiding	20
2.1.7 Medewerking aan internationale sancties en oplegging van nieuwe sancties	24
2.1.8 Wetgeving tegen witwassen en financiering terrorisme	25
2.1.9 Anti-demonstratiewet	25
2.1.10 Wet op buitenlandse agenten: ngo's en media	27
2.1.11 Wet op ongewenst verklaarde buitenlandse en internationale organisaties	28
2.1.12 Hoogverraadwet	29
2.1.13 Blasfemiewet	30
2.1.14 Anti-LHBTI-propagandawet	30
2.2 Toezicht en rechtsbescherming	31
2.2.1 Aangifte doen	31
2.2.2 Onafhankelijkheid rechterlijke macht	32
2.2.3 Openbaar Ministerie	34
2.2.4 Corruptie binnen het rechtssysteem	34
2.3 Naleving en schendingen	37
2.3.1 Vrijheid van meningsuiting	37
2.3.2 Persvrijheid	38
2.3.3 Vrijheid van vereniging en vergadering	41
2.3.4 Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging	43
2.3.5 Bewegingsvrijheid	44
2.3.6 Rechtsgang	46
2.3.7 Arrestaties, bewaring en detenties	48
2.3.8 Mishandeling en foltering buiten detentie	52
2.3.9 Verdwijningen en ontvoeringen	53
2.3.10 Buitengerechtelijke executies en moorden	53
2.3.11 Doodstraf	53

2.4	Positie van specifieke groepen	54
2.4.1	Ontwikkeling maatschappelijk middenveld	54
2.4.2	Leden van oppositiepartijen / politieke activisten	56
2.4.3	Etnische minderheden	59
2.4.4	Religieuze minderheden	60
2.4.5	Vrouwen.....	64
2.4.6	LHBTI	68
2.4.7	Dienstplichtweigeraars en deserteurs	79
2.4.8	Alleenstaande minderjarigen	79
	3 Vluchtelingen en ontheemden	81
3.1	Vluchtelingenstroom	83
3.2	Activiteiten internationale organisaties.....	86
3.3	Terugkeer	86
	4 Bijlagen	88
4.1	Geraadpleegde bronnen	88
4.2	Afkortingen	107

Inleiding

In dit algemeen ambtsbericht wordt de situatie in de Russische Federatie beschreven, voor zover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit Rusland en voor de besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Russische asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van het algemeen ambtsbericht Russische Federatie van juli 2017 en beslaat de periode van juli 2017 tot en met november 2018.

Dit onderzoeksrapport is gebaseerd op informatie van openbare bronnen en vertrouwelijke bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, (niet-)gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst. Bovendien liggen bevindingen van een fact finding missie naar Rusland en vertrouwelijke rapportages van Nederlandse vertegenwoordigingen aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag. In dit rapport wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen en naar vertrouwelijke bronnen indien informatie op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

Dit algemeen ambtsbericht is opgesteld naar aanleiding van vragen van het ministerie van Justitie en Veiligheid, welke zijn vastgelegd in de Terms of Reference (ToR). De ToR is als bijlage gepubliceerd bij dit ambtsbericht.

In hoofdstuk één wordt ingegaan op recente ontwikkelingen op politiek- en veiligheidsgebied. Tevens wordt ingegaan op identiteits- en reisdocumenten.

In hoofdstuk twee wordt vervolgens de mensenrechtensituatie in de Russische Federatie geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen waarbij Rusland partij is, komen de mogelijkheden van toezicht op naleving van de mensenrechten aan de orde. Daarna volgt een beschrijving van de naleving dan wel schending van enkele klassieke mensenrechten. Ten slotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk drie komen de opvang van vluchtelingen en binnenlands ontheemden aan de orde, evenals activiteiten van internationale organisaties.

1 Landeninformatie

1.1 Politieke ontwikkelingen

Tijdens de verslagperiode werden in Rusland personen en groepen met een afwijkende mening ten opzichte van de regering gemarginaliseerd en in hun vrijheden beperkt. Met name vrijheden voor media, ngo's, andersdenkenden en opposanten werden ingeperkt door invoering van restrictieve wetgeving en vaak willekeurige toepassing van bestaande restrictieve wetgeving. De trend van centralisatie van het gezag zette zich voort door benoeming van Kremlin-getrouwe gouverneurs en uitbreiding van de Nationale Garde die direct onder president Poetin valt.

1.1.1 Verkiezingen

In de verslagperiode vonden er in 82 regio's tweemaal lokale verkiezingen op verschillende niveaus plaats: gemeenteraadsverkiezingen, verkiezingen van het regionaal parlement en gouverneursverkiezingen. Op 18 maart 2018 vonden presidentsverkiezingen plaats.

Lokale verkiezingen

In 2017 en 2018 werden er in 82 Russische regio's lokale verkiezingen gehouden. In het overgrote deel kwam *Jedinaja Rossija* (Verenigd Rusland, VR), de partij van zittend president Poetin, als winnaar uit de bus. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2017 in de stad Moskou wist Verenigd Rusland een meerderheid van 77% te behalen. Opmerkelijk was dat een coalitie van de sociaal-liberale partij *Jabloko* (*Rossijskaja Objedinjonnaja Demokratitsjeskaja Partija*), een aantal partijloze kandidaten en de communistische partij *Kommunisticheskaya Partiya Rossiyskoy Federatsii* (KPRF) aangevoerd door Dmitry Gudkov tijdens diezelfde verkiezingen in Moskou 17,4% van de gemeenteraadszetels te behalen wist. Tijdens de gouverneursverkiezingen van 2018 slaagden concurrerende kandidaten in vier regio's er onverwacht in om een tweede verkiezingsronde te forceren aangezien Kremlin-getrouwe kandidaten er niet in slaagden om meer dan vijftig procent te winnen.¹

De opkomst lag in 2017 en 2018 tussen dertig en veertig procent, waarbij de opkomst in en rond de steden achterbleef bij de opkomst daarbuiten. Zo lag de opkomst in de agglomeratie Moskou bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2017 rond de vijftien procent en in de stad Moskou rond de twaalf procent, maar in regio's als Mordovië, Belgorod en Saratov om en nabij de tachtig procent.²

Om zich verkiesbaar te stellen moeten gouverneurskandidaten afhankelijk van hun regio vijf tot tien procent van de provincieraadsleden voor zich winnen. Dit bleek voor veel oppositionele kandidaten een onoverkomelijke drempel aangezien de meerderheid van de provincieraden onder controle van de zittende gouverneur staat

¹ Burkhardt, Fabian; Kluge, Janis; Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit: Dress rehearsal for Russia's presidential election: Moscow tightens grip on regional governors and budgets. Berlin, 2017 (https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C37_bkd_klg.pdf); Raam op Rusland, *Oppositie slaat bres in Moskou dankzij ongekend lage opkomst*, 11 september 2017; Meduza: *United Russia loses ground as the communist party gains it*, 10 september 2018, geraadpleegd op 25 september 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/09/10/united-russia-loses-ground-as-the-communist-party-gains-it-here-are-the-main-results-of-sunday-s-regional-elections>).

² Raam op Rusland, *Oppositie slaat bres in Moskou dankzij ongekend lage opkomst*, 11 september 2017; NRC, *Oppositie Moskou viert kleine revolutie*, 11 september 2017.

en gouverneurs op hun beurt zijn vaak trouw aan de regeringspartij Verenigd Rusland. Daardoor werden kansrijke kandidaten van andere partijen dan Verenigd Rusland in 2017 niet toegelaten tot de verkiezingen. De onafhankelijke Russische verkiezingswaarnemer Golos en internationale journalisten spraken van aanwending van overheids gelden voor campagneactiviteiten van zittende kandidaten, gedwongen stembusgang, omkoping van kiezers en registratie van kiezers die Verenigd Rusland kozen, waardoor duidelijk werd wie niet voor Verenigd Rusland gestemd had. Ook het Onderzoekscomité (*Sledstvennyy Komitet*, SK) en het Centrale Kiescomité (*Tsentral'naya izbiratel'naya komissiya Rossiyskoy Federatsii*, CIK) spraken van ongeregelheden tijdens de stembusgang. Na de lokale verkiezingen van 2017 moest de gouverneur van Saratov ontslag nemen, gezien de talrijke onregelmatigheden tijdens verkiezingen die het Centrale Kiescomité had vastgesteld. Na de gouverneursverkiezing in Primorsky Krai in 2018 besloot het Centrale Kiescomité de uitkomsten te annuleren en nieuwe verkiezingen uit te schrijven op grond van ernstige verdenkingen van kiesfraude ten gunste van de zittende gouverneur van Verenigd Rusland.³

Presidentsverkiezingen

Sinds de verkiezingen van maart 2012 is Vladimir Poetin president. Op 18 maart 2018 won hij de zesjaarlijkse presidentsverkiezingen met 77% van de stemmen en begon hij aan zijn tweede aansluitende termijn, zijn vierde termijn in totaal.⁴ Zijn politiek wordt gekenmerkt door conservatieve culturele waarden, centralisatie van het gezag, nationalisme en handhaving van openbare orde.⁵

Pavel Groedinin van de Communistische Partij (*Kommunisticheskaya Partiya Rossiyskoy Federatsii*, CPRF) kreeg 12% van de stemmen. De kandidaat van de Liberaal-Democratische Partij van Rusland (*Liberal'no-Demokraticeskaya Partiya Rossii*, LDPR), Vladimir Zjirinovski, kreeg ruim vijf procent van de stemmen, Ksenia Sobtsjak kreeg 1,6%. De opkomst lag volgens het Centrale Kiescomité (*Central Election Committee* CEC) op 67,5% tegenover 65,3% in 2012. Om de opkomst te bevorderen hadden lokale autoriteiten door het hele land markten, concerten en andere evenementen georganiseerd. Tijdens deze verkiezingen konden kiezers voor het eerst buiten de geregistreerde woonplaats stemmen. Van deze mogelijkheid maakten circa vijf miljoen mensen gebruik. Zo konden zij bijvoorbeeld vlakbij hun werk stemmen. Het CEC uitte echter zorgen dat werkgevers op die manier werknemers konden dwingen om te stemmen, indien zij door lokale politici onder druk gezet werden.⁶

Over het algemeen verliep de verkiezingsdag rustig en was deze goed georganiseerd. Wel meldde de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) ongeregelheden met betrekking tot anonimiteit tijdens de

³ Golos, *Election campaigning for the single voting day, September 10, 2017*, 25 september 2017; Reuters - At a Russian polling station, phantom voters cast ballots for the 'Tsar' – 12 september 2017; Raam op Rusland, *Oppositie slaat bres in Moskou dankzij ongekend lage opkomst*, 11 september 2017; Meduza: *Russia is throwing out suspicious gubernatorial election results in Primorsky Krai*, 19 september 2018, geraadpleegd op 9 oktober 2018.

⁴ Poetin en Medvedev wisselden van functie na de verkiezingen van 2008. Zo kon Poetin in 2012 na een ambtstermijn van Medvedev als president wederom president worden. In 2012 werd de presidentiele ambtstermijn verlengd van vier naar zes jaar.

⁵ US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*; The Economist Intelligence Unit, *country report Russia*, 3 mei 2018.

⁶ OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*; NRC - *Poetin met overweldigende meerderheid herkozen* – 18 maart 2018; Die Zeit - *Klarer Sieg für Vladimir Putin*, 18 maart 2018; Radio Free Europe Radio Liberty - *Near-Final Results Give Putin Landslide Win Amid Reports Of Violations*, 19 maart 2018 (<https://www.rferl.org/a/putin-expected-to-sail-to-fourth-term-as-russians-vote/29105971.html>).

stemuitbrenging en gebrek aan transparantie bij het tellen.⁷ Ook onafhankelijk waarnemer Golos meldde ongeregelde zaken zoals het volstoppen van stembussen met stembiljetten en het uitbrengen van meerdere stemmen per kiezer.⁸

Toezicht op de verkiezingen is bij wetwijziging van 5 december 2017 belegd bij de *Civic Chamber of the Russian Federation (Obshchestvennaya palata)*. Zij benoemt burgers tot verkiezingswaarnemers.⁹ Deze waarnemers voerden hun werk alleen uit tijdens de verkiezingsdag waardoor tijdens campagnes niet gemonitord werd. Onafhankelijke verkiezingswaarnemers van Golos werden in de aanloop naar de verkiezingen en op de verkiezingsdag ernstig gehinderd in hun handelen. In meerdere kieslokalen mochten zij geen foto's en video's maken en in enkele gevallen werden zij niet toegelaten tot het stembureau.¹⁰ OVSE verkiezingswaarnemers werden toegelaten en konden hun werk doen.¹¹

In de aanloop naar de presidentsverkiezingen was er volgens OVSE verkiezingswaarnemers geen echte verkiezingsstrijd mogelijk. Er was weinig ruimte voor campagnevoering van oppositionele kandidaten en er was sprake van aanzienlijke beperkingen van vooral vrijheid van vereniging en vergadering, vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en vrije kandidatuur. Televisiezenders vormen in Rusland de primaire bron van politieke berichtgeving. Zij zijn veelal opgericht of gesteund door de overheid, of in eigendom van de overheid. De restrictieve wetgeving rondom media staat op gespannen voet met de mediavrijheid en leidde tot zelfcensuur (zie ook paragraaf 2.3.2 persvrijheid). Hoewel de vrije zendtijd voor partijen evenredig werd verdeeld, beperkte eenzijdige berichtgeving met betrekking tot president Poetin in de overige zendtijd de zichtbaarheid van opposenten in de media. Zo gebruikten de grootste televisiestations tussen de 36 en 44% van de zendtijd voor berichtgeving over Vladimir Poetin. Tijdens verkiezingsdebatten op televisie konden de presidentskandidaten hun visie uiteenzetten. Vladimir Poetin nam zelf niet deel aan de debatten.¹²

Volgens de oppositiekandidaten Groedinin, Sobtsjak en Zjirinovski kregen zij door hinderlijke regievoering tijdens de televisiedebatten niet daadwerkelijk een podium om de discussie aan te gaan. Zo was er volgens hen te weinig spreektijd of geen ruimte om te reageren op de voorgaande spreker. De opposenten die deelnamen aan de verkiezingsstrijd hadden geen van allen de verwachting te zullen winnen aangezien er door (zelf)censuur in de media geen sprake was van een gelijke strijd.¹³ Ook ondervonden zij tijdens campagneoptredens incidenteel hinder van bijvoorbeeld de stillegging van het openbaar vervoer waardoor kiezers de optredens niet konden bijwonen.¹⁴ Door een wetwijziging uit 2017 moeten publieke bijeenkomsten tussen volksvertegenwoordigers en kiezers minimaal zeven dagen

⁷ OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*; NRC - *Poetin met overweldigende meerderheid herkozen* – 18 maart 2018; Die Zeit - *Klarer Sieg für Wladimir Putin*, 18 maart 2018; RFERL - *Near-Final Results Give Putin Landslide Win Amid Reports Of Violations*, 19 maart 2018 (<https://www.rferl.org/a/putin-expected-to-sail-to-fourth-term-as-russians-vote/29105971.html>).

⁸ Golos: *Preliminary statements on results of public monitoring of the presidential elections*, 18 March 2018, paragraaf 2.4 geraadpleegd op 1 mei 2018 (www.golosinfo.org).

⁹ Federale wet 300536-7 'Over verkiezingen van de president van de Russische Federatie' van 5 december 2017

¹⁰ Golos: *Preliminary statements on results of public monitoring of the presidential elections*, 18 March 2018, paragraaf 2.4 geraadpleegd op 1 mei 2018 (www.golosinfo.org).

¹¹ OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*.

¹² OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*, p. 11.

¹³ OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: The Independent - *Sobchak Russian celebrity presidential candidate travels to Chechnya*, 28 januari 2018.

van tevoren aan autoriteiten worden gemeld. Oppositionele kandidaten zagen dit als inperking van hun campagnevrijheid.¹⁵

Aleksej Navalny, een van de belangrijkste opposanten van Vladimir Poetin, was door zijn veroordeling wegens fraude uitgesloten van deelname aan de verkiezingen. De Russische rechtbank bekrachtigde de uitsluiting van zijn deelname in december 2017, nadat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zijn veroordeling op grond van procedurele gebreken willekeurig en onredelijk noemde.¹⁶ Navalny ging door met zijn campagne tegen corruptie en deed een oproep om de verkiezingen te boycotten. Enkele duizenden aanhangers volgden hem in zijn anti-corruptiedemonstraties. Velen van hen werden opgepakt tijdens deze demonstraties.¹⁷ Zie voor een nadere toelichting paragraaf 2.4.2.

Het onafhankelijke onderzoekscentrum en opiniepeiler *Levada* werd in 2016 aangemerkt als buitenlands agent (zie paragraaf 2.1.10). Levada besloot in de aanloop naar de presidentiële verkiezingen geen peilingen te publiceren uit vrees voor een aanklacht wegens inmenging in de verkiezingen en sluiting van het centrum.¹⁸

1.1.2 *Inperking vrijheden*

Sinds het vorige ambtsbericht kwamen vrijheden van minderheden en oppositie verder onder druk te staan. Zie hiervoor ook paragraaf 2.

1.1.3 *Centralisatie macht*

De macht is steeds meer gecentraliseerd in de presidentiële administratie, die wordt gedomineerd door president Vladimir Poetin. In de loop van 2017 werden meerdere gouverneurs vervangen door jongere opvolgers, veelal komend vanuit politieke posities in Moskou en trouw aan de regeringspartij. Naast de elf nieuwe gouverneurs die werden verkozen tijdens de lokale verkiezingen in 2017, werden meerdere zittende kandidaten in 2017 gaandeweg vervangen. Volgens politiek analisten gebeurde dit om in de aanloop naar de presidentsverkiezingen op een voor president Poetin gunstig resultaat aan te sturen.¹⁹

Van verdeeldheid binnen de partij van president Poetin, Verenigd Rusland, is zelden sprake. Bij de aankondiging van de omstreden verhoging van de pensioenleeftijd in juni 2018²⁰ trokken zich op regionaal niveau weliswaar enkele vooraanstaande leden van de regeringspartij terug, maar in het nationale parlement was weinig protest. Bij de eerste stemming sprak slechts één Doema-lid zich uit tegen het wetsvoorstel, namelijk Natalja Poklonskaja. De regeringspartij kondigde disciplinaire maatregelen

¹⁵ Wet 92912-7 op initiatief van Staatsdoema afgevaardigden, getekend op 7 juni 2017 door president Poetin; OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*, p. 9.

¹⁶ Radio Free Europe Radio Liberty: *Human Rights Court Says Navalny Unfairly Convicted In 'Yves Rocher Case'*, 17 oktober 2017, geraadpleegd op 15 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/aleksei-oleg-navalny-yves-rocher-case-echr-unfairly-convicted/28799784.html>).

¹⁷ Amnesty International Report 2017/2018.

¹⁸ Reuters: *Russian pollster pulls pre-election research over closure fears*, 16 januari 2018; Radio Free Europe: *Russian Polling Agency Stops Publishing Over Closure Fears*, 16 januari 2018.

¹⁹ Burkhardt, Fabian; Kluge, Janis; Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit: *Dress rehearsal for Russia's presidential election: Moscow tightens grip on regional governors and budgets*. Berlin, 2017 (https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C37_bkd_klg.pdf); Carnegie Moscow Center: *The fall of Russia's Regional Governors*, 12 oktober 2017, geraadpleegd op 15 oktober 2018 (<https://carnegie.ru/commentary/73369>); RFERL: *Another Russian Regional Governor Replaced*, 12 oktober 2017, geraadpleegd op 14 oktober 2018.

²⁰ De pensioenleeftijd voor vrouwen gaat van 55 naar 60 jaar en voor mannen van 60 naar 65 jaar. De wet werd op 19 juli 2018 in de eerste stemming in de Doema met een grote meerderheid aangenomen. NRC: *Russische man geniet straks 1,5 jaar van pensioen*, 31 juli 2018, geraadpleegd op 12 november 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/07/31/russische-man-geniet-straks-1-5-jaar-van-pensioen-a1611657>).

tegen haar aan. Acht partijleden namen niet deel aan de stemming, maar spraken zich niet openlijk uit.²¹

De Nationale Garde (*Rosgvardija*), opgericht in 2016, valt onder direct gezag van de president. Naast de Russische Veiligheidsdienst *Federal'naya sluzhba bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii* (FSB) en de grenspolitie is de Nationale Garde verantwoordelijk voor de beveiliging van de Russische buitengrenzen, controle op wapenbezit, bestrijding van terrorisme en georganiseerde misdaad, bescherming van de openbare orde en beveiliging van overheidsgebouwen. De Nationale Garde kan in coördinatie met het ministerie van Defensie ook voor de gewapende strijd ingezet worden. In tijden van crisis kunnen militaire onderdelen en overige veiligheidsdiensten onder gezag van de Nationale Garde komen te staan. In mei 2017 was de Nationale Garde na een verdubbeling van de troepen rond de 360.000 personen sterk.²²

In de verslagperiode werd de Nationale Garde ook wel ingezet voor ordehandhaving bij demonstraties, zie paragraaf 2.3.3 (vrijheid van vereniging en vergadering).

De Tsjetsjeense ordediensten staan onder rechtstreekse controle van Ramzan Kadyrov, president van de autonome republiek Tsjetsjenië. Dit is uitzonderlijk, omdat de lokale ordediensten formeel onder de federale macht vallen. Vanaf januari 2017 werd in Tsjetsjenië gestart met het overbrengen van verschillende eenheden van het ministerie van Binnenlandse Zaken *Ministerstvo Vnutrennikh Del* (MVD) naar de structuur van de Nationale Garde. Sharip Delimkhanov, een neef van Ramzan Kadyrov, leidt de Tsjetsjeense afdeling van de Nationale Garde.²³

1.2 Veiligheidssituatie

De algemene veiligheidssituatie is niet gewijzigd sinds het vorige ambtsbericht. Na een aanslag op een supermarkt in Sint-Petersburg eind 2017, opgeëist door de terreurgroep Islamitische Staat (IS) maar vermoedelijk gepleegd door een geestesziek persoon, werden de veiligheidsmaatregelen bij publieke evenementen aangescherpt.²⁴

Het Nationale Antiterrorisme Comité (NAC) van de FSB maakte bekend in heel Rusland in het eerste kwartaal van 2018 reeds zes geplande terreuraanslagen verhinderd en twaalf terreurcellen ontmaskerd te hebben.²⁵

In de Noordelijke Kaukasus is er onveranderd sprake van onrust onder de bevolking en terroristische aanslagen. Plaatselijke rebellen in Tsjetsjenië en Dagestan hebben zich in 2014 solidair verklaard met IS in het Midden-Oosten, maar volgens ngo's en

²¹ Raam op Rusland: *Geen groot pensioenprotest, toch blijft Kremlin op z'n hoede*, 25 juli 2018, geraadpleegd op 26 juli 2018 (https://www.raamoprusland.nl/actueel/1034-geen-groot-protest-tegen-pensioenplan-toch-blijft-kremlin-op-z-n-hoede?utm_source=newsletter_188&utm_medium=email&utm_campaign=nieuw-bij-raamoprusland-date).

²² US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018; Raam op Rusland, *The praetorian guard of Putin must quell internal unrest*, 21 september 2017 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/militair-beleid/709-the-praetorian-guard-of-putin-must-quell-internal-unrest>); Eurasia Daily Monitor: The Russian Army to Be Subordinated to the National Guard in a Crisis, 8 juni 2017 (<https://jamestown.org/program/russian-army-subordinated-national-guard-crisis/>).

²³ Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS België): *COI Focus Tsjetsjenië Veiligheidssituatie*, 20 juni 2018 (<https://www.cgvs.be/nl/landeninfo/tsjetsjenie-veiligheidssituatie>)

²⁴ US Department of State, Bureau of Diplomatic Security (OSAC): *Russia 2017 Crime and Safety Report: Moscow*, 12 februari 2018; Vertrouwelijke bronnen, 15 januari 2018 en 15 augustus 2017.

²⁵ TASS: *Russia's FSB foils six terror plots in 2018*, 10 april 2018, geraadpleegd op 17 mei 2018 (<http://tass.com/world/998717>).

wetenschappers is de band tussen rebellen in de Noordelijke Kaukasus en IS alleen ideologisch en is er geen praktische samenwerking. De ordediensten in de gehele Noordelijke Kaukasus traden hard op tegen rebellen die zich solidair verklaarden met IS. Nadat de ordediensten volgens Memorial in 2015 in de gehele Noordelijke Kaukasus 22 van de 26 rebellenleiders liquideerden die trouw aan IS zwoeren, vindt er een afnemende uitstroom van rebellen naar IS gebied plaats. Zo werden in Tsjetsjenië in 2017 66 personen gearresteerd omdat ze probeerden zich bij IS in het Midden-Oosten te voegen. Tegen 52 van hen werd een strafzaak geopend.²⁶

1.3 Documenten

1.3.1 *Identiteits- en reisdocumenten*

Voor zover bekend geldt met betrekking tot Russische reis- en identiteitsdocumenten grotendeels nog het in het vorige ambtsbericht gestelde. Enkele wijzigingen met betrekking tot zeemansidentiteitsdocumenten en de afgifte van vingerafdrukken worden hieronder beschreven.

In de Russische Federatie bestaat een legitimatieplicht voor iedereen vanaf veertien jaar. Men dient te allen tijde een geldig legitimatiebewijs te kunnen tonen.²⁷ Het niet in het bezit hebben ervan is een bestuursrechtelijke overtreding en kan worden bestraft met een geldboete. Het binnenlands paspoort is het belangrijkste identificatiedocument, omdat dit naast persoonsgegevens gegevens over de woonplaatsregistratie bevat (zie voor de woonplaatsregistratieplicht paragraaf 2.3.5 bewegingsvrijheid). Bij binnenlandse reizen dienen Russische burgers altijd hun binnenlandse paspoort bij zich te dragen. Andere documenten die kunnen dienen om de identiteit van een persoon vast te stellen zijn: een internationaal paspoort, een militair boekje, een zeemansidentiteitsdocument ('zeemansboekje'), een diplomatiek paspoort, een dienstpaspoort, een rijbewijs en elk ander door officiële instanties verstrekt document, waarop zowel een foto als de naam van de houder vermeld staan (bijvoorbeeld een werkpas of een schoolpas). Deze documenten kunnen echter niet worden gebruikt voor (administratieve) handelingen waarbij het aantonen van een woonregistratie benodigd is en worden zodoende door de autoriteiten niet zonder meer geaccepteerd als legitimatiebewijs. In feite dient daarom vrijwel altijd het binnenlandse paspoort als identiteitsbewijs en dragen Russen dit paspoort in de regel altijd bij zich. Het is niet voldoende om ter legitimatie een kopie van het binnenlands paspoort te tonen.²⁸

Zonder geldig identiteitsbewijs kan men in Rusland geen wettelijke transacties uitvoeren, geen officiële administratieve handelingen verrichten en geen gebruik maken van overheidsdiensten. In de praktijk dient het binnenlands paspoort als identiteitsbewijs.²⁹ Een identiteitsbewijs is bijvoorbeeld nodig bij het afsluiten van een telefoonabonnement in een winkel, of bij de aankoop van een treinkaartje, bootkaartje of vliegticket voor reizen binnen de Russische Federatie. De politie kan burgers op straat om een identiteitsbewijs vragen. Op basis van de Politiewet kan dit alleen indien er gerede verdenking bestaat dat de persoon in kwestie een overtreding of misdrijf begaat. In de praktijk is de interpretatievrijheid van de politie

²⁶ Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS België): *COI Focus Tsjetsjenië Veiligheidssituatie*, 20 juni 2018 (<https://www.cgvs.be/nl/landeninfo/tsjetsjenie-veiligheidssituatie>);

²⁷ Freedom House, *Freedom in the World 2018 - Russia*, 24 January 2018, geraadpleegd 31 mei 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5a69a81b4.html>).

²⁸ Zie algemeen ambtsbericht Russische Federatie van juni 2017; Immigration and Refugee Board of Canada: *Responses to Information Requests Russia*, 19 januari 2016; vertrouwelijke bron, 18 mei 2018; 'Rassiskaya Gazjeta' geraadpleegd mei 2018 (<https://rg.ru/2008okument-dok.html>).

²⁹ US State Department: *2017 Country Report on Human Rights Practices*, april 2018, p. 36.

hierbij echter groot en kan de politie burgers op willekeurige basis om een identiteitsbewijs vragen.³⁰

Zeemansidentiteitsdocumenten

Het zeemanspaspoort diende vroeger als identiteitsdocument. Het wordt echter zo goed als niet meer afgegeven en bestaat daarom in de praktijk niet langer. In plaats daarvan wordt nu een zeemansidentiteitsdocument afgegeven, ook bekend als zeemansboekje. Een zeemansboekje is een officieel identiteitsdocument in Rusland. Zeelui dienen echter naast het zeemansboekje ook over een binnenlands paspoort te beschikken.³¹

Paspoorten

Rusland kent een duaal paspoortstelsel: een binnenlands en een internationaal paspoort. Over het algemeen wordt het binnenlandse paspoort voor legitimatie en verplaatsing binnenlands gebruikt en het internationale paspoort voor reizen buiten Rusland. Het internationale paspoort kent een biometrische en een niet-biometrische variant.

Het binnenlandse paspoort dient als belangrijkste identiteitsbewijs voor Russische staatsburgers binnen de Russische Federatie. Iedereen vanaf veertien jaar dient over een binnenlands paspoort te beschikken. Het binnenlandse paspoort moet op 20- en 45-jarige leeftijd worden vernieuwd.³²

Voor reizen naar bestemmingen buiten de Russische Federatie (een aantal landen van de voormalige Sovjet-Unie daargelaten³³), dient men te beschikken over een internationaal paspoort, een diplomatiek paspoort, een dienstpaspoot of een zeemansboekje. Sinds 2007 worden biometrische internationale paspoorten afgegeven. De aanvrager kan kiezen tussen een biometrisch paspoort (tien jaar geldig), ook wel genaamd een 'paspoort voor de nieuwe generatie' en een niet-biometrisch paspoort ('oude stijl') dat vijf jaar geldig is.³⁴

Aanvraagprocedure binnenlands paspoort

Een binnenlands paspoort wordt aangevraagd bij een vertegenwoordiging van de MVD, in de wijk waar men als woonachtig geregistreerd staat, in de woonplaats waar men tijdelijk verblijft, of de woonplaats waar men daadwerkelijk verblijft.³⁵ Russische consulaten in het buitenland geven uitsluitend internationale paspoorten af. Om een binnenlands paspoort te kunnen aanvragen dient men onderstaande te overleggen:

- een ingevuld aanvraagformulier;
- een geboorteakte;
- twee pasfoto's van 3,5 x 4,5 cm;
- een betaalbewijs;

³⁰ US States Department of State, Country report on Human Rights Practices for 2017, p. 36.

³¹ Zie algemeen ambtsbericht Russische Federatie van juni 2017; vertrouwelijke bron, d.d. 18 mei 2018.

³² Immigration and Refugee Board of Canada: Responses to Information Requests Russia, 19 januari 2016;

³³ Voor reizen naar Abchazië, Wit-Rusland, Kazachstan en Kirgizië volstaat het Russische binnenlandse paspoort, zie http://www.travel.ru/formalities/visa/national_passport.html en vertrouwelijke bron d.d. 11 december 2018. Ook naar Armenië kan men sinds 23 februari 2017 met het Russische binnenlandse paspoort reizen (zie <https://vandrouki.ru/2017/v-armeniyu-mozhno-ehat-po-vnutrennemu-pasportu-uzhe-tri-dnya/>) en vertrouwelijke bron d.d. 11 december 2018;

³⁴ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 en 2015; PRADO website <http://www.consilium.europa.eu> geraadpleegd op 22 mei 2018;

³⁵ Artikel 71 Administrative rules of the MVD RF for issuing and replacing passports for citizens of the Russian Federation in the Russian Federation dd 13 November 2017, geraadpleegd op 11 december 2018 (<http://ivo.garant.ru/#/document/71826616/paragraph/352:0>); artikel 13 Russian order for issuing (replacement) of the internal passport, geraadpleegd op 11 december 2018 (<https://www.lawmix.ru/pprf/31523/6766>) en vertrouwelijke bron d.d. 11 december 2018;

- documenten die een bepaalde status in het paspoort bevestigen, bijvoorbeeld een bewijs dat men de dienstplicht heeft vervuld, een trouwakte en geboorteaktes van kinderen onder de veertien jaar.

Aanvraagprocedure internationaal paspoort

Binnen de Russische Federatie kan een aanvraag om zowel de biometrische als de niet-biometrische variant van het internationale paspoort bij een lokale paspoortdienst van de MVD worden ingediend. De behandeling van de aanvraag wordt op centraal niveau afgehandeld. Het paspoort dient in persoon te worden afgehaald. Voor minderjarigen kan dit reisdocument vanaf de geboorte door de ouders of een voogd worden aangevraagd. De Russische veiligheidsdienst FSB beoordeelt en registreert de afgifte van internationale paspoorten in de Russische Federatie.³⁶

Om in Rusland een internationaal niet-biometrisch paspoort te kunnen aanvragen dat geldig is voor vijf jaar dient men de volgende documenten te overleggen:

- een ingevuld aanvraagformulier, een fotokopie van dit verzoek, evenals de bijlage van het aanvraagformulier;
- het binnenlandse paspoort van de aanvrager;
- een betaalbewijs;
- drie pasfoto's;
- het oude internationale paspoort indien nog geldig;
- aanvullende documenten die bijvoorbeeld bevestigen dat de aanvrager zijn dienstplicht heeft vervuld.

Om in Rusland een internationaal biometrisch paspoort te kunnen aanvragen dat tien jaar geldig is, dient men de volgende documenten te overleggen:

- een ingevuld aanvraagformulier voor een biometrisch paspoort. Dit kan elektronisch via het Single Portal of in persoon bij een kantoor van het ministerie van Binnenlandse Zaken (voormalig *Federalnaja Migratsionnaja Sluzhba*, FMS-kantoor);
- een document waardoor de identiteit van de aanvrager vastgesteld kan worden;
- een digitale foto, die samen met de aanvraag via het Single Portal moet worden aangeleverd;
- een militair dienstboekje voor mannen tussen de 18 en 27;
- een eerder afgegeven paspoort, indien nog geldig;
- aanvullende documenten zoals een trouwakte en geboorteakte.³⁷

Om een internationaal paspoort buiten Rusland te kunnen aanvragen bij een Russisch consulaat dient de aanvrager een geldig internationaal paspoort te bezitten of een geldig binnenlands paspoort. Als beide paspoorten niet meer geldig zijn, moet de aanvrager eerst een verzoek om bevestiging van zijn Russisch staatsburgerschap indienen bij het hoofd van de consulaire afdeling. Daartoe verstrekt hij een aanvraagformulier met een foto, fotokopieën van het binnenlandse en internationale paspoort. Russische consulaten verstrekken uitsluitend internationale paspoorten, geen binnenlandse paspoorten.³⁸

³⁶ Algemene ambtsberichten Russische Federatie augustus 2015 en juli 2017; Immigration and Refugee Board of Canada: Responses to Information Requests Russia, 19 januari 2016; Federal Law no. 114-FZ of August 15, 1996 on the Procedure for Exiting and Entering the Russian Federation, with amendments, artikel 8: www.legislationline.org, geraadpleegd 5 april 2017.

³⁷ Immigration and Refugee Board of Canada: Responses to Information Requests Russia, 19 januari 2016

³⁸ Immigration and Refugee Board of Canada: Responses to Information Requests Russia, 19 januari 2016
vertrouwelijke bron, d.d. 18 mei 2018; Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 en 2015

Bij aanvraag van een biometrisch internationaal paspoort worden volgens de wet vingerafdrukken afgenomen bij aanvragers van twaalf jaar en ouder. Bij het ophalen van het biometrische internationale paspoort moet de identiteit van de houder van het document opnieuw geverifieerd worden aan de hand van de vingerafdrukken. Volgens een bron nemen de Russische autoriteiten bij de aanvraag van het internationale paspoort in Rusland echter geen vingerafdrukken af. De pasfoto wordt volgens deze bron wel op de chip opgeslagen, de vingerafdrukken niet. Bij de aanvraag van een internationaal biometrisch paspoort op een Russische ambassade in het buitenland worden wel vingerafdrukken afgenomen.³⁹

1.3.2 *Documentfraude*

Er is geen nieuwe informatie bekend met betrekking tot documentfraude.⁴⁰ Wel wordt door een bron gesteld dat paspoortvervalsingen vrijwel nooit voorkomen. Er zijn in de verslagperiode geen incidenten bekend geworden van vervalste paspoorten. Incidenteel komen wel vervalsingen van digitale paspoortkopieën voor.⁴¹ Ook komt volgens een andere vertrouwelijke bron fraude voor met visa of inreisstempels.⁴²

1.3.3 *Biometrische gegevens*

Voor zover bekend geldt het gestelde in het algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2017 ook voor de huidige verslagperiode.

³⁹ Vertrouwelijke bron d.d. 18 mei 2018

⁴⁰ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie juli 2017; vertrouwelijke bron d.d. 18 mei 2018

⁴¹ Vertrouwelijke bron d.d. 18 mei 2018

⁴² Vertrouwelijke bron d.d. 21 juni 2018

2 Mensenrechten

2.1 Juridische context

Het juridisch instrumentarium van de overheid om controle uit te oefenen en vrijheden te beperken is in de verslagperiode verder uitgebreid. Hierdoor werden vooral minderheden, internationale organisaties, ngo's, media, journalisten en politieke opposenten beperkt in hun rechten en vrijheden. Zie paragraaf 2.3 en 2.4.

2.1.1 Verdragen

In de verslagperiode hebben zich geen relevante wijzigingen voorgedaan inzake de verdragen waarbij Rusland partij is.

Rusland is Verdragspartij bij de volgende Verdragen:

- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens;
- Verdrag inzake de Status van Vluchtelingen met bijbehorend protocol;
- Europees Verdrag voor de Bescherming van de Rechten van de Mens;
- Conventie tegen Foltering (CAT);
- Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR);
- Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (CEDAW);
- Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van elke vorm van rassendiscriminatie (ICERD);
- Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (ICESCR);
- Verdrag inzake rechten van personen met een handicap;
- Verdrag inzake de rechten van het kind (IVRK) met het Facultatief Protocol over de betrokkenheid van kinderen bij gewapende conflicten en het Facultatief Protocol over de verkoop van kinderen, kinderprostitutie en kinderpornografie.

Rusland en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Rusland is lid van de Raad van Europa en derhalve partij bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in Straatsburg. Sinds eind 2015 is een Russische wet van kracht die rechtspraak van het Russische Constitutionele Hof in bepaalde gevallen voorrang geeft boven uitspraken van het EHRM.⁴³ De afgelopen jaren was er een slepende discussie binnen de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa over de inperking van procedurele rechten van Rusland met betrekking tot benoeming van rechters. In maart 2018 kondigde de Russische Doema-spreker Vyacheslav Volodin aan dat Moskou zich niet gebonden zal achten aan de arresten van het EHRM als Rusland niet mag deelnemen aan de selectie van rechters aan het Hof. De tweede spreker van de nationale Doema nuanceerde deze uitspraak en stelde dat er vragen waren gerezen rond de legitimiteit van het Hof indien Rusland geen rechters mag benoemen, maar dat er gesprekken gaande zijn.⁴⁴ In oktober 2018 was de positie van Rusland in de Raad van Europa nog onderwerp van gesprek.⁴⁵

⁴³ <http://www.bbc.com/news/world-europe-35007059>; Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017.

⁴⁴ <https://www.neweurope.eu/article/russia-reject-european-court-human-rights-echr-not-allowed-select-judges/> en <http://tass.com/politics/992343>.

⁴⁵ Raam op Rusland: *Impasse met Rusland in Raad van Europa*, 11 oktober 2018, geraadplegd op 19 oktober 2018 (https://www.raamoprusland.nl/actueel/1103-impasse-met-rusland-in-raad-van-europa-compleet?utm_source=newsletter_202&utm_medium=email&utm_campaign=nieuw-bij-raamoprusland-date).

Het EHRM besliste in 2017 in totaal op 8.042 verzoekschriften met betrekking tot Rusland. Daarvan verklaarde het EHRM 6.886 verzoekschriften niet-ontvankelijk of stelde ze buiten behandeling. In 305 zaken met betrekking tot 1.156 deels bij elkaar gevoegde verzoekschriften deed het EHRM uitspraak en concludeerde in 293 zaken dat er sprake was van schending van een of meer mensenrechten in de zin van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Op 1 juli 2018 waren er 11.551 verzoekschriften tegen Rusland in behandeling bij het EHRM.⁴⁶

2.1.2 *Grondwet*

In de verslagperiode hebben zich geen relevante wijzigingen met betrekking tot de grondwet voorgedaan. De grondwet van de Russische Federatie is op 12 december 1993 aangenomen en op 25 december 1993 in werking getreden. De laatste substantiële wijziging was de verlenging van de presidentiële ambtstermijn van vier naar zes jaar in 2008.⁴⁷

2.1.3 *Anti-extremisme wetgeving*

Bestrijding van extremisme en terrorisme blijft een van de speerpunten van de Russische overheid. Het Wetboek van Strafrecht stelt de volgende handelingen strafbaar: organisatie en/of deelname aan activiteiten van een extremistische organisatie dan wel aanzetten tot haat in artikel 282 en oproepen tot extremistische of terroristische daden, respectievelijk artikel 280 en 205.⁴⁸

De handhaving van deze wetten zorgde in de verslagperiode voor een toename van het aantal gevallen waarin een terroristisch of extremistisch oogmerk onwaarschijnlijk leek, zoals online uitingen door jongeren (zie paragraaf vrijheid van meningsuiting 2.3.1). Het VN-Comité inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination CERD*) roept Rusland in zijn jaarlijkse aanbevelingen op om de termen 'extremisme' en 'terrorisme' concreter uit te werken. Het CERD is bezorgd over het feit dat de ruime formulering van anti-extremisme- en antiterrorismewetgeving de Russische overheid in staat stelt om deze wetten arbitrair toe te passen en zij daarmee individuen behorend tot bepaalde kwetsbare groepen tot zwijgen kan brengen, zoals etnische minderheden, leden van de inheemse bevolking of buitenlanders.⁴⁹

Ngo's zien vooral artikel 282 van het Russische Wetboek van Strafrecht als een te sterk middel dat wordt toegepast op overtredingen zonder een terroristisch oogmerk.⁵⁰ Het merendeel van de gedetineerden die door de Russische ngo *Memorial Human Rights Center* worden aangemerkt als politieke gevangenen is veroordeeld op grond van dit artikel.⁵¹ Het aantal aanklachten op grond van artikel 282 steeg sterk en betrof met name uitingen op het internet; zie voor voorbeelden paragraaf 2.3.1 vrijheid van meningsuiting. Volgens ngo's is de toename aan veroordelingen het gevolg van sturing op kwantitatieve resultaten bij handhavingsinstanties. Daarbij lijken aantallen soms belangrijker dan de

⁴⁶ European Court of Human Right – Press Country Profile Russia – november 2018 (https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Russia_ENG.pdf)

⁴⁷ http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6Z29/content/id/571508

⁴⁸ Zie voor een Engelse vertaling van het Russische wetboek van strafrecht:

<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>

⁴⁹ UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Concluding observations on the twenty-third and twenty-fourth periodic reports of the Russian Federation (CERD/C/RUS/CO/23-24).

⁵⁰ De ngo Citizens' Watch noemt het artikel een 'kanon om mee op mussen te schieten'. Zie Citizens' Watch, Submission to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 93rd session of CERD, Geneva 31 July to 25 August 2017, p. 9

⁵¹ Memorial: *List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018*, (<https://memohrc.org/en/publicationtypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>).

gegrondheid van de aanklacht.⁵² Ook Jehovah's Getuigen is aangemerkt als extremistische organisatie en derhalve verboden. Leden worden op basis van dit artikel vervolgd. Zie paragraaf vrijheid van godsdienst 2.3.4 en paragraaf religieuze minderheden 2.4.4.

De focus van opsporingsdiensten komt in de verslagperiode op online uitingen te liggen. Daardoor liepen vooral jongeren die actief zijn op sociale media het risico om vervolgd te worden, ook voor uitingen die niet extremistisch bedoeld waren. Zo werd in maart 2018 een groep van tien jongeren gearresteerd op verdenking van deelname aan een extremistische organisatie als genoemd in artikel 282 van het Wetboek van Strafrecht. Zij hadden in een chatgroep van circa honderd jongeren en jongvolwassenen op de berichtenapp Telegram met elkaar gecommuniceerd en elkaar ontmoet in een restaurant waarbij zij volgens opsporingsdiensten de omverwerping van het systeem bespraken. Volgens ngo's was een FSB opsporingsambtenaar geïnfiltrerd in de chatgroep en had zelf statuten voor de groep geschreven. Nadat het voorarrest van twee van deze groep, meisjes van zeventien en negentien jaar oud in slechte gezondheid, in augustus 2018 werd verlengd, protesteerden enkele honderden ouders in een ongeautoriseerde 'mars van moeders' in Moskou. Zij droegen hierbij knuffelbeesten van hun kinderen naar het Hooggerechtshof om aandacht te vragen voor de meisjes en meer in het algemeen voor de arbitraire toepassing van anti-extremismewetgeving op online uitingen. Daags daarna zette de rechtbank het voorarrest van de meisjes om in huisarrest. De mannelijke verdachten bleven gedetineerd. De deelnemers aan de 'mars van moeders' werden ongemoeid gelaten.⁵³

In oktober 2018 maakte het Kremlin bekend de toepassing van artikel 282 op online uitingen af te zullen zwakken. President Poetin stuurde een voorstel voor amendering van het wetsartikel op 3 oktober 2018 naar de Doema. Het amendement houdt in dat een eerste overtreding met een boete afgedaan zal worden en dat pas een tweede overtreding als een misdrijf zal worden aangemerkt. Dit misdrijf zal worden gestraft met een maximale gevangenisstraf van vijftien dagen of een taakstraf.⁵⁴ Ook het Hooggerechtshof maakte eind september 2018 in een uitspraak duidelijk dat een persoon niet alleen op grond van het *liken* of delen van een extremistische uiting veroordeeld kan worden. Voor een veroordeling moet volgens het Hooggerechtshof ook aangetoond zijn dat de verdachte de opzet had om tot extremisme aan te zetten. Mogelijk gaat het Hooggerechtshof daarom oude veroordelingen op grond van anti-extremismewetgeving heropenen.⁵⁵ Begin oktober 2018 werd de eerste strafzaak geseponeerd wegens ontoereikend bewijs.⁵⁶

Ook nationalistische bewegingen in de deelrepublieken van de Russische Federatie trekken regelmatig de aandacht van terrorisme-bestrijdende instanties. In verschillende deelrepublieken veroordeelden rechtbanken mensen voor het

⁵² SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

⁵³ Trouw: Jonge Russen moeten oppassen op internet, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018; Independent: *March of Mothers: Protests against controversial prolonged detention of young anti-Putin 'revolutionaries'*, 16 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018; The Moscow Times: *How a Teenage Girl's Chat Group Became an FSB Snare*, 15 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/articles/a-russian-teenagers-chat-group-became-fsb-snare-62529>).

⁵⁴ Meduza: *The Kremlin proposes a partial decriminalization of extremist speech*, 3 oktober 2018, geraadpleegd 5 oktober 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/10/03/the-kremlin-proposes-a-partial-decriminalization-of-extremist-speech>).

⁵⁵ Radio Free Europe Radio Liberty: *Russian Court: 'Liking' A Social-Media Post Doesn't Necessarily Mean Extremism*, 20 september 2018, geraadpleegd op 12 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-court-narrows-controversial-extremism-laws-vows-to-review-earlier-convictions/29500874.html>).

⁵⁶ Forschungsstelle Osteuropa an der Uni Bremen und DGO: *Russland Analysen nr. 361*, 2 november 2018 (<http://www.laender-analysen.de/russland>).

benadrukken van de geschiedenis of taal van die deelrepubliek onder artikel 282 Wetboek van Strafrecht, aangezien dit werd gezien als aanzetten tot separatisme. Of er daadwerkelijk werd opgeroepen tot separatistische acties werd door de rechtbank niet in alle zaken relevant geacht. In een aantal zaken werden mensen veroordeeld tot gevangenisstraffen of geldstraffen van enkele honderdduizenden roebel.⁵⁷

Meldplicht

Sinds 2017 krijgt een veroordeelde na het uitzitten van zijn gevangenisstraf voor een ernstig misdrijf automatisch een administratieve maandelijkse dan wel wekelijkse meldplicht bij het politiebureau opgelegd. Daarnaast kunnen nog andere beperkingen worden opgelegd zoals een uitreisverbod uit de regio. Het gaat hierbij vooral om veroordelingen voor terroristische of extremistische misdrijven en andere ernstige misdrijven.⁵⁸

Zie voor voorbeelden van toepassing van de anti-extremismewetgeving op online uitingen van jongeren de paragraaf over vrijheid van meningsuiting (2.3.1). Zie voor de toepassing op religieuze minderheden paragraaf vrijheid van godsdienst (2.4.4) en voor de toepassing van mensen die zich uiten met betrekking tot Oekraïne (zie hoofdstuk 2.4.2).

2.1.4

Staatsburgerschapswetgeving

Vanaf 1 september 2017 is bij wetwijziging het afleggen van een eed van verbondenheid bij naturalisatie voorgeschreven. Daarnaast zijn enkele nieuwe bepalingen voor intrekking van het Russische staatsburgerschap geïntroduceerd.

Bij het afleggen van de eed van verbondenheid belooft de verkrijger van het Russische staatsburgerschap de grondwet en wetgeving van de Russische Federatie en de rechten en vrijheden van haar burgers te respecteren. Ook belooft hij de plichten van Russische burgers in dienst van de staat en samenleving te vervullen, de vrijheid en onafhankelijkheid van de Russische Federatie te verdedigen, loyaal te zijn aan de Russische Federatie en haar cultuur, geschiedenis en tradities te respecteren. Uitgezonderd van de verplichting om deze eed af te leggen zijn minderjarigen, bij rechterlijke uitspraak wilsonbekwaam verklaarde personen, gehandicapte personen en andere door de Russische president uitgezonderde personen. Weigering van het afleggen van de eed leidt tot vernietiging van de naturalisatiebeslissing en zodoende tot niet-verkrijging van het Russische staatsburgerschap.⁵⁹

Verder introduceert wetwijziging 243-FZ de mogelijkheid tot vernietiging van een eerder naturalisatiebesluit in geval van het overleggen van valse documenten of verstrekken van valse informatie tijdens de naturalisatieprocedure. Valse informatieverstrekking tijdens de naturalisatie ziet de wetgever bijvoorbeeld in het plegen van bepaalde misdrijven en het voorbereiden of pogen daarvan, aangezien de genaturaliseerde zich hierdoor niet aan de eed heeft gehouden om de Russische

⁵⁷ SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>); www.valuta.nl: 100.000 roebel is ongeveer 1.313 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁵⁸ Het gaat om veroordelingen artikelen van het Wetboek van Strafrecht: artikelen 205, 278, 282 (misdrijven met een extremistisch of terroristisch misdrijf), art. 105 (moord), art. 111 (opzettelijk toebrengen van ernstige schade), art. 117 (marteling), art. 150 (zedemisdrijf met een minderjarig slachtoffer); zie SOVA Center: *Misuse of Anti-Extremism in May 2017*, 14 juni 2017, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/news-releases/2017/06/d37287>).

⁵⁹ Zie artikel 11.1 jo. 22 van de Wet op het Staatsburgerschap van de Russische Federatie (N 62-FZ), 31 mei 2002, gewijzigd bij wet 243-FZ van 29 juli 2017, van kracht op 1 september 2017; <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=50768e422>.

grondwet en wetten te respecteren. Intrekking van het Russische staatsburgerschap volgt indien een rechterlijke uitspraak betrokkene schuldig verklaart aan het voorbereiden, pogen of plegen van het misdrijf en er geen beroep tegen deze uitspraak meer open staat.⁶⁰ Ngo's hebben zich kritisch geuit over de ruime bewoording van de wet die volgens hen tot willekeurige toepassing kan leiden.⁶¹

Staatsloosheid

Staatloosheid komt in de praktijk voor in Rusland, vooral bij mensen die na de val van de Sovjetunie hun Sovjet burgerschap niet konden omzetten naar het Russische staatsburgerschap. Naar schatting van de ngo Memorial ging het in 2010 om circa 178.000 staatloze mensen. Meer recente officiële cijfers ontbreken echter.⁶²

Terwijl de Russische staatsburgerschapswetgeving in een aantal gevallen voorziet in de voorkoming van staatloosheid van geboren Russen, bijvoorbeeld bij het vrijwillig opgeven van het Russische staatsburgerschap, bestaat er geen specifieke wettelijke regeling ter voorkoming van staatloosheid als gevolg van intrekking van het Russische staatsburgerschap. De dreiging van staatloosheid is in het Russische recht derhalve geen reden om het Russische staatsburgerschap te mogen behouden.⁶³ Zo trok de Russische overheid op 21 april 2017 de Russische nationaliteit van de oorspronkelijk Kirgizische vader van een terreurverdachte in, net als de nationaliteit van de bij de aanslag omgekomen zoon. De vader had zijn Kirgizische nationaliteit opgegeven bij zijn naturalisatie tot Rus en was niet verzekerd van herverkrijging van de Kirgizische nationaliteit.⁶⁴ Of staatloosheid als gevolg van intrekking van het Russische staatsburgerschap in de praktijk vaak voorkomt, is niet bekend.⁶⁵

2.1.5

Strafprocesrecht

Op het terrein van strafprocesrecht nam de Doema op 20 juni 2018 een wetsvoorstel aan dat de verrekenmethode van het voorarrest met de door de rechtbank opgelegde strafrechtelijke detentie vernieuwt. Een dag doorgebracht in voorarrest leidt sindsdien tot een mindering van anderhalve dag voor jeugd detentie of reguliere gevangenzetting, tot een mindering van twee dagen voor verblijf in een strafkolonie en tot een vermindering van een dag voor verblijf in een extra

⁶⁰ De betreffende misdrijven zijn openbare orde misdrijven en misdrijven tegen de staat: terrorisme, medeplichtigheid aan terrorisme, oproepen tot terrorisme, gijzeling, organisatie of deelname aan illegale gewapende milities, sabotage, aanzetten tot haat, vijandigheid of vernedering jegens een persoon of sociale groep via massamedia, organisatie van een extremistische beweging en aanvallen op staatslieden, de staatsmacht of personen of instituten die onder internationale bescherming staan. Zie artikel 11.1 jo. 22 van de Wet op het Staatsburgerschap van de Russische Federatie (N 62-FZ), 31 mei 2002, gewijzigd bij wet 243-FZ van 29 juli 2017, van kracht op 1 september 2017; <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=50768e422> en Criminal Code of the Russian Federation <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>.

⁶¹ Amnesty International Global report p. 310

⁶² <http://www.nationalityforall.org/russia>, geraadpleegd op 28 mei 2018. Memorial Anti-Discrimination Center: *Violation of the Economic and Social Rights of Vulnerable Groups, Alternative Report on the Russian Federation's Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in Connection with the Consideration of the Sixth Periodic State Report (2016) by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights for the 62nd session of the CESCR, September 19 – October 6, 2017*, p. 23 (<https://adcmemorial.org/www/13422.html?lang=en>), geraadpleegd op 7 december 2018.

⁶³ Zie artikel 20 sub c van de Wet op het Staatsburgerschap van de Russische Federatie (N 62-FZ). De European Convention on Nationality, waarin voorkoming van staatloosheid is opgenomen, is in 1997 getekend door Rusland en tot op heden niet geratificeerd. De European Convention on Statelessness is niet getekend. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/166/signatures?p_auth=FKe2YMSr en www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/200/signatures?p_auth=FKe2YMSr geraadpleegd op 28 mei 2018; de UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961) is niet getekend, zie <http://www.unhcr.org/protection/statelessness/3bbb24d54/states-parties-1961-convention-reduction-statelessness.html>.

⁶⁴ Zie Human Rights Watch: *Russia: Threats, Alleged Torture in Bombing Case*, 5 december 2017, geraadpleegd op 31 mei 2018 <https://www.hrw.org/news/2017/12/05/russia-threats-alleged-torture-bombing-case>.

⁶⁵ Zie artikel 14 lid 2.1 sub c van de Wet op het Staatsburgerschap van de Russische Federatie (N 62-FZ), 31 mei 2002, gewijzigd bij wet 243-FZ van 29 juli 2017, van kracht op 1 september 2017; <http://en.kremlin.ru/acts/news/55227>.

beveiligde gevangenis. Een dag doorgebracht in huisarrest tijdens het voorarrest leidt tot vermindering van 0,75 dagen in een reguliere gevangenis. Uitgezonderd van deze regel zijn opgelegde straffen voor zware delicten zoals terrorisme, gijzeling, spionage, hoogverraad en bedreiging van staatslieden. Door de nieuwe wet komen mogelijk binnen een half jaar na invoering ongeveer honderdduizend gedetineerden vrij.⁶⁶

2.1.6

Wetgeving op online communicatie en informatieverbreiding

De wetgeving op online communicatie en informatieverbreiding is in de verslagperiode verder uitgewerkt. Sinds 2012 kan de overheid bepaalde internetpagina's blokkeren. Aanvankelijk richtte de wetgeving zich op internetbronnen met kinderpornografie, jihadisme, zelfmoordinstructies of reclame voor drugs. Later werden aan de 'zwarte lijst' andere onderwerpen toegevoegd nadat verschillende regionale rechtbanken sites als schadelijk of gevaarlijk aanmerkten, bijvoorbeeld omdat zij aanzetten tot religieuze of etnische haat. Ook websites die de overheid politiek of moreel onwenselijk acht staan op de lijst, zoals websites van politieke opposenten of van een aantal LHBTI-organisaties. De lijst wordt beheerd door de media- en communicatieautoriteit Roskomnadzor.⁶⁷

Het grootste gedeelte van de ontwikkelingen zoals hieronder beschreven gaat over verdere uitbreiding van de controle op online communicatie en online uitingen. Deze wijzigingen zijn met name bedoeld om terrorisme tegen te gaan en bewegingsruimte van de oppositie in te perken. Zo deed Roskomnadzor een poging om de berichtenapp Telegram te blokkeren omdat het bedrijf weigerde data van gebruikers te delen. Toen internetgebruikers op de blokkering reageerden met het gebruik van *virtual private networks* (VPN), scherpste de overheid restrictieve wetgeving voor het gebruik daarvan aan (zie de Anti-VPN-wet hieronder). Het aantal aanklachten wegens terrorisme dan wel extremisme voor het plaatsen en delen van informatie op het internet verdubbelde in de verslagperiode, met veroordelingen van dikwijls jonge gebruikers tot gevangenisstraffen. Zie paragraaf 2.3.1.

Persoonsgegevens online

Sinds 15 november 2017 moeten banken persoonsgegevens van hun klanten opslaan en op verzoek vrijgeven aan de autoriteiten. In een amendement op de Russische wet tegen witwassen is voorzien in het opslaan van biometrische gegevens van klanten zoals gezichts- en spraakherkenning bij het gebruik van online financiële diensten. De gegevens worden beheerd door het staatseigen bedrijf *Rostelecom PJSC*. Op verzoek van de autoriteiten zijn banken verplicht gegevens van hun klanten te verstrekken.⁶⁸

Messengers en e-mailaanbieders

De zogeheten 'Jarovaja-wetten'⁶⁹ van 2016 verplichtten telecombedrijven in Rusland reeds om de inhoud van de communicatie van gebruikers en metadata op te slaan voor een wettelijke periode van zes maanden tot drie jaar. Deze verplichting ging in

⁶⁶ Wetsvoorstel № 73983-5; zie ook Meduza: *Russian lawmakers finally move forward with legislation that could release 100,000 prisoners*, 20 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/russian-lawmakers-finally-move-forward-with-legislation-that-could-release-100-000-prisoners>)

⁶⁷ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017

⁶⁸ Bloomberg: *Russia plans biometric database starting next year*, 26 november 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-26/russia-plans-national-biometric-database-starting-next-year); The Moscow Times: *Russia To Grant Police Access to Bank Customers' Biometric Data*, 19 december 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russia-to-grant-police-access-to-bank-customers-biometric-data-59987>); Wetswijziging 157752-7.

⁶⁹ Het pakket aan maatregelen is vernoemd naar parlementariër Irina Jarovaja die afgelopen jaren veel initiatiefwetten met succes in de Staatsdoema inbracht.

op 1 juli 2018. De inhoud moet op verzoek verstrekt worden aan de Veiligheidsdienst FSB, de buitenlandse inlichtingendienst (*Sluzhba vneshney razvedki SVR*) en andere opsporingsdiensten. Indien aanbieders gebruik maken van encryptie, moeten zij de sleutels tot deze encryptie op verzoek aan de overheid verstrekken. Dit betekent dat communicatie tussen gebruikers in en buiten Rusland toegankelijk wordt voor de FSB.⁷⁰

Met ingang van 1 januari 2018 is de regelgeving verder gespecificeerd voor aanbieders van messenger- en e-mailprogramma's.⁷¹ Deze bedrijven zijn verplicht om hun gebruikers te identificeren via een mobiel telefoonnummer. De aanbieders moeten daartoe contracten tekenen met lokale telefoniebedrijven. Ook moeten zij gebruikers de technische mogelijkheid bieden om andere gebruikers te blokkeren en ze moeten desgevraagd hun diensten ter beschikking stellen voor het van overheidswege verspreiden van berichten. Indien de aanbieder deze verplichtingen niet nakomt, kan Roskomnadzor de dienst blokkeren of een administratieve boete oplegen.⁷²

In juni 2017 merkten de Russische autoriteiten het bedrijf achter de berichten-app Telegram aan als een 'organisator van informatieverbreiding', een term die in 2016 in de Russische wetgeving is ingevoerd.⁷³ Hoewel Telegram minder populair is dan concurrenten WhatsApp en Viber, heeft Telegram een geschat aantal van vijftien miljoen gebruikers in Rusland. Telegram biedt end-to-end encryptie aan, waardoor men versleutelde berichten kan sturen. Ook biedt het gebruikers de mogelijkheid om via mediakanalen inhoud te delen. Op 27 september 2017 eiste de FSB dat Telegram sleutels moet verstrekken voor haar encryptie. Telegram weigerde dit. De Russische autoriteiten probeerden tegelijkertijd om mediakanalen op Telegram te monitoren. In oktober 2017 legde een rechtbank Telegram een boete op van 800.000 roebel⁷⁴ vanwege de weigering om sleutels aan de FSB te verstrekken.⁷⁵ Nadat de presidentiële woordvoerder Dmitriy Peskov verzekerde dat de dienst niet zou worden geblokkeerd en dat deze tot eind 2017 toegankelijk zou blijven, werd Telegram in april 2018 op last van de rechtbank deels geblokkeerd. Het blokkeren werd gevolgd door grootschalige protesten.⁷⁶ In een poging Telegram helemaal ontoegankelijk te maken, blokkeerde Roskomnadzor miljoenen IP adressen en legde daarmee grote delen van het Russische internet plat. Een gehele blokkering van Telegram bleek om technische redenen niet mogelijk aangezien het aantal IP adressen van waaruit mensen potentieel Telegram konden gebruiken te groot was.⁷⁷

⁷⁰ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 en Wijzigingswetten 374-FZ en 375-FZ op een aantal federale wetten ('Jarovaja maatregelen'). Zie voor een uitgebreid overzicht van de wetwijzigingen The International Center for Not-for-Profit Law: *Overview of the Package of Changes Into a Number Of Laws Of the Russian Federation Designed To Provide For Additional Measures To Counteract Terrorism*, 21 juli 2016 (<http://www.icnl.org/research/library/files/Russia/Yarovaya.pdf>).

⁷¹ Federale wet van 29 juli 2017 nr. 241-FZ (de 'Messengers Law') wijzigt de artikelen 10.1 en 15.4 van de federale wet van 27 juli 2006 nr. 149-FZ betreffende Informatie, informatietechnologie en gegevensbescherming (hierna: 'de federale Informatiewet'). Tot 29 juli 2017 gold ook voor bloggers de verplichting om zich te registreren als 'organisator van informatieverbreiding'. Deze verplichting is komen te vervallen.

⁷² Wetswijziging N 396-FZ van 20 december 2017 betreffende artikel 13.39 van de Wet op administratieve overtredingen 195-FZ van 30 december 2001

⁷³ Zie voor nadere uitleg Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017. Onder de term 'organisatoren van informatie' verstaan de autoriteiten alle aanbieders van online diensten waarmee gebruikers met elkaar kunnen communiceren, inclusief sociale mediaplatformen en online messenger-applicaties.

⁷⁴ www.valuta.nl: 800.000 roebel is ongeveer 10.506 euro, geraadpleegd op 13 november 2018

⁷⁵ Weigering van het verstrekken van encryptiesleutels is in strijd met artikel 10.1 van de Informatiewet

⁷⁶ Freedom House: *Nations in Transit: Russia 2018*, p. 8 (https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2018_Russia.pdf); Reuters: *Protesters demand Russia stop blocking Telegram messenger app*, 13 mei 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-telegram-protest/protesters-demand-russia-stop-blocking-telegram-messenger-app-idUSKCN11EONG>).

⁷⁷ Raam op Rusland: *Telegram: de digitale Sovjetkeuken van 2018*, 23 april 2018, geraadpleegd op 3 augustus 2018 (<https://raamoprusland.nl/dossiers/civil-society/937-telegram-de-digitale-sovjetkeuken-van-2018>); Wired.co: *This is why Russia's attempts to block Telegram have failed*, 28 april 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018

Het maatschappelijk middenveld reageerde met fel protest tegen de pogingen om Telegram te blokkeren. Op 15 mei 2018 veroordeelden 53 internationale en Russische ngo's en media de blokkering als aanval op de online vrijheden.⁷⁸ President Poetin zei in juni 2018 dat hij niet uit is op het volledig blokkeren van bepaalde diensten, maar dat tegelijkertijd veiligheid in zijn beleid voorop staat.⁷⁹

Niet alleen Telegram gebruikers maar ook gebruikers van andere diensten als webwinkels, aanbieders van hotelboekingen en bezorgdiensten hadden last van storingen ten gevolge van het blokkeren. Volgens de ngo *Agora Human Rights Group* waren ongeveer zestig bedrijven getroffen.⁸⁰ Eind juni 2018 kondigde Telegram aan zich te zullen houden aan de registratieplicht als verspreider van informatie, maar zegde toe geen gebruikersgegevens en geen encryptiesleutels te zullen delen.⁸¹

Anti-VPN-wet

De zogenaamde 'Anti-VPN-wet' beperkt de toegang tot bepaalde websites en telecommunicatienetwerken in Rusland doordat toepassing van VPN-technologieën en encryptie aan banden wordt gelegd. Bepaalde VPN-technologieën kunnen toegang geven tot websites of netwerken die van overheidswege verboden zijn. Nieuwe wetgeving probeert dit tegen te houden. Het gebruik van VPN-technologie op zich is niet verboden. De wet richt zich niet tegen gebruik van VPN-technologie voor de uitoefening van bedrijfsactiviteiten, of tegen gebruik van VPN-technologie van aanbieders die voldoen aan bepaalde verplichtingen.⁸²

De VPN-wet legt bepaalde verplichtingen op aan de aanbieders van VPN-technologie, hostingproviders en andere personen die zorgen voor de distributie van VPN-technologie op het internet. Aanbieders van VPN-technologieën ontvangen van Roskomnadzor een oproep om zich binnen dertig dagen aan te melden in een register. Roskomnadzor kan een aanbieder zelf of via de hosting provider identificeren. Op verzoek van Roskomnadzor is de hostingprovider verplicht om de gegevens van de aanbieder bekend te maken of de aanbieder op de hoogte te stellen dat hij zijn gegevens moet bekendmaken. Geregistreerde aanbieders moeten binnen drie dagen de toegang tot verboden websites blokkeren. Niet-naleving van de verplichtingen uit hoofde van deze wet kan blokkering tot gevolg hebben.⁸³

(<http://www.wired.co.uk/article/telegram-in-russia-blocked-web-app-ban-facebook-twitter-google>): 'Om aan blokkering te ontkomen, maakt Telegram gebruik van een techniek die domain fronting wordt genoemd. De Telegram service wordt daarbij op systemen van een ander bedrijf gehost, waardoor effectief de bron van het dataverkeer niet zichtbaar is. Telegram doet dit met behulp van hostingdiensten van Google en Amazon. Domain fronting wordt vaak gebruikt om aan censuur te ontkomen, maar het is ook misbruikt door cybercriminelen om malware te camoufleren.' Daarnaast schakelden veel Telegram gebruikers over naar VPN verbindingen.

⁷⁸ Article 19: *Russia: Telegram block leads to widespread assault on freedom of expression online*, 15 mei 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.article19.org/resources/russia-telegram-block-leads-to-widespread-assault-on-freedom-of-expression-online/>).

⁷⁹ Reuters: *Key quotes from President Putin's annual phone-in*, 7 juni 2018, geraadpleegd op 8 juni 2018, <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-highlights/key-quotes-from-russian-president-putins-annual-phone-in-idUSKCN1J30X7>.

⁸⁰ Zie bijvoorbeeld: Transparency international: *Russia: Telegram block leads to widespread assault on freedom of expression online*, 16 mei 2018, geraadpleegd op 11 juli 2018 (https://www.transparency.org/news/pressrelease/russia_telegram_block_leads_to_widespread_assault_on_freedom_of_expression).

⁸¹ Reuters: *Telegram app agrees to register in Russia, but not to share private data*, 28 juni 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-telegram-security-idUSKBN19J1RK>).

⁸² Wet 276-FZ wijzigt met ingang van 1 november 2017 de Russische Informatiewet 149-FZ.

⁸³ Reporters without borders: *New spate of repressive laws in Russia* (<https://rsf.org/en/news/new-spate-repressive-laws-russia>), 24 september 2018, geraadpleegd op 2 oktober 2018; wetsvoorstellen 468839-7 en 468862-7, beiden goedgekeurd op 26 september 2018.

De Anti-VPN-wet werd met verontrusting door zowel bedrijven als ngo's ontvangen. Dmitry Marinichev, de Russische internetombudsman noemt de nieuwe wet 'waanzin' en 'in strijd met gezond verstand'. Marinichev waarschuwt dat Russische functionarissen geen onderscheid kunnen maken tussen VPN's die voor commerciële doeleinden worden gebruikt en VPN's die worden gebruikt om censuur te omzeilen. Volgens hem komt de nieuwe wet theoretisch neer op 'een verbod op deursloten en raamgordijnen, waarbij burgers van elementaire privacy beroofd worden'.⁸⁴ Internetexperts hebben serieuze twijfels geuit over de technische uitvoerbaarheid van de maatregelen. Volgens de Russische onderzoeksjournalist Andrei Soldatov is de wet nauwelijks uitvoerbaar en zouden bijna alle online service providers in overtreding zijn. Hij ziet in de wet dan ook vooral een maatregel om willekeurige handhaving te rechtvaardigen.⁸⁵

Zoekmachines

Met ingang van 25 september 2018 zijn wettelijke boetebepalingen voor zoekmachines ingevoerd. Net als aanbieders van VPN technologieën moeten ook exploitanten van internetzoekmachines die informatie verschaffen aan gebruikers in Rusland zich registreren bij Roskomnadzor. Zij moeten informatie verstrekken aan Roskomnadzor over ongeoorloofde content, deze content verwijderen uit hun zoekresultaten en aan Roskomnadzor informatie over de aanbieder of host verstrekken. Roskomnadzor verstrekt dagelijks een update van ongeoorloofde websites aan zoekmachines, waarop het bedrijf achter de zoekmachine deze websites binnen een dag uit de zoekresultaten moet verwijderen. Komt het bedrijf zijn verplichtingen niet na dan dreigen er bestuursrechtelijke boetes. Deze boetes liggen tussen 3.000 en 5.000 roebel voor natuurlijke personen, tussen 30.000 en 50.000 roebel voor ambtenaren en tussen 500.000 en 700.000 roebel⁸⁶ voor rechtspersonen.⁸⁷ Individuen riskeren daarnaast een gevangenisstraf van maximaal een jaar en ambtenaren en vertegenwoordigers van 'commerciële en andere' organisaties een gevangenisstraf van maximaal twee jaar.⁸⁸ Op 26 november 2018 maakte Roskomnadzor bekend een boete van 700.000 roebel aan Google op te gaan leggen omdat Google zich niet hield aan het gebod om volgens Roskomnadzor ongeoorloofde websites uit haar zoekresultaten te verwijderen.⁸⁹

Telefonie

Met de wijziging van artikel 46 van de Communicatiewet 25 november 2017 moeten aanbieders van mobiele telefonie op verzoek van Roskomnadzor en opsporingsdiensten zoals FSB en politie telefoonnummers van gebruikers blokkeren en hun persoonsgegevens delen. Deze wet richt zich tegen zogenaamd

⁸⁴ Human Rights Watch: Russia – New Legislation Attacks Internet Anonymity, 1 augustus 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/08/01/russia-new-legislation-attacks-internet-anonymity>); Meduza - Russian lawmakers move to ban VPNs and Internet anonymizers, 8 juni 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://meduza.io/en/news/2017/06/08/russian-lawmakers-move-to-ban-vpns-and-internet-anonymizers>).

⁸⁵ The Guardian - Rights groups condemn 'shameful' Russian crackdown on web VPNs, 4 augustus 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2017/aug/04/rights-groups-criticise-shameful-russian-crackdown-web-vpns>).

⁸⁶ www.valuta.nl: 3.000 roebel is ongeveer 39 euro, 5.000 roebel is ongeveer 65 euro, 30.000 roebel is ongeveer 393 euro, 50.000 roebel is ongeveer 656 euro, 500.000 roebel is ongeveer 6.566 euro, 700.000 roebel is ongeveer 9.193 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁸⁷ Wetsvoorstel 195449-7 d.d. 5 juni 2018 introduceert wijzigingen op de Wet op bestuursrechtelijke overtredingen, zie artikel 13.40, 19.7 en 23.44.

⁸⁸ Library of US Congress, *Russia: New Legislation Restricts Anonymity of Internet Users*, 5 september 2017, geraadpleegd op 1 juni 2017 (<http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/russia-new-legislation-restricts-anonymity-of-internet-users>); Reporters without borders: *New spate of repressive laws in Russia* (<https://rsf.org/en/news/new-spate-repressive-laws-russia>), 24 september 2018, geraadpleegd op 2 oktober 2018; wetsvoorstellen 468839-7 en 468862-7, beiden goedgekeurd op 26 september 2018.

⁸⁹ Meduza: *Russia's media censor wants to fine Google for refusing to censor search results*, 26 november 2018, geraadpleegd op 7 december 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/11/26/russia-s-media-censor-is-suing-google-for-refusing-to-censor-search-results?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-11-27).

telefoonterrorisme. In het najaar van 2017 kregen overheidsgebouwen, scholen, bioscopen en winkelcentra honderden anonieme valse bommeldingen via de telefoon, met grootschalige evacuaties als gevolg.⁹⁰

Sociale media

Sociale media of gebruikers daarvan moeten 'lasterlijke' informatie over een persoon of een organisatie op verzoek van handhavingsinstanties binnen de gestelde termijn verwijderen. Bij niet-nakoming van dit verzoek kan de overheid de toegang tot deze informatie blokkeren en de informatie doorsturen naar Roskomnadzor. Sociale media zonder kantoor in Rusland moeten een lokaal geregistreerde vestiging in Rusland oprichten. Ook voor deze bedrijven gelden de verplichtingen om gebruikers middels hun telefoonnummer te identificeren, 'nepnieuws' te verwijderen en te voorkomen dat materiaal geplaatst wordt dat geweld of pornografie promoot, sterke taal bevat of anderszins de Russische wetgeving schendt. Overtredingen worden streng gestraft met boetes tot maximaal 50 miljoen roebel⁹¹ of blokkering van het netwerk. Het sociale netwerk LinkedIn is sinds 2016 geblokkeerd.⁹²

2.1.7

Medewerking aan internationale sancties en oplegging van nieuwe sancties

Volgens een wetsvoorstel van 14 mei 2018 wordt het actief of passief bijdragen aan uitvoering van bestaande internationale sancties door Russische burgers of rechtspersonen een misdrijf onder de Russische strafwet. Indien de gedraging van de veroordeelde zakelijk nadelige gevolgen heeft voor een Russisch bedrijf ten gevolge van internationale sancties, dreigt er een boete van maximaal 600.000 roebel⁹³ of maximaal een viervoud van het jaarinkomen van de veroordeelde, of vrijheidsontneming dan wel dwangarbeid van maximaal vier jaar.

Ook het opzettelijk bijdragen aan oplegging van nieuwe sancties, bijvoorbeeld door verstrekken van informatie, kan voor een Russische staatsburger of rechtspersoon een boete betekenen ter hoogte van de drievoud van zijn jaarsalaris of ter hoogte van 500.000 roebel⁹⁴, of vrijheidsontneming van maximaal drie jaar met een boete ter hoogte van een jaarsalaris of ter hoogte van 200.000 roebel⁹⁵ of een jaarsalaris. Deze wetgeving is bindend voor Russische staatsburgers en alle rechtspersonen die onder de Russische jurisdictie vallen.⁹⁶

Het wetsvoorstel werd ontvangen met openlijke kritiek vanuit zowel het Russische als het internationale bedrijfsleven.⁹⁷ De lobbyorganisatie *Russian Union of Industrialists and Entrepreneurs RSPP* noemde het wetsvoorstel absoluut onaanvaardbaar en de *Association of European Businesses in Russia*⁹⁸ heeft haar zorgen geuit over het wetsvoorstel. De Staatsdoema reageerde met uitstel van behandeling van het wetsvoorstel en het voornemen om in overleg te treden met

⁹⁰ Radio Free Europe Radio Liberty, *Resumed Anonymous Bomb Threats Prompt Evacuations In Several Russian Cities*, 20 december 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-bomb-threats-resume/28929608.html>); Amendementswet 386-FZ van 25 november 2017 met wijziging van artikel 1 en 46 van de Federale Communicatiewet.

⁹¹ www.valuta.nl: 50 miljoen roebel is ongeveer 656.651 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁹² Federale wet nr. 102-FZ van 23 april 2018 met wijzigingen aan artikel 15-1 over handhavingsprocedures van de Federale Informatiewet nr. 149-FZ van 27 juli 2006.

⁹³ www.valuta.nl: 600.000 roebel is ongeveer 7.879 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁹⁴ www.valuta.nl: 500.000 roebel is ongeveer 6.566 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁹⁵ www.valuta.nl: 200.000 roebel is ongeveer 2.626 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

⁹⁶ Wetsvoorstel 464757-7 d.d. 14 mei 2018.

⁹⁷ Meduza: *Russian business group condemns government's proposed criminalization of observing or facilitating foreign sanctions*, 16 mei 2018, geraadpleegd op 18 juni 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/05/16/a-russian-business-group-condemns-the-government-s-proposed-criminalization-of-observing-or>).

⁹⁸ Leden van deze associatie zijn met name internationale bedrijven met productiefaciliteiten in Rusland, zoals onder meer Renault-Nissan, Volkswagen Group, Ford, Toyota, en Mitsubishi.

het bedrijfsleven.⁹⁹ Medewerking aan het uitvoeren van internationale sancties zou niet meer strafbaar worden, in tegenstelling tot het bijdragen tot opleggen van nieuwe sancties.¹⁰⁰

2.1.8 *Wetgeving tegen witwassen en financiering terrorisme*

Op 26 juli 2017 heeft Rusland het Verdrag van de Raad van Europa inzake witwassen, de opsporing, de inbeslagneming en de confiscatie van opbrengsten van misdrijven en de financiering van terrorisme geratificeerd. Daarbij maakte Rusland een aantal voorbehouden betreffende de informatieverstrekking van bankgegevens aan andere Lidstaten, in overeenkomst met internationale overeenkomsten en Russische wetgeving.¹⁰¹

Om witwassen en financiering van terrorisme tegen te gaan, heeft de Russische overheid informatieverplichtingen voor bedrijven ingevoerd met betrekking tot financiële transacties van bedrijven. Deze verplichtingen gelden met name voor bedrijven die relevant geacht worden voor de defensiesector en de veiligheid van Rusland. Ook staats-eigen bedrijven en delen van de overheid vallen inmiddels onder deze wetgeving. Het ministerie van Financiën publiceerde een lijst van goedgekeurde banken, waar deze bedrijven voor hun financiële dienstverlening terecht kunnen. Ook voor financiële dienstverlening in het buitenland kunnen de relevant geachte bedrijven alleen bij bepaalde door het ministerie van Financiën aangewezen banken terecht.¹⁰²

2.1.9 *Anti-demonstratiewet*

De zogenaamde Anti-demonstratiewet van 2012 introduceerde boetes voor deelname aan of organisatie van demonstraties waar geen vergunning voor is afgegeven.¹⁰³ Deelnemers aan en organisatoren van een ongeoorloofde demonstratie kunnen een administratieve detentie van maximaal dertig dagen opgelegd krijgen of een administratieve boete tot 300.000 roebel, later verhoogd naar maximaal een miljoen roebel.¹⁰⁴ Daarnaast riskeren zij gevangenisstraffen op basis van de artikelen uit het Wetboek van Strafrecht inzake 'openlijke geweldpleging', 'verzet tegen politieagenten' en 'het organiseren van massa-rellen'. Voor een strafrechtelijke veroordeling tot detentie op basis van deze wetten moet volgens het Constitutioneel Hof een daadwerkelijk gevaar voor de openbare orde uitgaan van de verdachte. In de praktijk legt de rechter dan ook zeer zelden strafrechtelijke detentie op.¹⁰⁵ Een administratieve boete of administratiefrechtelijke detentie legden de Russische rechtbanken in de verslagperiode daarentegen zeer regelmatig en op grote schaal op. Herhaaldelijke administratieve veroordelingen

⁹⁹ The Bell: *New anti-American draft legislation threatens Russian business with criminal charges*, 18 mei 2018, geraadpleegd op 8 juni 2018 (<https://thebell.io/en/new-anti-american-draft-legislation-threatens-russian-business-with-criminal-charges/>).

¹⁰⁰ Meduza: *Lawmakers bend on sanctions bill*, 23 mei 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-lawmakers-bend-on-sanctions-bill-but-stand-firm-on-punishing-abettors-/29245968.html>).

¹⁰¹ Federale wet van 26 juli 2017 nr. 183-FZ.

¹⁰² Zie voor meer uitgebreide informatie <http://www.legislationline.org/topics/country/7/topic/5> en federale wet No. 276-FZ d.d. 29 juli 2017 met wijzigingen aan federale wet 213-FZ van 27 december 1995 (Wet op Defensie) en federale wet 115-FZ van 7 augustus 2001 (Wet op witwassen en financiering van terrorisme).

¹⁰³ Op 8 juni 2012 tekende president Poetin een wetswijziging van het Wetboek van Administratiefrechtelijke overtredingen die de boetes voor het deelnemen aan protestbijeenkomsten die de openbare orde verstoren sterk verhoogt. Deze 'antiprotest-law' trad een paar dagen voor een aangekondigde protestbijeenkomst tegen Poetins nieuwe regeringstermijn in werking. Poetin tekende de wet tegen het advies in van de voorzitter van de Russische Mensenrechtenraad Mikhail Fedotov (zie ook algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2013).

¹⁰⁴ www.valuta.nl: 300.000 roebel is ongeveer 3.939 euro, 1 miljoen roebel is ongeveer 13.133 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹⁰⁵ Zie het geval Ildar Dadin; Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

kunnen – vanaf drie overtredingen binnen 180 dagen – gestraft worden met strafrechtelijke detentie van maximaal vijf jaar.¹⁰⁶

Eind juni 2018 gaf het Plenum van het Hooggerechtshof voor het eerst richtlijnen aan lagere rechtbanken voor de toepassing van administratieve regels inzake de vrijheid van vergadering. De resolutie bevat verschillende aanbevelingen voor lagere rechtbanken, bijvoorbeeld door hun bevoegdheid om administratieve detentie te beperken tot alleen buitengewone zaken. Ook moeten restricties ten aanzien van tijdstip en locatie van een gepland protest realistisch zijn en de mogelijkheid om het beoogde doel van het protest te bereiken niet beperken. Werkgevers kunnen strafrechtelijk vervolgd worden indien zij werknemers verplichten om aan een protest deel te nemen. Met deze instructie probeert het Hooggerechtshof de buitensporige toepassing van de wet te reguleren. Op andere onderwerpen blijft de instructie echter restrictief ten aanzien van demonstranten. Zo stelt het Hof voor om ook voor bijeenkomsten op privéterreinen goedkeuring van de autoriteiten verplicht te stellen. Daarnaast stelt het Hof dat de vergunningplicht ook zou moeten gelden ten aanzien van demonstranten die meerdere onderling afgestemde eenmansprotesten voeren.¹⁰⁷

Minderjarige deelnemers aan protesten en ouderlijke zorgplicht

Gezien het aanzienlijk dalende leeftijdsgemiddelde van deelnemers aan protestacties¹⁰⁸ maakte het Russische ministerie van Binnenlandse Zaken in oktober 2017 bekend naar wetgeving te kijken die ouders en leraren verantwoordelijk houdt voor deelname van hun kinderen dan wel leerlingen aan ongeautoriseerde protesten. De Russische wet maakt het al mogelijk om ouderlijk gezag te ontnemen indien er sprake is van verwaarlozing van de ouderlijke zorgplicht met als gevolg het ontstaan van een gevaarlijke situatie voor het kind. De algemene verwachting is dat er vooral een afschrikkende werking van deze wet uit zal gaan en rechtbanken niet daadwerkelijk ouderlijk gezag zullen intrekken enkel op grond van deelname aan een demonstratie.¹⁰⁹

Ook zonder invoering van een specifieke nieuwe wet kwam het volgens ngo's in de verslagperiode al incidenteel voor dat ouders verantwoordelijk werden gehouden voor het veronachtzamen van hun ouderlijke zorgplichten als hun kinderen deelnamen aan protesten. Bij de grootschalige anti-corruptieprotesten waartoe Navalny had opgeroepen in de aanloop naar president Poetins inauguratie op 7 mei 2018 werden volgens de Russische ngo OVD info 158 minderjarigen gearresteerd, soms met gebruikmaking van geweld. In sommige gevallen kregen ouders bij het ophalen van hun gearresteerde kinderen een aanklacht van de politie voor het verwaarlozen van hun ouderlijke zorgplicht.¹¹⁰

¹⁰⁶ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie juni 2013, p. 19 en artikel 20.2 uit het Wetboek van Administratiefrechtelijke overtredingen; Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie augustus 2015, p. 15; Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

¹⁰⁷ Amnesty International: *Russia: Supreme Court Plenum resolution is glimmer of hope for the right to protest*, 27 juni 2018, geraadpleegd op 12 juli 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/06/russia-supreme-court-plenum-resolution-is-glimmer-of-hope-for-the-right-to-protest>).

¹⁰⁸ Independent: *Russian ministry suggests punishing parents of children who go to anti-Putin rallies*, 18 oktober 2017, geraadpleegd op 29 mei 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-anti-putin-rallies-parents-children-ministry-of-internal-affairs-timur-valiulin-a8006421.html>).

¹⁰⁹ Zie artikel 69 Russische Familiewet; Dr. Masha Antokolskaia, Utrecht University: *National Report Parental Responsibilities: Russia*; SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

¹¹⁰ Human Rights Watch: *From Kids to Leaders, Russia Cracks Down on Protesters*, 23 mei 2018, geraadpleegd op 21 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/05/23/kids-leaders-russia-cracks-down-protesters>); OVD info: OVD-Info Weekly Bulletin No. 54: A Raccoon, a Police Officer's Tooth and an Arrest During a Live Broadcast 11 mei 2018, geraadpleegd 23 oktober 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/rights-groups-in-russia/ovd-info-54>).

2.1.10

Wet op buitenlandse agenten: ngo's en media

De zogenaamde *Wet op buitenlandse agenten* of *Ngo-wet*¹¹¹ van 21 juli 2012 autoriseert het ministerie van Justitie tot registratie van organisaties als buitenlands agent zonder tussenkomst van een rechter. Het gaat om organisaties die op niet nader gedefinieerde politieke terreinen activiteiten ontplooiën en buitenlandse financiering ontvangen. Daarbij is niet relevant of de financiering van een buitenlandse overheid of particuliere organisatie komt, wat de omvang van de financiering is en of het bedrag direct te traceren is naar een buitenlandse bron. Het ministerie van Justitie houdt een lijst bij van organisaties die als buitenlands agent geregistreerd zijn. Tot voor kort stonden voornamelijk ngo's op de lijst: bijvoorbeeld organisaties actief op het terrein van milieubescherming, mensenrechten, immigratie, gezondheidszorg of opiniepeiling. Deze ngo's worden onderworpen aan hogere regeldruk en deels onaangekondigde controles met hoge boetes voor overtredingen.

In september 2018 stonden er 75 organisaties op de lijst van buitenlandse agenten. In totaal zijn er sinds de invoering van de wet 158 organisaties aangemerkt als buitenlands agent. Sinds de invoering van de wet zijn tientallen organisaties weer verwijderd van de lijst na hun sluiting of staking van hun 'politieke activiteit'. Het aantal geregistreerde organisaties stagneerde in de verslagperiode. In 2018 werden er tot september vijf ngo's toegevoegd aan de lijst, in 2017 waren dit er twaalf en in 2015 honderdvijftig. Reden voor de stagnatie is dat veel organisaties ofwel gesloten zijn, of ervoor kiezen als collectief van individuele activisten verder te gaan. Anderen kiezen ervoor zich als een commerciële organisatie te registreren, of werken voor een vestiging in het buitenland.¹¹²

Zie voor een nadere uitwerking van de gevolgen voor het maatschappelijk middenveld paragraaf 2.4.1.

Media

Met ingang van 25 november 2017 kunnen ook media aangemerkt worden als buitenlandse agent. Het gaat hierbij om buitenlandse rechtspersonen of instituten die informatie verspreiden en gefinancierd worden door buitenlandse of internationale rechtspersonen of natuurlijke personen, staatloze personen of Russische organisaties die op hun beurt vanuit het buitenland worden gefinancierd. Op deze media is de in 2012 ingevoerde Ngo-wet van toepassing. Russische media met een buitenlands kapitaal van maximaal twintig procent worden niet aangemerkt als buitenlands agent. Daarnaast kent de wet het Russische Openbaar Ministerie (*Prokuratura*) de bevoegdheid toe om Roskomnadzor op te dragen de toegang tot bepaalde websites te blokkeren, zonder dat daar een rechtelijke beslissing voor nodig is. Het gaat met name om inhoud die aanzet tot massale ongeregeldeheden of extremisme en om informatie van ongewenste buitenlandse organisaties (zie paragraaf 2.1.11 *Wet op ongewenst verklaarde organisaties*).¹¹³ De wetswijziging werd versneld aangenomen en was volgens de voorzitter van de Doema, Viacheslav Volodin, een antwoord op de registratie van de Amerikaanse vestiging van de tv zender *Russia Today* in de Verenigde Staten als buitenlands agent.¹¹⁴

¹¹¹ Formeel: de Wet op de niet-commerciële organisaties.

¹¹² Vertrouwelijke bron, 19 september 2018; HRR Center: *10 true stories of NGO survival*, 2018 (<http://www.hrrcenter.ru/public/detail.php?ID=2278>).

¹¹³ FZ met amendementen op artikelen 104 en 153 van de Informatiewet en artikel 6 van de Wet op de Massamedia. http://en.kremlin.ru/acts/news/56179_25_november_2017, geraadpleegd op 4 juni 2018.

¹¹⁴ Human Rights watch - *Russia: Reject 'Foreign Agents' Media Bill*, 16 november 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/11/17/russia-reject-foreign-agents-media-bill>).

Ook individuele journalisten moeten zich volgens een wetsvoorstel in de toekomst registreren als buitenlands agent als zij voor een medium werken dat als buitenlandse agent is geregistreerd, of als zij buitenlandse financiering ontvangen. Het wetsvoorstel is op 3 juli 2018 goedgekeurd door de Doemacommissie voor informatie en communicatie, maar in de verslagperiode nog niet in stemming gebracht. Voor individuele journalisten zullen bij invoering van de wet dezelfde verplichtingen gelden als voor organisaties. Zij moeten zichzelf bij elke publicatie kenbaar maken als buitenlandse agent en regelmatig rapporteren over hun financiering.¹¹⁵ Zie voor een nadere uitwerking van de gevolgen voor de persvrijheid paragraaf 2.3.2.

In de eerste en enige strafzaak op grond van de Wet op buitenlandse agenten tot dusver werd op 19 juni 2017 de mensenrechtenverdedigster Valentina Cherevatenko aangeklaagd voor kwaadwillige ontduiking van verplichtingen die voortvloeien uit de Wet op de buitenlandse agenten. De zaak werd echter geseponneerd vanwege ontoereikend bewijs.¹¹⁶

In april 2017 nam het EHRM de door 61 Russische ngo's ingediende klacht tegen registratie als buitenlandse agenten in behandeling en verzocht de Russische regering om nadere uitleg van de redenen van invoering van de wet. In september verklaarde het Russische ministerie van Justitie in een memorandum aan het EHRM dat de wetgeving proportioneel was en de ngo's niet beperkte in hun keuze van activiteiten. Moskou vroeg het EHRM later om de bezwaren van de ngo's te verwerpen en zei dat de staat alle ngo's steunt, ook degenen die zijn opgenomen in het register buitenlandse agenten.¹¹⁷

2.1.11

Wet op ongewenst verklaarde buitenlandse en internationale organisaties

De Wet op ongewenst verklaarde buitenlandse en internationale organisaties die in 2015 van kracht werd, kan buitenlandse en internationale non-profit organisaties verbieden in Rusland activiteiten te ontplooiën en hun banktegoeden bevriezen indien zij een gevaar vormen voor de veiligheid, verdediging of grondwet van Rusland.¹¹⁸ Werknemers van deze organisaties mogen Rusland niet meer inreizen.¹¹⁹ Op de lijst stonden begin oktober 2018 vijftien internationale organisaties; een actueel overzicht is online beschikbaar.¹²⁰

Voor Russische organisaties behelst de wet een verbod op betrokkenheid bij activiteiten van ongewenste internationale of buitenlandse organisaties op de lijst. Het begrip betrokkenheid wordt breed geïnterpreteerd. Hieronder valt bijvoorbeeld communicatie met organisaties op de lijst, het ontvangen van financiële steun van hen of het verspreiden van informatie¹²¹ van de buitenlandse organisaties in Rusland. Boetes voor samenwerking kunnen oplopen tot 15.000 roebel voor

¹¹⁵ Radio Free Europe Radio Liberty: *New Bill On 'Foreign Agent' Media Advances In Russian Duma*, 12 januari 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-foreign-agent-bill-advances-duma/28971473.html>); European Federation of Journalists: *Russia passes new law to label individual journalists as foreign agents*, 5 juli 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/russia-passes-new-law-to-label-individual-journalists-as-foreign-agents/>).

¹¹⁶ Amnesty International Global Report 2017, p. 311.

¹¹⁷ HRW: *Russia: Government vs. Rights Groups*, 18 juni 2018, geraadpleegd op 21 juni 2018 (<https://www.hrw.org/russia-government-against-rights-groups-battle-chronicle>); Amnesty International Global Report 2017, p. 311.

¹¹⁸ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de wet Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2015.

¹¹⁹ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

¹²⁰ Zie voor een actueel overzicht van ongewenste organisaties <http://minjust.ru/ru/activity/nko/unwanted>; geraadpleegd op 18 oktober 2018.

¹²¹ Het begrip 'informatie' omvat onder andere links naar ongewenste organisaties op de website van Russische organisaties, ook als deze links zijn geplaatst voordat de buitenlandse organisatie ongewenst is verklaard.

individuen, 50.000 roebel voor ambtenaren en 100.000 roebel voor organisaties.¹²² Naast de boetebepaling maakt de wet het mogelijk dat de directeur van de Russische organisatie bij herhaalde overtreding van de wet strafrechtelijk vervolgd wordt.¹²³

2.1.12 Hoogverraadwet

In de verslagperiode werd een onbekend aantal mensen veroordeeld op grond van de verruimde hoogverraadwetgeving (artikel 275 van het Wetboek van Strafrecht), die sinds eind 2012 van kracht is.¹²⁴ Gezien de gevoelige inhoud van deze rechtszaken is weinig informatie beschikbaar over aantallen lopende aanklachten. De weinige onderzoeken naar hoogverraad waarover wel in de media wordt bericht, betreffen veelal het doorgeven van militaire of wetenschappelijke informatie in uiteenlopende technische expertises zoals lucht- en ruimtevaart of werktuigbouwkunde. Van de ruime bewoording van de wet gaat mogelijk een afschrikkende werking uit. Niet altijd is op voorhand duidelijk of de informatie gedeeld mocht worden of niet en met wie.¹²⁵

Zo werd Vladimir Lapygin, een 77-jarige lucht- en ruimtevaartingenieur bij het Centraal Onderzoeksinstituut voor Werktuigbouwkunde (TsNIIMash), veroordeeld tot zeven jaar cel wegens hoogverraad voor het doorgeven van software aan academische collega's in China. Volgens Memorial en Russische collega-wetenschappers was de betreffende informatie over software publiek beschikbaar en kon het daarom geen staatsgeheim zijn. Een hoger beroep werd in juli 2018 afgewezen.¹²⁶ In juli 2018 hield de politie de 74-jarige Viktor Kudryavtsev, eveneens werkzaam als wetenschapper bij TsNIIMash aan op verdenking van het delen van geheime informatie over het Russische hypersonische wapenprogramma aan een NAVO-land. Kudryavtsev zegt onschuldig te zijn. Volgens Russische media loopt er nog een onderzoek naar twaalf andere verdachten, maar de politie heeft tot nu toe niemand anders gevangengenomen. Viktor Kudryavtsev is een van TsNIIMash's toonaangevende onderzoekers en de auteur van vele wetenschappelijke en prijswinnende publicaties. In februari 2017 had Kudryavtsev president Poetin tevergeefs samen met andere wetenschappers in een openbare brief verzocht om gratie te verlenen aan Lapygin.¹²⁷

In juli 2017 verleende president Poetin gratie aan Annik Kesyan en Marina Dzhandzhgava, twee vrouwen die tot jarenlange detentie waren veroordeeld wegens verraad naar aanleiding van het sturen van sms-berichten aan vrienden in Georgië

¹²² www.valuta.nl: 15.000 roebel is ongeveer 196 euro, 50.000 roebel is ongeveer 656 euro, 100.000 roebel is ongeveer 1.313 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹²³ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2015; Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

¹²⁴ Amnesty International: *De nieuwe Hoogverraadwet uit 2012 voorziet in een sterke uitbreiding van de definitie van hoogverraad en spionage. Het verstrekken van informatie aan internationale organisaties kan nu als hoogverraad worden beschouwd. Hetzelfde geldt voor werken voor buitenlandse geheime diensten en voor organisaties die 'de veiligheid van Rusland bedreigen'. Wat hiermee precies is bedoeld, is niet duidelijk.* (<https://www.amnesty.nl/wat-we-doen/landen/lasterwet-hoogverraadwet>).

¹²⁵ Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

¹²⁶ Radio Free Europe: *Memorial Says Russian Scientist Convicted Of Treason Is A Political Prisoner*, 28 augustus 2017, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-scientist-convicted-treason-political-prisoner/28701194.html>); Interfax: *Russian Supreme Court refuses to review scientist Lapygin's treason conviction*, 24 juli 2018, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<http://www.interfax.com/newsinf.asp?pg=11&id=846904>).

¹²⁷ Meduza – *Russian Federal agents detain a celebrated scientist for leaking hypersonic weapons intel to the West*, 23 juli 2018, geraadpleegd op 24 juli 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/07/23/russian-federal-agents-detain-a-celebrated-scientist-for-leaking-hypersonic-weapons-intel-to-the-west?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-07-23); Radio Free Europe Radio Liberty: *Researcher At Russian Spacecraft Center Charged With Treason*, 23 juli 2018, geraadpleegd op 24 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/researcher-at-russian-spacecraft-center-charged-with-treason-report/29384728.html>).

aan de vooravond van de Russische invasie van Georgië in 2008. Hun berichten bevatten informatie over treinen die militaire uitrusting transporteerden.¹²⁸

Eind 2017 maakte de rechtbank van Lefortovo in Moskou bekend dat Alexander Zhitnyuk werd beschuldigd van hoogverraad. Media suggereren dat de aanklachten betrekking hadden op een poging om gevoelige militaire informatie over te dragen aan buitenlandse mogendheden, waaronder de Amerikaanse. Er zijn weinig details bekend over de zaak.¹²⁹

2.1.13 *Blasfemiewet*

Artikel 148 van het Wetboek van Strafrecht stelt openbare handelingen die gericht zijn op het beledigen van religieuze gevoelens in de samenleving strafbaar met boetes van maximaal 300.000 roebel of een jaar dwangarbeid. Belediging van religieuze gevoelens op een religieuze plek werkt strafverzwarend en wordt beboet met maximaal 500.000 roebel of drie jaar werkstraf dan wel gevangenisstraf.¹³⁰

Artikel 148 Wetboek van Strafrecht werd in de verslagperiode – al dan niet in combinatie met artikel 282 van het Wetboek van Strafrecht (het aanzetten tot haat) – veelvuldig toegepast op het posten of delen van uitingen op sociale media zoals bijvoorbeeld VKontakte. Zie hiervoor paragraaf vrijheid van meningsuiting 2.3.1

2.1.14 *Anti-LHBTI-propagandawet*

Het amendement op het Wetboek van Administratiefrechtelijke overtredingen, dat de propaganda van 'niet-traditionele seksuele relaties' onder minderjarigen verbiedt, werd op 30 juni 2013 van kracht.¹³¹ Overtredingen van deze wet werden ook in de verslagperiode actief vervolgd, met name voor uitingen op sociale media. Het is niet altijd duidelijk wat precies onder propaganda wordt verstaan. Zie ook paragraaf 2.4.6 LHBTI.

Overtredingen van deze wet door individuen worden in eerste aanleg door de lagere rechter, vergelijkbaar aan de kantonrechter, afgehandeld. Wanneer het om een overtreding door een rechtspersoon gaat, is de districtsrechtbank bevoegd.¹³²

De wet heeft volgens de Russische ngo *LGBT Network* gevolgen voor de perspectieven van LHBTI-leraren op de arbeidsmarkt. Een strikte uitleg van de wet zou immers elk contact tussen een openlijke LHBTI-leraar en minderjarigen verbieden. Zie ook paragraaf 2.4.6.

¹²⁸ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 13.

¹²⁹ Newsweek: *In Secret Court Trial, Russia charges 'CIA Spy' with Treason*, 12 december 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://www.newsweek.com/after-top-secret-trial-russia-charges-cia-spy-treason-745100>).

¹³⁰ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2014, p. 20; www.valuta.nl: 300.000 roebel is ongeveer 3.939 euro, 500.000 roebel is ongeveer 6.566 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹³¹ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de wet het Algemeen ambtsbericht Russische Federatie juli 2014.

¹³² Equal Rights Trust: *Justice or Complicity? LGBT rights and the Russian Courts*, p. 17 (http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Justice%20or%20Complicity%20LGBT%20Rights%20and%20the%20Russian%20Courts_0.pdf): Kantonrechters hebben beperkte rechtsmacht. Zij beslissen op bepaalde civiele zaken, kleine strafzaken en de meerderheid van de administratiefrechtelijke zaken. Er zijn circa 7.500 kantonrechters in Rusland. Districtsrechtbanken hebben rechtsmacht in de meerderheid van de civiele en strafzaken in eerste aanleg en met betrekking tot beroep tegen beslissingen van vrederechters. Zij zijn ook bevoegd om administratiefrechtelijke straffen op te leggen aan rechtspersonen.

2.2 Toezicht en rechtsbescherming

2.2.1 Aangifte doen

Ten opzichte van de regels met betrekking tot het aangifteproces zijn er geen wijzigingen in de verslagperiode. Hieronder volgt een verduidelijking van de procedure.

De procedure voor het indienen van een aangifte is onder andere vastgelegd in het Russische Wetboek van Strafvordering (art. 140-143) en de Wet over de politie. Aangiftes kunnen in alle politiebureaus in Rusland ingediend worden onafhankelijk van het plaats-delict. De website van de Russische politie biedt burgers een mogelijkheid een dichtbijgelegen politiebureau of kantoor van een wijkagent op te zoeken.¹³³

Zowel mondelinge als schriftelijke aangifte is mogelijk. Indien de aangifte mondeling plaatsvindt, maakt een politieambtenaar een proces-verbaal op. De aangiftes worden geregistreerd in het zogenaamde speciale register of aangifte-registratieboek (*Kniga Oetsjota Soobsjtsjenij o Proisjtsjestvijach*, KUSP) en krijgen een registratienummer. Indien in de aangifte sprake is van een strafbaar feit dat niet onder bevoegdheden van de Russische politie valt, is de politie verplicht de aangifte aan de desbetreffende Russische instantie door te geven.¹³⁴

Bij de registratie van de aangifte moet de politie een schriftelijke bevestiging aan de aangever afgeven. De bevestiging bevat de volgende informatie: de naam van de politieambtenaar die de aangifte heeft aangenomen, registratienummer van de aangifte, de naam van het territoriale politiebureau waar de aangifte werd ingediend, het adres en telefoonnummer van de aangever, de datum van ontvangst, de handtekening van de aangever en de naam en achternaam van de piketofficier. Als de aangever om welke reden dan ook geen bevestiging heeft gekregen, kan hij naar het registratienummer van zijn aangifte in het KUSP vragen. Via dit nummer kan de aangever de vorderingen van de procedure monitoren. Omdat niet altijd een ontvangstbevestiging wordt verstrekt, raden ngo's aan om bij een schriftelijke aangifte twee kopieën mee te brengen naar het politiekantoor – een blijft op het politiebureau, de tweede krijgt de aangever bij wijze van ontvangstbevestiging van de aangifte met een aantekening van de politie terug.¹³⁵

Of een aangifte wel of niet in behandeling wordt genomen, hangt onder meer af van de haalbaarheid van de aanklacht, de etniciteit van het slachtoffer en van de dader¹³⁶ en de aard van de zaak. Aanklachten tegen ambtenaren en politie worden volgens ngo's minder vaak in behandeling genomen. Ook aangevers van delicten betreffende seksuele geaardheid hebben weinig kans dat er een onderzoek volgt op de aangifte, of dat de aangifte überhaupt wordt ingenomen.¹³⁷ In het geval genoemd in paragraaf 2.1.4 werd de vader van twee terreurverdachten zelf opgepakt toen hij aangifte wilde doen van de marteling van zijn zonen in detentie. Zijn Russische nationaliteit werd ingetrokken en hij is uitgezet naar Kirgizië, het land van zijn oorspronkelijke nationaliteit.¹³⁸ Een vrouw die in Magnitogorsk aangifte

¹³³ <https://mvd.pd/contacts/sites>

¹³⁴ art. 145 Russische Wetboek van Strafvordering; Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

¹³⁵ <https://team29.org/knowhow/crime>.

¹³⁶ Zie paragraaf 2.4.3.

¹³⁷ Vertrouwelijke bronnen, 12 september 2018 en 17 september 2018.

¹³⁸ Human Rights Watch: *Threats, Alleged Torture in Bombing Case*, 5 december 2017, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/12/05/russia-threats-alleged-torture-bombing-case>); Radio Free Europe: *Father Of Suspects In St. Petersburg Subway Bombing Loses Russian Citizenship*, 15 december 2017, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-petersburg-subway-bombing-azimov-father-loses-citizenship/28920173.html>).

deed van verkrachting door politieagenten, werd in augustus 2017 beboet voor het vervalsen van de aangifte. Onderzoek naar de politieagenten bleef uit.¹³⁹

Indien geen politieonderzoek volgt op de aangifte, dient de politie dit schriftelijk te bevestigen en een kopie van die bevestiging te verstrekken aan de aanklager en het Openbaar Ministerie (*Prokuratura*). In dit document zou doorgaans ook staan wat de reden is om geen onderzoek te doen onder vermelding van de desbetreffende artikelen uit het Wetboek van Strafrecht.¹⁴⁰ In geval het politieonderzoek geen vorderingen maakt of er helemaal geen onderzoek wordt opgestart, kan de aangever zich eerst met zijn klacht wenden tot het hoofd van het desbetreffende politiebureau. Het Russische ministerie van Binnenlandse Zaken (MVD) heeft een speciaal telefoonnummer dat Russische burgers kunnen bellen bijvoorbeeld indien een politieambtenaar weigert een aangifte in behandeling te nemen. Het is ook mogelijk om een klacht in te dienen bij de *Prokuratura* of de rechtbank. De *Prokuratura* en de rechtbank zijn verplicht om een onderzoek in te stellen naar de handelingen van de politie of de omstandigheden van de situatie. Volgens een vertrouwelijke bron heeft het vooral zin om een klacht in te dienen als de aangifte geen betrekking heeft op mensenrechtenschendingen. De klager wordt hierbij vaak terugverwezen naar het politiebureau in kwestie.¹⁴¹

Een jurist van een ngo of een advocaat kan de klager vertegenwoordigen bij de aangifte en het latere strafproces. Vaak is het echter moeizaam voor de ngo om toegang te krijgen tot het strafdossier. De ngo moet hier vaak een aparte rechtbankprocedure over voeren.¹⁴² Bij LHBTI-slachtoffers komt het voor dat de politie geen onderzoek opstart, ook indien de advocaat helpt een dossier samen te stellen met bewijsstukken en de identiteit van de dader.¹⁴³

Ombudsman

Voor algemene informatie over de ombudsman zie het Algemeen Ambtsbericht 2017. De federale ombudsvrouw voor de rechten van de mens is Tatyana Moskalkova. Ngo's vinden haar niet krachtig genoeg opkomen voor de rechten van minderheden en betwijfelen of haar mandaat effectief optreden mogelijk maakt. Zij kan formeel niet bewerkstelligen dat een strafrechtelijk of gerechtelijk onderzoek wordt opgestart. Lokale ombudsmannen komen in individuele gevallen van mensenrechtenschendingen maar zelden op voor de belangen van het slachtoffer.¹⁴⁴

2.2.2

Onafhankelijkheid rechterlijke macht

De rechterlijke macht is volgens de Russische Grondwet onafhankelijk.¹⁴⁵ In de praktijk zijn rechters echter niet altijd onafhankelijk of voldoende transparant in hun oordeel, vooral als het om politiek gemotiveerde zaken gaat.

De uitkomsten van sommige rechtbankzaken lijken vooraf bepaald en politiek gemotiveerd, met name in spraakmakende of politiek gevoelige zaken. Het *US Department of State* citeert een Russische rechter die in 2016 meldde dat lagere rechtbanken steeds vaker overleg plegen met hogere rechtbanken uit vrees om in onmin te vallen of hun oordeel in hoger beroep onderuit te zien gaan. Niet alleen

¹³⁹ Meduza: A woman in Magnitogorsk says she was raped by the police, https://meduza.io/en/feature/2018/04/16/a-woman-in-magnitogorsk-says-she-was-raped-by-the-cops-her-husband-cut-off-two-fingers-to-draw-attention-to-her-case-now-she-s-been-convicted-of-filing-a-false-police-report?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-06-27

¹⁴⁰ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017, p. 25.

¹⁴¹ Vertrouwelijke bron d.d. 5 juli 2017.

¹⁴² Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

¹⁴³ Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

¹⁴⁴ Vertrouwelijke bronnen: 17 september en 13 september 2018.

¹⁴⁵ art. 120 van de Russische grondwet.

hogere rechters maar ook overheidsfunctionarissen zouden steeds meer invloed op rechters hebben.¹⁴⁶ Amnesty International spreekt van systematische schendingen van het recht op een eerlijk proces bij strafrechtelijke en bestuursrechtelijke hoorzittingen.¹⁴⁷ Enkele ngo's noemen rechtbanken ook wel 'stempelmachines', omdat bijvoorbeeld in zaken betreffende overtreding van de demonstratiewetgeving nauwelijks wordt afgeweken van de aanklacht.¹⁴⁸

Het feit dat Russische rechters door de Russische president benoemd worden, maakt volgens de VN Speciaal Rapporteur voor Onafhankelijkheid van Rechters en Advocaten dat rechters onder politieke druk kunnen staan en dat hun gedrag en opvattingen beïnvloed kunnen worden. Daarnaast bekritiseert zij de aanwezigheid van vertegenwoordigers van de president en de wetgevende macht in de kwalificatiecommissies die lagere rechters voordragen.¹⁴⁹ Volgens de *Rule of Law Index 2017* van het *World Justice Project* steeg Rusland vorig jaar op een lijst van 113 landen van plaats 92 naar plaats 89.¹⁵⁰

Vooraf bij de benoeming van hogere rechters en rechtbankvoorzitters heeft de president een beslissende rol. Op zijn voordracht worden rechters aan het Hooggerechtshof benoemd door de Federatieraad (*Sovet Federatsii*, ook wel het federale Hogerhuis genoemd). Daarnaast benoemt de president zelf andere federale rechters op voordracht van kwalificatiecommissies en voorzitters van lagere rechtbanken. Rechtbankvoorzitters spelen een belangrijke rol bij het aannemen van rechters, het bevorderen van rechters en het instellen van disciplinaire maatregelen tegen rechters. Lagere rechters worden gekozen door het lokale wetgevende orgaan of door de bevolking, afhankelijk van de lokale wetgeving.¹⁵¹

Vanuit ngo's is er veel kritiek op de inhoudelijke kennis en de inhoudelijk niet-onafhankelijke werkwijze van Russische rechters. Het overgrote gedeelte van de rechters groeit door vanuit lagere posities binnen een rechtbank naar de functie als rechter en heeft zelf nooit als advocaat gewerkt. Daardoor zijn rechters onvoldoende opgeleid in onafhankelijk denken, vermijden ze inhoudelijk ingewikkelde zaken en beslissen ze liever formalistisch.¹⁵²

Eind juni 2018 gaf het Plenum van het Hooggerechtshof richtlijnen aan lagere rechtbanken voor de toepassing van administratieve regels inzake de vrijheid van vergadering. Zie hiervoor ook paragraaf 2.1.9 Anti-demonstratiewet en paragraaf 2.3.6 rechtsgang.

¹⁴⁶ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report; Vertrouwelijke bron d.d. 5 juli 2018.

¹⁴⁷ Amnesty International Report 2017, p. 313.

¹⁴⁸ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

¹⁴⁹ International Commission of Jurists: *Russian Federation: Appointment and promotion of judges; Security of tenure*, 16 juni 2014, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<https://www.icj.org/cijlcountryprofiles/russian-federation/russian-federation-judges/russian-federation-appointment-and-promotion-of-judges-security-of-tenure/>); OHCHR, Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Gabriela Knaut; Addendum; Mission to the Russian Federation, 30 april 2014 (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/140/44/PDF/G1414044.pdf?OpenElement>).

¹⁵⁰ World Justice Project, Rule of Law Index 2017-2018 (https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_ROLI_2017-18_Online-Edition.pdf en https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI_Final-Digital_0.pdf).

¹⁵¹ International Commission of Jurists: *Russian Federation: Appointment and promotion of judges; Security of tenure*, 16 juni 2014, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<https://www.icj.org/cijlcountryprofiles/russian-federation/russian-federation-judges/russian-federation-appointment-and-promotion-of-judges-security-of-tenure/>).

¹⁵² Vertrouwelijke bronnen 13 september en 19 september 2018.

2.2.3 *Openbaar Ministerie*

Voor zover bekend is de rol van het Openbaar Ministerie, de *Prokuratura*, sinds het vorige Algemeen Ambtsbericht ongewijzigd. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de Prokuratura het Algemeen Ambtsbericht 2017.

De Prokuratura had de afgelopen jaren incidenteel te kampen met grote schandalen. De Procureur-Generaal van de Russische Federatie, Yuriy Tsjaika, bekleedt zijn post sinds 2006. De Anti-Corruptie Stichting opgericht door oppositiepoliticus Alexey Navalny heeft in 2015 een onderzoek gepubliceerd naar de zakelijke activiteiten en buitenlandse eigendommen van de zoons van Yuriy Tsjaika. Het Openbaar Ministerie heeft geen onderzoek opgestart. Ook plaatsvervangend Procureur-Generaal Gennadiy Lopatin was verwickeld in een corruptieschandaal bij casino's in de omgeving van Moskou. Zijn ex-echtgenote heeft nauwe zakelijke banden met de echtgenotes van de leiders van een criminele organisatie.¹⁵³ Deze schandalen werpen in een bepaalde mate schaduw op de Prokuratura, hoewel de staatsmedia geen aandacht besteden aan dit onderwerp.¹⁵⁴

Onderzoekscomité

Naast de Prokuratura voert ook het Onderzoekscomité strafrechtelijk onderzoek uit. Het Onderzoekscomité maakte tot 2011 onderdeel uit van de Prokuratura en is nu een zelfstandig rechercheorgaan. De voorzitter van het Onderzoekscomité Aleksander Bastrykin rapporteert rechtstreeks aan de president. Het Onderzoekscomité heeft een gecentraliseerde structuur met het hoofdkwartier in Moskou en regionale bureaus verspreid over het land. Aangezien Rusland meerdere opsporingsdiensten kent (politie en FSB hebben ook rechercheafdelingen), bestaat er onder de diensten een verdeling voor wat betreft strafbare feiten die een bepaalde dienst bevoegd is te onderzoeken. Zo houdt het Onderzoekscomité zich naast corruptieonderzoeken ook bezig met bepaalde ernstige geweldsmisdrijven, zedenmisdrijven, belastingontduiking, terrorisme en extremisme en ambtsmisbruik.¹⁵⁵

2.2.4 *Corruptie binnen het rechtssysteem*

Corruptie en bestrijding daarvan speelt tijdens de verslagperiode nog steeds een grote rol in Rusland. De ngo *Transparency International* plaatst Rusland op plek 135 van de 180 op haar corruptie-index.¹⁵⁶ Volgens Transparency International en het US Department of State is corruptie wijdverspreid bij Russische overheidsdienaren.¹⁵⁷ Dertig tot veertig procent van bevroegde Russische burgers gaf bij een onderzoek van Transparency International aan in de twaalf maanden voorafgaand aan het onderzoek steekpenningen aan een ambtenaar te hebben betaald.¹⁵⁸

De Russische overheid bindt de strijd aan tegen corruptie. Het staatseigen opiniepeilingsbureau VCIOM bericht dat 55% van de Russische burgers in de stijging van de strafrechtelijke vervolgingen een sterke verbetering in de bestrijding van

¹⁵³ Lopatins echtgenote is mede-eigenaar van het bedrijf Sahar Koebani (Suiker van Koeban). De andere eigenaren zijn de echtgenotes van Sergey Tsapok en Vyacheslav Tsepovjaz, leiders van de criminele organisatie 'Koesjovskaja'. Deze twee mannen zijn veroordeeld voor de moord op twaalf mensen. Zie vertrouwelijke bron d.d. 5 juli 2018.

¹⁵⁴ <https://chaika.navalny.com/>; Vertrouwelijke bron: d.d. 5 juli 2018.

¹⁵⁵ <http://en.sledcom.ru/>; en Vertrouwelijke bron d.d. 5 juli 2018.

¹⁵⁶ <https://www.transparency.org/country/RUS>.

¹⁵⁷ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report.

¹⁵⁸ Transparency International: *People and corruption: citizen's voices from around the world*, 14 november 2017 (https://www.transparency.org/whatwedo/publication/people_and_corruption_citizens_voices_from_around_the_world); The Moscow Times: *Every third Russian has paid a bribe*, 15 november 2017, geraadpleegd op 12 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/every-third-russian-pays-bribes-says-transparency-international-59525>).

corruptie ziet. Volgens staatsmedia zou het totale bedrag aan opgespoorde steekpenningen ten opzichte van 2016 verdrievoudigd zijn met een totaal bedrag van 6,7 miljard roebel.¹⁵⁹ De inbeslaggenomen steekpenningen in één geval bedroegen echter al acht miljard roebel, dus Transparency International stelt dat de werkelijke omvang van corruptie vele malen groter is.¹⁶⁰ De ngo *Freedom House* stelt dat de Russische overheid in 2017 geen duurzame acties tegen corruptie heeft genomen. Volgens hen is corruptiebestrijding vooral een middel in de onderlinge strijd binnen de politieke en economische elite.¹⁶¹

Ngo's, activisten en journalisten kunnen in hun strijd tegen corruptie te maken krijgen met forse tegenwerking van overheidszijde. Bij grootschalige anti-corruptieprotesten in juni en oktober 2017 zijn volgens ngo's honderden demonstranten gearresteerd.¹⁶²

Corruptie bij de rechterlijke macht

Gezien het relatief goede inkomen van een rechter speelt corruptie binnen de rechterlijke macht volgens de Russische actiegroep 'Rusland achter de tralies' geen grote rol.¹⁶³ Zie voor meer informatie ook hoofdstuk 3.3.4 Rechtsgang.

Corruptie bij opsporingsdiensten

Corruptieonderzoek tegen hooggeplaatste overheidsambtenaren komt steeds vaker voor. Onderzoek kan worden gedaan door FSB, MVD en het Onderzoekscomité.

Er is niet veel specifieke informatie bekend over aantallen van corruptieaanklachten tegen rechtshandhavers of opsporingsambtenaren. Er zijn wel enkele voorbeelden van strafrechtelijke corruptieonderzoeken binnen opsporingsdiensten. Zo werd Magomed Hizrijev, hoofd Opsporing binnen de Afdeling Interne Onderzoeken van de MVD Dagestan, begin juni 2018 gearresteerd op verdenking van corruptie. De Russische krant *Kommersant* meldde eerder dat Hizrijev verdacht werd van het betalen van steekpenningen ter hoogte van twee miljoen dollar om op die manier de post van de politiekorpschef in Dagestan te verkrijgen.¹⁶⁴

Ook Dmitry Zakharchenko, plaatsvervangend hoofd van de commissie voor economische veiligheid en corruptiebestrijding van Moskou, werd in 2016 aangehouden op verdenking van machtsmisbruik, obstructie van het recht en het aannemen van steekpenningen nadat steekpenningen ter waarde van ongeveer acht miljard roebel werden ontdekt.¹⁶⁵ Het onderzoek breidde zich in 2018 uit tot zijn vader en naaste familieleden.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Het gaat om strafrechtelijke onderzoeken op grond van artikel 290 van het Russische Wetboek van Strafrecht. www.valuta.nl: 6,7 miljard roebel is ongeveer 87 miljoen euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹⁶⁰ The Moscow Times: *Bribe taking in Russia triples in 2017, new figures show*, 6 maart 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/bribe-taking-in-russia-triples-in-2017-new-figures-show-60712>); [valuta.nl](http://www.valuta.nl): 8 miljard roebel is ongeveer 105 miljoen euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹⁶¹ Freedom House: *Nations in Transit, Russia 2017*, p. 12.

¹⁶² Transparency International: *Transparency International condemns the arrests of anti-corruption protestors in Russia*, 16 juni 2017, geraadpleegd op 16 juli 2018 (https://www.transparency.org/news/pressrelease/transparency_international_condemns_the_arrests_of_anti_corruption_protesto); Open Democracy: *Russia's anti-corruption protests: detentions, detentions, detentions*, 13 oktober 2017, geraadpleegd 16 juli 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/russias-anti-corruption-protests-detentions-detentions-detentions>).

¹⁶³ Carnegie Moscow Center: *Why Russian Judges Don't Acquit*, 13 september 2017, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<http://carnegie.ru/commentary/73086>): In Rusland ligt het gemiddelde maandloon rond de 40.000 roebel. Federale rechter verdienen tussen 150.000 en 170.000 roebel per maand, exclusief o.a. bonussen, gratis huisvesting.

¹⁶⁴ Vertrouwelijke bron, 5 juli 2018.

¹⁶⁵ www.valuta.nl: 8 miljard roebel is ongeveer 105 miljoen euro, geraadpleegd op 13 november 2018

¹⁶⁶ <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/senior-russian-anti-corruption-official-arrested-after-police-find-123-million-in-cash-at-his-home-a7239041.html>.

Corruptie bij ambtenaren

De FSB doet vaak grootschalige corruptieonderzoeken naar hooggeplaatste overheidsambtenaren en ook naar ambtenaren binnen het opsporingsapparaat. Het beeld dat Transparency International schetst van voornamelijk politiek gemotiveerde corruptieonderzoeken (zie hierboven) wordt bij deze onderzoeken bevestigd.

Zo werd bijvoorbeeld oud-minister van Economische Zaken, Alexandr Oeljoekajev, in december 2017 veroordeeld tot acht jaar strafkamp en een boete van vijfhonderd miljoen roebel wegens in ontvangstnemen van steekpenningen afkomstig van het hoofd van staatsoliebedrijf *Rosneft*, Igor Setsjin. Volgens de aanklacht zou hij betaling van steekpenningen hebben geëist in ruil voor zijn goedkeuring aan de verkoop van het oliebedrijf *Bashneft*. Voor het eerst sinds de Stalin-tijd werd een minister in functie aangeklaagd. Zelf ontkent hij de beschuldigingen en zegt hij slachtoffer te zijn van kwade opzet.¹⁶⁷

Ook de gouverneur van Sakhalin, Aleksandr Khorosjavin werd begin 2018 tot dertien jaar gevangenisstraf en een boete van vijfhonderd miljoen roebel veroordeeld op grond van het in ontvangstnemen van steekpenningen ter waarde van vijf miljoen roebel¹⁶⁸, gevolgd door een nieuw corruptieonderzoek in juni 2018.¹⁶⁹ Ook de gouverneur van de oblast Kirov, Nikita Belykh, werd veroordeeld tot acht jaar gevangenis en 48,5 miljoen roebel boete voor corruptie.¹⁷⁰ Belykh voerde verschillende politieke campagnes tegen het beleid van Poetin en werd door liberalen scherp bekritiseerd toen hij in 2008 de benoeming van Medvedev tot president aanvaardde. Belykh noemde de aanklacht absurd en stelde dat de kroongetuige onder druk zijn verklaring aflegde.¹⁷¹

¹⁶⁷ NRC - *Russische ex-minister veroordeeld tot acht jaar strafkamp*, 15 december 2017, geraadpleegd op 16 juli 2018; Financial Times: *'We need to talk about Igor': the rise of Russia's most powerful oligarch*, 1 maart 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.ft.com/content/dc7d48f8-1c13-11e8-aaca-4574d7dabfb6>); Financial Times: *Putin circle nervous as corruption probe widens*, 16 november 2016, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.ft.com/content/08aea148-ac11-11e6-ba7d-76378e4fef24>); Meduza: *Ulyukayev v Sechin: How the former economic development minister's testimony differs from what prosecutors told the court*, 27 november 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2017/11/27/ulyukayev-v-sechin>).

¹⁶⁸ www.valuta.nl: 500 miljoen roebel is ongeveer 6.566.506 euro, 5 miljoen roebel is ongeveer 65.665 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹⁶⁹ Radio Free Europe Radio Liberty – *Russian Ex-Governor gets 13 years on Graft Charges*, 9 februari 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-sakhalin-governor-khorosavin-13-years-corruption/29029136.html>).

¹⁷⁰ www.valuta.nl: 48,5 miljoen roebel is ongeveer 636.951 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

¹⁷¹ Radio Free Europe Radio Liberty: *Russian Ex-Governor Given Eight Years In High-Profile Bribery Case*, 1 februari 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-bribery-belykh-kirov-oblast-trial-verdict-update/29010887.html>).

2.3 Naleving en schendingen

2.3.1 *Vrijheid van meningsuiting*

De Russische grondwet garandeert vrijheid van meningsuiting. Tegelijkertijd werd de vrijheid van meningsuiting op specifieke onderwerpen met een aantal wetten op dit terrein aan banden gelegd. Zo zijn bijvoorbeeld uitlatingen over gesneuvelde militairen bij wet verboden, net als uitingen die homoseksualiteit zouden propageren onder jongeren en uitlatingen die zouden aanzetten tot terrorisme en extremisme, zie paragrafen 2.1.3, 2.1.14 voor specifieke wetgeving. Zie voor LHBTI-gerelateerde vrijheid van meningsuiting paragraaf 2.4.6 LHBTI.

Bij de aanschaf van een mobiele telefoon worden de persoonsgegevens van de gebruiker niet geregistreerd. Dit gebeurt wel bij de aanschaf van een simkaart in een winkel; de simkaart wordt dan op de persoonsgegevens van de gebruiker geregistreerd. Er worden echter vaak simkaarten in de informele sector, bijvoorbeeld aan metrostations verkocht, waarbij het tonen van een identiteitsbewijs niet vereist is.¹⁷² Zie voor monitoring van tekstberichten via Telegram paragraaf 2.1.6.

Extremisme

Artikel 282 Wetboek van Strafrecht – het verbod op aanzetten tot haat of extremisme – werd in de verslagperiode veelvuldig toegepast op het plaatsen of delen van uitingen op social media als bijvoorbeeld VKontakte. Volgens de ngo *Agora Human Rights Group* steeg het aantal veroordelingen van 298 in 2016 naar 411 in 2017.¹⁷³ De meeste van deze gevallen betroffen veroordelingen wegens aanzetten tot extremisme of haat. Vervolging op grond van online uitingen maakt een groot deel uit van het totaal aantal veroordelingen voor extremistische uitingen. Tussen 2014 en 2016 betrof ongeveer 85% van de veroordelingen online uitingen, met straffen variërend van boetes of gemeenschapsdienst tot aan jarenlange gevangenisstraffen.¹⁷⁴ Ook minderjarigen werden vervolgd op grond van dit artikel.

In juli 2018 werden internetgebruikers vervolgd voor politiek getinte zogenaamde *memes*, grappig bedoelde plaatjes met tekst. VKontakte deelde persoonsgegevens van gebruikers met opsporingsdiensten. Circa tweehonderd mensen protesteerden tegen de medewerking van VKontakte en de repressie door de politie tegen internetgebruikers. Mail.ru, het bedrijf achter VKontakte, kondigde aan om openbaarheid te geven over welke gegevens gedeeld worden met de politie en verzocht de overheid om anti-extremismewetgeving minder streng toe te passen op haar gebruikers.¹⁷⁵

Blasfemie

Ook wordt artikel 282 van het Wetboek van Strafrecht toegepast in combinatie met bijvoorbeeld artikel 148 van het Wetboek van Strafrecht – het verbod op blasfemie. Zo werden het delen van een muziekvideo van een hardrockband, opgenomen in een Russisch Orthodoxe kerk, maar ook het delen van een foto waarop de verdachte

¹⁷² Vertrouwelijke bron, 11 september 2018.

¹⁷³ Meduza: *Vkontakte says it will reveal statistics about government requests for user data*, 14 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/08/14/vkontakte-says-it-will-reveal-statistics-about-government-requests-for-user-data>).

¹⁷⁴ Human Rights watch – *Online and on all fronts*, p. 2.

¹⁷⁵ Radio Free Europe: *Mail.Ru Calls For Changes To Russian Hate-Speech Legislation*, 6 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-woman-faces-prison-over-insulting-religious-feelings-/29415163.html>); NRC: *In Rusland kun je zomaar extremist zijn*, 20 augustus 2018, geraadpleegd op 21 augustus 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/08/20/in-rusland-kun-je-zomaar-extremist-zijn-a1613660>).

een sigaret aan een herdenkingskaars aanstak, beboet. Het plaatsen van een foto die deed denken aan religieuze symboliek – bijvoorbeeld een krijger die het zwaard zwaait boven een brandende tempel – werd met een voorwaardelijke gevangenisstraf gestraft. De verdediging voerde vaak tevergeefs aan dat er geen opzet was van belediging dan wel aanzetten tot haat.¹⁷⁶

2.3.2

Persvrijheid

De wetten die sinds 2012 zijn aangenomen, vergroten de controle over het medialandschap aanzienlijk. Op enkele uitzonderingen na zijn de reguliere media als kranten en televisie niet meer onafhankelijk en fungeren ze als stembuizen voor propaganda van de overheid. Door de staat gecontroleerde media berichten doorgaans eenzijdig en soms onjuist over dagelijks nieuws ten faveure van de overheid.¹⁷⁷

De druk op onafhankelijke media nam in de verslagperiode toe door onder meer wettelijke beperkingen, blokkering van websites, een voortdurend tekort aan goed opgeleide jonge journalisten, lage salarissen bij media en zelfcensuur uit vrees voor sancties. Evenals in 2016 en 2017 zette *Reporters without borders* Rusland in haar ranglijst voor persvrijheid in 2018 op nummer 148 van de 180 landen. Er zou volgens deze ranglijst sprake zijn van een kleine verslechtering ten opzichte van de absolute score van vorig jaar.¹⁷⁸

Televisie is het meest geraadpleegde medium in Rusland. Met name televisiezenders zijn eigendom van of gelieerd aan de overheid en zenden eenzijdige berichtgeving uit. Niet alle media-eigendom is volledig inzichtelijk, maar de federale overheid is eigenaar van de grootste mediakanalen. Zo heeft de overheid 38,9% van de aandelen van de nationale TV Channel One en honderd procent van de aandelen in de *All-Russian TV and Radio Company*, die drie nationale kanalen beheert: de algemene zender Russia-1, de nieuwszender Russia-24 en cultuur- en onderwijszender Russia-K.¹⁷⁹

Van de drie grote Russische persbureaus zijn ITAR-TASS en Rossiya Sewodnya staatseigendom en is *Interfax* privé-eigendom. Geen van deze bureaus is redactioneel onafhankelijk. Kleinere regionale persbureaus zijn grotendeels in handen van de overheid. De meeste Russische mediakanalen zijn eigendom van nationale, regionale of lokale autoriteiten, of van aan de overheid gelieerde bedrijven.¹⁸⁰

Het radiostation *Ekho Moskvy* (de echo van Moskou) is eigendom van staatsbedrijf Gazprom. De hoofdredacteur wordt echter benoemd door de redacteurs. De redactie is inhoudelijk onafhankelijk. Gazprom kan de directeur in geval van financiële misstanden ontslaan, maar heeft inhoudelijk geen zeggenschap.¹⁸¹

RBC, één van de weinige onafhankelijke mediabedrijven in Rusland, werd na kritische berichtgeving over zakelijke belangen van hooggeplaatste ambtenaren in

¹⁷⁶ SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

¹⁷⁷ HRW year report.

¹⁷⁸ Reporters without borders: https://rsf.org/en/ranking_table.

¹⁷⁹ Media sustainability index 2018, p. 7 (<https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2018-russia.pdf>); OSCE International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: *Statement of preliminary findings and conclusions*;

¹⁸⁰ Media sustainability index 2018 (<https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2018-russia.pdf>).

¹⁸¹ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

het Kremlin in juni 2017 verkocht aan een ondernemer. Na de verkoop namen een aantal journalisten ontslag en werd de RBC correspondent Aleksandr Sokolov veroordeeld tot drieënhalf jaar gevangenisstraf voor extremisme. Zijn strafzaak werd door collega-journalisten in verband gebracht met zijn onderzoek en zijn rapporten over wanbeheer in Russische staatsondernemingen.¹⁸²

Kleinere media in lokale regio's worden minder gemonitord dan grote media. Zij zijn vaak nevenbezigheden voor ondernemers zonder politiek of journalistiek engagement. Vaak zijn deze kleine mediabedrijven afhankelijk van culturele subsidies van de lokale overheid voor verslaggeving over cultuurprogramma's. Om deze subsidie te blijven ontvangen, bedrijven deze media nauwelijks kritische onderzoeksjournalistiek.¹⁸³

De weinige onafhankelijke media hebben het financieel lastig, omdat zij anders dan de staatsmedia geen directe subsidies ontvangen en hun best moeten doen voor inkomsten uit reclame van adverteerders. Niet alle adverterende bedrijven willen de naam van hun bedrijf verbinden aan een onafhankelijk medium.¹⁸⁴

Terwijl de regering de publieke opinie over politiek gevoelige onderwerpen stuurt via eenzijdige berichtgeving door middel van voornamelijk televisie-uitzendingen, kunnen regeringscritici het publieke debat door het toenemende gebruik van sociale media online beïnvloeden. De Russische autoriteiten pogen met steeds strengere maatregelen het internet onder grotere controle van de staat te brengen.¹⁸⁵ Zie voor een beschrijving van de mogelijkheden voor oppositiecampagne via de media paragraaf 1.1.1.

Wettelijke beperkingen

Een wetwijziging van 25 november 2017 maakt het mogelijk om ook media aan te wijzen als buitenlands agent onder de zogenaamde Ngo-wet of Wet op de buitenlandse agenten¹⁸⁶ (zie paragraaf 2.1.10). In navolging op deze wetwijziging werden negen Amerikaanse mediaorganisaties in Rusland aangewezen als buitenlandse agent, waaronder *Radio Free Europe / Radio Liberty*.¹⁸⁷

Veel media willen aanwijzing als buitenlands agent voorkomen uit vrees voor verzaamd toezicht door overheidsinstanties, wegvallen van Russische adverteerders en verlies van hun reputatie binnen Rusland. Daarom zien zij zich gedwongen om hun aantal buitenlandse adverteerders te beperken tot maximaal twintig procent. Kritische media hebben grote moeite om adverteerders binnen Rusland te vinden.¹⁸⁸

Volgens een wetsvoorstel moeten ook individuele journalisten zich in de toekomst registreren als buitenlandse agent als zij werken voor een medium dat als buitenlandse agent is aangemerkt of als zij buitenlandse financiering ontvangen. Het wetsvoorstel is op 3 juli 2018 goedgekeurd door de Doemacommissie voor informatie en communicatie, maar in de verslagperiode nog niet in stemming gebracht. Voor deze journalisten zullen bij invoering van de wet dezelfde verplichtingen gelden als voor organisaties die als buitenlands agent zijn

¹⁸² Reuters: *Russia media group that angered Kremlin is sold*, 16 juni 2017, geraadpleegd 23 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-media-rbc-sale/russia-media-group-that-angered-kremlin-is-sold-idUSKBN1972KO>).

¹⁸³ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

¹⁸⁴ vertrouwelijke bronnen, 11 september 2018.

¹⁸⁵ Human Rights watch – *Online and on all fronts*, p. 2.

¹⁸⁶ Formeel: de Wet op de niet-commerciële organisaties.

¹⁸⁷ BBC: *Russia declares nine US media outlets 'foreign agents'*, 5 december 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-42234582>).

¹⁸⁸ Vertrouwelijke bronnen, 11 september 2018.

geregistreerd. Zij moeten zichzelf bij elke publicatie kenbaar maken als buitenlandse agent en regelmatig rapporteren over hun financiering en werk. Met een registratie als buitenlands agent kan een journalist wel zijn werk voortzetten, maar beschouwt men hem in Rusland doorgaans als minder geloofwaardig.¹⁸⁹

De extremismewetgeving heeft tot gevolg dat veel media juristen raadplegen over mogelijke vervolging voorafgaand aan een publicatie. Zo kan een kritische publicatie over een beroepsgroep van bijvoorbeeld rechters of politieagenten als aanzetten tot haat tegen een sociale groep worden opgevat, een *in memoriam* over een persoon die zelfmoord gepleegd heeft worden gezien als aanzetten tot zelfmoord, of een interview met een jihadist worden beschouwd als aanzetten tot jihadisme. Dit zijn strafrechtelijke delicten waarvoor de redacteur en de hoofdredacteur vervolgd kunnen worden.¹⁹⁰

Veiligheid journalisten

Naast inperking van hun journalistieke vrijheid door de overheid zijn er in de verslagperiode represailles van onbekenden tegen journalisten als bijvoorbeeld dreigementen en geweldpleging – incidenteel met de dood tot gevolg. Het is niet duidelijk of deze represailles van de kant van de overheid komen. De slachtoffers zijn regeringskritische onderzoeksjournalisten. In 2017 stierven twee onderzoeksjournalisten, Nikolay Andrushchenko en Dmitry Popkov, na aanvallen door onbekenden.¹⁹¹ Zij schreven respectievelijk over corruptie en mensenrechtenschendingen. De ngo *Committee to Protect Journalists* ziet een verband tussen de moorden en de inhoud van hun werk. In september 2017 ontvlucht onderzoeksjournaliste Yuliya Latynina, werkzaam voor Novaya Gazeta en Ekho Moskvy, het land na een reeks bedreigingen en gewelddadige aanvallen. In 2018 viel onderzoeksjournalist Maxim Borodin onder onduidelijke omstandigheden van zijn balkon en stierf aan de gevolgen. Borodin publiceerde over gesneuvelde Russische huurlingen in Syrië. Elena Milashina, journaliste bij Novaya Gazeta, ontving doodsbedreigingen na haar publicaties over de arrestatiegolven van LHBTI's in Tsjetsjenië.¹⁹²

Volgens *Reporters without borders* zitten in de verslagperiode minimaal vijf journalisten in detentie op grond van hun werkzaamheden. Moorden en fysieke aanvallen op journalisten blijven onbestraft en onafhankelijke berichtgeving over Tsjetsjenië is vrijwel onmogelijk.¹⁹³

¹⁸⁹ Associated Press: *Duma recommends registering journalists as 'foreign agents'*, 4 juli 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://www.apnews.com/8e796c1421ab48f896d4494c1ff914a4>); Radio Free Europe Radio Liberty: *New Bill On 'Foreign Agent' Media Advances In Russian Duma*, 12 januari 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-foreign-agent-bill-advances-duma/28971473.html>); European Federation of Journalists: *Russia passes new law to label individual journalists as 'foreign agents'*, 5 juli 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/russia-passes-new-law-to-label-individual-journalists-as-foreign-agents/>).

¹⁹⁰ Vertrouwelijke bronnen, 11 september 2018.

¹⁹¹ Committee for the Protection of Journalists www.cpj.com: *Russian journalist dies after severe beating*, 20 april 2017; CNN: *Russia journalist Andrushchenko dies after suspected attack*, 20 april 2017; European Centre for Press and Media Freedom: *Russian journalist Dmitry Popkov shot dead in Siberia*, 1 juni 2017; Freedom House: *country report Russia 2017*.

¹⁹² Trouw - *Russische onderzoeksjournalist dood na val van balkon* - 16 april 2018; www.bbc.com - *Russian reporter Borodin dead after mystery fall* - 16 april 2018; Reporters without borders: *Kaliningrad editor held for past 100 days on trumped-up charges*, 8 februari 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://rsf.org/en/news/russia-kaliningrad-editor-held-past-100-days-trumped-charge>); Reporters without borders: *Moscow court gives Ukrainian journalist 12 years for 'spying'*, 6 juni 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://rsf.org/en/news/moscow-court-gives-ukrainian-journalist-12-years-spying>); Council of Europe Committee on Equality and Non-Discrimination, by Piet de Bruyn: *Persecution of LGBTI people in the Chechen Republic (Russian Federation)*, p. 8.

¹⁹³ <https://rsf.org/en/russia>.

2.3.3 *Vrijheid van vereniging en vergadering*

De Russische grondwet voorziet in artikel 55 (3) in het recht op vrijheid van vergadering, maar de Russische autoriteiten stelden in de verslagperiode steeds strengere voorwaarden voor uitoefening van dit recht. De wet vereist dat organisatoren van openbare vergaderingen, demonstraties of marsen door meer dan één persoon een vergunning hiervoor aanvragen. Het niet verkrijgen van een demonstratievergunning leidt ertoe dat handhavers de demonstratie als onwettig zien en de demonstranten uit elkaar kunnen drijven dan wel kunnen arresteren. Het verstrekken van vergunningen of aanbieden van alternatieve locaties geschiedt selectief; politiek gevoelige demonstraties krijgen nagenoeg nooit een vergunning of alleen een vergunning voor een slecht bereikbare locatie.¹⁹⁴

De Russische overheid heeft zogenaamde *Hyde Parks* of *free speech zones* gecreëerd, waar maximaal tweeduizend mensen zonder voorafgaande autorisatie mogen demonstreren. Welke locaties hiervoor in aanmerking komen, bepaalt de overheid. In Sint-Petersburg zijn inmiddels alleen nog plaatsen buiten het centrum als *Hyde Parks* aangemerkt.¹⁹⁵

Niet alleen de autoriteiten zelf ontmoedigen deelname aan protesten zonder vergunning, maar ook universiteiten en ouders. De ngo Human Rights Watch bericht over studenten die door hun universiteit bedreigd werden met schorsing of uitsluiting van onderwijs omdat zij aan protesten zonder vergunning hadden deelgenomen. Volgens Human Rights Watch is een student in Kaliningrad ook daadwerkelijk uitgesloten van onderwijs door zijn universiteit nadat hij had deelgenomen aan ongeautoriseerde protesten.¹⁹⁶ Ouders worden op hun beurt volgens een wetsvoorstel bedreigd met ontzetting uit het ouderlijk gezag als hun kinderen deelnemen (zie paragraaf Anti-demonstratiewet 2.1.9) en zij ontmoedigen daarom deelname van hun kinderen.

Vergunningaanvragen voor demonstraties of evenementen in de openbare ruimte over LHBTI-gerelateerde onderwerpen worden doorgaans geweigerd op grond van de Anti-LHBTI-Propagandawet. Zie verder paragraaf 2.4.6 LHBTI.

Bij grootschalige demonstraties op 5 mei 2018, georganiseerd door Navalny en gehouden zonder vergunning, werden 1.600 mensen van de naar schatting vijfduizend deelnemers in vooral Moskou, Sint-Petersburg en Tsjeljabinsk gearresteerd. Zij werden deels met snelrechtspraak tot maximaal vijftientig dagen detentie veroordeeld. Ook minderjarigen werden gearresteerd en deels streng toegesproken door de politie. Navalny zelf kreeg administratiefrechtelijke detentie opgelegd voor het negeren van politieorders. Het oppositionele Linkse Front van Sergei Oedaltsov moest zijn geplande demonstratie op 6 mei 2018 verplaatsen naar een minder centrale locatie waar wel toestemming voor afgegeven werd. Deze kleinere demonstratie van tweehonderd deelnemers werd dan ook ongemoeid gelaten.¹⁹⁷

Bij grote evenementen zoals demonstraties of voetbalwedstrijden tijdens het WK in juni 2018 traden ook niet-statelijke actoren zoals Kozakken op om orde te handhaven. Tijdens de protesten op 5 mei 2018 waartoe Navalny had opgeroepen, intervenieerden Kozakken op eigen initiatief en gebruikten geweld tegen

¹⁹⁴ US OSAC: *Russia 2018 Crime & Safety Report*, p. 8; HRW: *Country Summary Russia*, januari 2018, p. 2.

¹⁹⁵ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018; <https://tn.ovdinfo.org/english>.

¹⁹⁶ Human Rights Watch: *Country Summary Russia 2017*, p. 2.

¹⁹⁷ Vertrouwelijke bron d.d. 7 mei 2018; Radio Free Europe: *Police Detain Navalny, Hundreds Of Protesters At Anti-Putin Rally*, 5 mei 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-navalny-detained-protests-putin-inauguration/29209862.html>).

demonstranten. De politie greep nauwelijks in. Het is onduidelijk onder welk mandaat de Kozakken staan. Kozakken gingen tijdens het WK voetbal ook op eigen initiatief de straat op om er bij de politie melding te maken als LHBTI-voetbalsupporters hun geardeheid publiekelijk toonden.¹⁹⁸

De protesten tegen de verhoging van de pensioenleeftijd begonnen kleinschalig.¹⁹⁹ Nadat Navalny tot een herhaald protest opriep, demonstreerden op 2 september 2018 duizenden mensen in 33 steden tegen de pensioenhervorming. 839 mensen werden gearresteerd, van wie 354 in Moskou. Er werden boetes en administratiefrechtelijke detenties opgelegd, ogenschijnlijk willekeurig en afhankelijk van welke rechter men trof.²⁰⁰

Bij minder politieke en meer alledaagse onderwerpen laten Russische burgers zich steeds meer horen. Zo vonden kort na de verkiezingszege van Poetin twee grootschalige demonstraties plaats tegen gebrekkige veiligheidsvoorzieningen naar aanleiding van een winkelcentrumbrand in de Siberische stad Kemerovo en tegen luchtvervuiling door een vuilstortplaats.²⁰¹ In augustus 2018 werden de bedrijfspanden van de organisatoren van de laatstgenoemde demonstratie doorzocht door de politie. Eén van hen werd aangeklaagd wegens vermeend verzwijgen van zijn tweede nationaliteit (Amerikaanse). In Kemerovo werd een rouwprotest gehinderd.²⁰² Een demonstratie van honderden ouders in Moskou tegen vergaande extremismebestrijding waardoor vooral minderjarigen zonder terroristisch oogmerk waren vervolgd, werd ondanks het ontbreken van een vergunning in augustus 2018 ongemoeid gelaten. Zie paragraaf 2.1.3 Anti-extremisme wetgeving.

Door technische ontwikkelingen verplaatst zich een deel van het politiek activisme van fysieke wereld naar de digitale. Politieke activisten roepen in toenemende mate online op tot demonstraties of verspreiden hun visie op sociale media. Daarvoor maken zij gebruik van versleutelde chat-apps als Telegram, maar ook van sociale media als VKontakte. Protestacties vinden soms online plaats, zoals de petitie die de Confederatie van Arbeid (KTR), de tweede vakcentrale van Rusland, tegen verhoging van de pensioenleeftijd organiseerde en die binnen twee maanden ongeveer drie miljoen handtekeningen ophaalde.²⁰³ Na de poging van Roskomnadzor om Telegram

¹⁹⁸ Amnesty International: *Outrageous use of force against protesters in Moscow and all over the country* (<https://www.amnesty.org/en/press-releases/2018/05/russia-outrageous-use-of-force-against-protesters-in-moscow-and-all-over-the-country>); The Guardian: *Pro-Kremlin Cossack troops to 'ensure public safety' at World Cup*, 8 mei 2018, geraadpleegd 5 juli 2018; The Guardian: *Russia's Alexei Navalny arrested as 1,600 detained nationwide*, 5 mei 2018, geraadpleegd op 5 juli 2018.

¹⁹⁹ Raam op Rusland: *Verbluffende organisatiegraad van protesten in heel Rusland*, 27 maart 2017, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<https://raamoprusland.nl/dossiers/civil-society/516-verbluffende-organisatiegraad-van-protesten-in-heel-rusland>).

²⁰⁰ Reuters: *Russian police detain hundreds protesting against pension reform*, 9 september 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-politics/russian-police-detain-hundreds-protesting-against-pension-reform-idUSKCN1LP05A>); Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

²⁰¹ Carnegie Center Moscow, Andrei Kolesnikov: *A Russian writes to European Friends*, 19 juni 2018, geraadpleegd op 22 juni 2018 (www.carnegie.ru).

²⁰² Meduza: *Federal agents search the home of a Volokolamsk businessman who's helped organize popular protests against an overflowing local landfill*, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/08/17/federal-agents-search-the-home-of-a-volokolamsk-businessman-who-s-helped-organize-popular-protests-against-an-overflowing-local-landfill?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17); Volkskrant: *Zo smooit Rusland het rouwprotest na de Siberische brand*, 30 maart 2018, geraadpleegd op 12 november 2018 (<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/zo-smooit-rusland-het-rouwprotest-na-de-siberische-brand-bcc46e8b/>).

²⁰³ Volgens het pensioenplan wordt de pensioengerechtigde leeftijd per 2019 jaarlijks met één geboortejaar verhoogd. Deze stapsgewijze verhoging leidt ertoe dat mannen uiteindelijk pas op 65jarige leeftijd hun eerste pensioenuitkering krijgen en vrouwen op 60jarige leeftijd.
Raam op Rusland: *Geen groot pensioenprotest, toch blijft Kremlin op z'n hoede*, 25 juli 2018, geraadpleegd op 26 juli 2018 (https://www.raamoprusland.nl/actueel/1034-geen-groot-protest-tegen-pensioenplan-toch-blijft-kremlin-op-z-n-hoede?utm_source=newsletter_188&utm_medium=email&utm_campaign=nieuw-bij-

te blokkeren groeide het aantal gebruikers van Telegram met dertig procent. Gebruik van Telegram werd door velen gezien als een stille vorm van verzet tegen Roskomnadzor.²⁰⁴

2.3.4 *Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*

De Russische overheid past op de uitoefening van religie met name de grondwet, de Wet op Religieuze organisaties en anti-extremisme- en anti-blasfemie wetgeving toe. Zie voor een omschrijving van die wetten de paragrafen 2.1.3 en 2.1.13.

Religieuze bewegingen van buitenlandse origine worden getroffen door het beleid waarmee president Poetin sinds 2000 poogt om de overwegend Russisch-orthodoxe gebieden daadwerkelijk voor te behouden aan de Russisch-orthodoxe kerk. De combinatie van dit pro-Russisch orthodoxe beleid en de anti-extremismewetgeving heeft ernstige gevolgen voor een aantal religieuze minderheden, aangezien deze worden gezien als een bedreiging voor de Russische identiteit, Russisch-orthodoxe waarden, sociale en religieuze samenhang en zelfs nationale veiligheid.²⁰⁵

De grondwet voorziet krachtens artikel 28 in de vrijheid van godsdienst, gelijke rechten ongeacht geloof en het recht op vrije belijdenis van godsdienst. De Wet inzake Religieuze organisaties van 1997 beschouwt het christendom, de islam, het jodendom en het boeddhisme als de vier 'traditionele' religies van het land en erkent tegelijkertijd de speciale rol van de Russisch-orthodoxe kerk.²⁰⁶

De Wet inzake Religieuze organisaties voorziet in het wettelijk instrumentarium om toezicht te houden op uitoefening van religie in groepsverband. Hoe groter de organisatie is, hoe meer verplichtingen zij heeft. De wet maakt onderscheid tussen 'religieuze groeperingen', die het recht hebben om erediensten te verrichten maar die niet veel andere activiteiten mogen verrichten en lokale of centrale 'religieuze organisaties', die een wettelijke status krijgen door zich bij de overheid te registreren om religieuze en civiele activiteiten te ontplooiën. Zowel groeperingen als lokale of centrale organisaties kunnen bij gerechtelijk besluit verboden worden bij overtreding van de grondwet dan wel regels betreffende de openbare orde en veiligheid.²⁰⁷

Drie organisatieniveaus: religieuze groepering, lokale en centrale religieuze organisatie

Een 'religieuze groepering' is de meest basale organisatievorm en vereist geen registratie als rechtspersoon. De groepering moet echter wel het regionale kantoor van het ministerie van Justitie op de hoogte stellen van haar locatie. Een religieuze groep kan erediensten en rituelen organiseren en onderwijs geven aan haar leden. Zij bezit geen rechtspersoonlijkheid en kan dan ook geen bankrekening openen, eigendommen bezitten, uitnodigingen versturen naar buitenlandse gasten, literatuur publiceren, belastingvoordelen ontvangen of erediensten houden op andere locaties dan haar eigen locatie. Individuele leden van een groep kunnen buitenlanders

raamoprusland-date): NRC: *Russische man geniet straks 1,5 jaar van pensioen*, 31 juli 2018, geraadpleegd op 12 november 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/07/31/russische-man-geniet-straks-15-jaar-van-pensioen-a1611657>).

²⁰⁴ Raam op Rusland: *Telegram, de digitale sovjetkeuken van 2018*, 23 april 2018, geraadpleegd op 3 augustus 2018 (<https://raamoprusland.nl/dossiers/civil-society/937-telegram-de-digitale-sovjetkeuken-van-2018>).

²⁰⁵ HRWF: *RUSSIA: Ban of Jehovah's Witnesses and other peaceful religious movements denounced at the OSCE/ODIHR HDIM in Warsaw*, 12 september 2017 (<http://hrwf.eu/russia-ban-of-jehovahs-witnesses-and-other-peaceful-religious-movements-denounced-at-the-osceodih-hdim-in-warsaw/>).

²⁰⁶ Zie federale wet nr. 125-FZ van 26 september 1997 en Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 p. 34.

²⁰⁷ US Department of State: *International Religious Freedom Report for 2017* en Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 p. 37.

uitnodigen als persoonlijke gasten om religieuze lessen te volgen en kunnen religieus materiaal importeren.²⁰⁸

Een 'lokale religieuze organisatie' bestaat uit minimaal tien meerderjarige leden die permanent woonachtig zijn in dezelfde buurt. Zij kan zich bij het ministerie van Justitie registreren met opgave van persoonsgegevens van haar oprichter en bestuursleden. Een lokale religieuze organisatie krijgt daarmee rechtspersoonlijkheid en kan bankrekeningen openen, eigendommen bezitten, uitnodigingsbrieven sturen naar buitenlandse gasten, literatuur publiceren, belastingvoordelen ontvangen en erediensten verrichten op andere dan haar eigen locaties, bijvoorbeeld in gevangenis, ziekenhuizen en bij de strijdkrachten.²⁰⁹

'Centrale religieuze organisaties' bestaan uit minimaal drie lokale religieuze organisaties en moeten zich bij het ministerie van Justitie registreren met opgave van persoonsgegevens van haar oprichter en bestuursleden. Naast de wettelijke rechten van lokale religieuze organisaties, kunnen gecentraliseerde organisaties ook nieuwe lokale religieuze organisaties openen. Religieuze organisaties, zowel centraal als lokaal, hebben een wettelijke rapportageverplichting indien zij financiering uit het buitenland ontvangen.²¹⁰

Het 'Jaravoja-pakket' aan maatregelen introduceerde in 2016 de zogenaamde 'anti-missionaris-wet', die de anti-terrorisme en anti-extremismewetgeving amendeert. Deze wetwijzigingen beperken het zendingswerk, door het verbod om op andere dan geregistreerde plaatsen missionariswerk te doen. Daarnaast worden het lidmaatschap en de organisatie van een als extremistisch aangemerkte religieuze groepering bestraft met zes jaar gevangenisstraf voor gewone leden en twaalf jaar voor leden met een functie.²¹¹ In enkele gevallen werd rechtvaardiging van terroristische activiteiten ten laste gelegd voor het bidden voor gestorven verdachten van terroristische daden.²¹² Religieuze publicaties kunnen bij rechterlijke uitspraak verboden worden en worden door het ministerie van Justitie op een lijst van verboden materiaal geplaatst. Eind 2017 stonden vierduizend verschillende publicaties op deze lijst.²¹³

Voorbeelden van religieuze groeperingen die door wetgeving zijn getroffen, worden in paragraaf 2.4.4 genoemd. Voor een veroordeling voor deelname aan of organisatie van een terroristische organisatie is bewijs van daadwerkelijke voorbereiding van terroristische daden niet noodzakelijk. Als de organisatie waarvan men gedacht goed verspreidt of bestudeert op de lijst met terroristische organisaties staat, is dit voldoende voor vervolging.²¹⁴

2.3.5 *Bewegingsvrijheid*

De wet voorziet in mogelijkheden voor Russische burgers vrijelijk naar het buitenland te reizen. Hiervoor is in de regel een internationaal paspoort benodigd behalve voor een aantal landen van de voormalige Sovjet-Unie waar men op een binnenlands paspoort naartoe kan reizen (zie paragraaf 1.3.1 documenten).

²⁰⁸ US Department of State: *International Religious Freedom Report for 2017*, p. 5.

²⁰⁹ US Department of State: *International Religious Freedom Report for 2017*, p. 5.

²¹⁰ US Department of State: *International Religious Freedom Report for 2017*, p. 5.

²¹¹ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 en US Department of State: *International Religious Freedom Report for 2017* en Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017 p. 39.

²¹² Artikel 205 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht

²¹³ United States Commission on International Religious Freedom (USCIRF), Annual report 2018, p. 24 (http://www.uscirf.gov/sites/default/files/Tier1_RUSSIA.pdf).

²¹⁴ SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).
Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

Uitreisverboden

Artikel 15 van de wet op de procedure voor uitreis en inreis noemt limitatieve uitzonderingen op het algemene recht om vrijelijk in en uit te reizen.²¹⁵ Deze uitreisverboden zijn altijd tijdelijk.

Een uitreisverbod uit de regio en meldplicht kunnen opgelegd worden bij de veroordeling voor ernstige misdrijven als bijvoorbeeld geweldsmisdrijven, zedenmisdrijven of misdrijven met een terroristische achtergrond. In dit geval wordt bij het niet voldoen aan de meldplicht een opsporingsbevel in een politiedatabase bijgehouden. Zie paragraaf 2.1.3 Anti-extremismewetgeving.

Er zijn ook andere gronden waarop een uitreisverbod kan gelden. Bij rechterlijke uitspraak kan een failliet verklaard persoon het recht om uit te reizen ontzegd worden, net als een verdachte van een misdrijf. Daarnaast geldt een uitreisverbod voor personen die zijn opgeroepen voor de dienstplicht en voor mensen met toegang tot geheime informatie. Onder die laatste categorie vallen miljoenen ambtenaren van de Prokuratura, van het ministerie van Binnenlandse Zaken, van het ministerie van Defensie, van het gevangeniswezen, van de federale drugsbestrijdingsdienst, van de immigratieautoriteit en van het ministerie voor Calamiteiten. De wet verbiedt ook uitreis indien men in overtreding van een rechterlijke beslissing is. Volgens het US State Department werden deze bepalingen gebruikt om uitreis voor politieke opposenten onmogelijk te maken.²¹⁶

In de praktijk komt het echter vaker voor dat het buitenlands paspoort wordt ingehouden dan dat er een uitreisverbod wordt gehanteerd. Deze maatregel kan worden opgelegd als het om een vals paspoort gaat, het paspoort is afgegeven op basis van valse documenten of gegevens, de houder geen Russische staatsburger meer is, er een uitreisverbod is opgelegd, het paspoort niet bij de rechtmatige houder is aangetroffen of in andere gevallen bij wet geregeld. Het binnenlandse paspoort blijft dan behouden, hetgeen de persoon in kwestie in staat stelt naar enkele voormalige Sovjetrepublieken te reizen, zie paragraaf 1.3.1.²¹⁷

In Dagestan bestond tot begin 2018 een lijst met preventieve uitreisverboden voor tienduizend mensen. Hierop stonden bijvoorbeeld familieleden van rebellen, of bezoekers van een met de autoriteiten in onmin geraakte moskee. Ook mensen met een traditionele baard kwamen voor op de lijst. Deze mensen werden bij elke politiepost gestopt. Deze lijst is officieel afgeschaft, maar enkelen van deze lijst werden in de praktijk nog in de gaten gehouden.²¹⁸

Woonplaatsregistratie

Er zijn in de verslagperiode geen relevante wijzigingen geweest ten aanzien van woonplaatsregistratie. De bewegingsvrijheid van Russische burgers is formeel gewaarborgd door middel van de Wet op de bewegingsvrijheid en de vrije keuze van woon- en verblijfplaats in de Russische Federatie van 1993. Krachtens deze wet bestaat er in de gehele Russische Federatie een plicht voor alle in het land woonachtige personen om zich te laten registreren in de tijdelijke of permanente woonplaats. Zonder deze registratie is het voor personen de facto onmogelijk

²¹⁵ Wet no. 14-FZ van 15 augustus 1996.

²¹⁶ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 37; Freedom House, Freedom in the World 2018 - Russia, 24 January 2018, <http://www.refworld.org/docid/5a69a81b4.html> geraadpleegd 31 mei 2018.

²¹⁷ Vertrouwelijke bronnen d.d. 12 september en 11 december 2018; artikel 23 Federale wet op basisdocumenten ter identificatie van burgers van de Russische Federatie nr. 369593-3 d.d. 17 oktober 2003 (<https://www.lawmix.ru/pprf/31523>).

²¹⁸ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

normaal aan het maatschappelijke leven deel te nemen. Hoewel volgens de wet registratie of niet registratie los staat van de grondwettelijke rechten van burgers, komt het geregeld voor dat overheidsdiensten worden geweigerd aan personen zonder registratie of binnenlands paspoort. Zie ook paragraaf 1.3.1. Het komt voor dat lokale autoriteiten registratieregels hanteren die het recht van vrije vestiging beperken. Vooral etnische minderheden en migranten uit de Kaukasus en Centraal-Azië worden hiermee geconfronteerd.²¹⁹

Russische staatsburgers kunnen zich in theorie vrijelijk overal in de Russische Federatie vestigen. In de praktijk dienen burgers zich bij de autoriteiten van de beoogde woonplaats te laten inschrijven, bij een lokaal kantoor van het ministerie van Binnenlandse Zaken (de voormalige FMS). Indien een persoon zich op een nieuw adres binnen de Russische Federatie wil vestigen, dient hij zich eerst uit te laten schrijven in de oude woonplaats. Indien sprake is van een permanente adreswijziging wordt de vorige woonplaats doorgehaald in het woonplaatsregister. Bij het tijdelijk veranderen van woonplaats wordt het verblijf in de vorige woonplaats van de persoon niet doorgehaald in de registers. Ook bij permanente vestiging in het buitenland dient betrokkene zich te laten uitschrijven uit het register van de woonplaats in Rusland.²²⁰

In de praktijk kan door middel van het betalen van steekpenningen gemakkelijker een registratie in een woonplaats worden verkregen en kunnen procedures worden versneld of vergemakkelijkt. Krapte op de woningmarkt en verhuurders die vrezes voor hogere belasting door registratie van meerdere bewoners op hetzelfde adres wierpen praktische moeilijkheden op bij de registratie in een nieuwe woonplaats. Vooral in grote steden wordt huurruimte vaak verhuurd onder de voorwaarde dat de huurder zich niet registreert.²²¹

2.3.6

Rechtsgang

Amnesty International spreekt van systematische schendingen van het recht op een eerlijk proces bij strafrechtelijke en bestuursrechtelijke zittingen.²²² Het US Department of State spreekt van een spanningsveld tussen het formele recht op een eerlijk proces en inmenging van de uitvoerende macht en corruptie binnen de rechterlijke macht.²²³ Volgens een Russische ngo is corruptie geen een groot probleem binnen de rechterlijke macht, maar maakt de nauwe samenwerking met de aanklager en de werkdruk op de rechterlijke macht een eerlijk proces onmogelijk. Ook is de uitkomst van een rechtszaak vaak politiek gemotiveerd. De lijst van politiek gevangenen die de ngo Memorial bijhoudt maakte in oktober 2018 melding van 183 politiek gevangenen, van wie 137 op grond van hun religieuze overtuiging gedetineerd waren.²²⁴

Op 23 juni 2017 oordeelde het Centrale Verkiezingscomité CEC dat Navalny niet in aanmerking kwam als presidentskandidaat, daarbij verwijzend naar een eerdere strafrechtelijke veroordeling waarvan algemeen werd aangenomen dat deze politiek

²¹⁹ Algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2017, p. 38; Law of the Russian Federation No. 5242-1 on the Right of Citizens of the Russian Federation to the freedom of movement, the choice of a place of stay and residence within the Russian Federation (with the Amendments and Additions of November 2, 2004), 25 juni 1993 met amendementen van 2 november 2004, (www.legislationonline.org).

²²⁰ Algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2017, p. 38.

²²¹ Vertrouwelijke bron d.d. 23 aug 2018.

²²² Amnesty International Report 2017, p. 313.

²²³ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 14.

²²⁴ Memorial: Russian political prisoners in the year of 2018: the situation and its trends, oktober 2018, geraadpleegd 12 oktober 2018 (<https://memohrc.org/en/publicationstypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>). Memorial schat het daadwerkelijke aantal politiek gevangenen hoger, maar registreert alleen de gevallen waarin volgens hen onomstotelijk bewezen is dat zij om politieke redenen gedetineerd zijn. Zie voor de criteria die Memorial hanteert <https://memohrc.org/ru/specials/who-are-political-prisoners>.

gemotiveerd was. De veroordeling was vernietigd door het EVRM, maar een Russische rechtbank veroordeelde Navalny desondanks op basis van hetzelfde bewijs, waarbij dezelfde bewoording werd gebruikt als bij de eerdere veroordeling.²²⁵

Bij strafrechtelijke zaken is het percentage vrijspraak 0,36%. Dit lage percentage heeft meerdere oorzaken. Niet alle strafrechtelijke feiten komen voor de rechter. De politie is geneigd om alleen een onderzoek op te starten als de kans op voldoende bewijsgaring groot is. Ook de Prokuratura is geneigd om geen rechtszaak op te starten als er onvoldoende bewijs is. Indien de aanklager wel besluit tot vervolging, wordt de verdachte vrijwel zeker veroordeeld. Openbare aanklagers en politie worden beoordeeld op aantallen veroordelingen. Daarmee komt het lage vrijspraakpercentage er volgens een bron feitelijk op neer dat de beslissing over een veroordeling niet door de rechter maar door de aanklager wordt genomen: Het besluit van de aanklager om te vervolgen leidt immers praktisch altijd tot een veroordeling. Gezien de lage kans op vrijspraak aanvaardden verdachten in strafzaken vaak transactievoorstellen en treffen daarbij een schikking met het OM waarbij zij schuld erkennen en een veroordeling afkopen.²²⁶

In strafzaken mist vooral de fase voorafgaand aan de beslissing of de Prokuratura tot vervolging overgaat procedurele waarborgen. Zo moet volgens het Russische Stafprocesrecht een advocaat aanwezig zijn bij verhoren met de officier van justitie, maar hoeft dit niet bij verhoren met een politieambtenaar. Bekentenissen afgelegd ten overstaan van een politieagent zonder aanwezigheid van een advocaat kunnen gebruikt worden in rechtszaken. Dit verhoogt het risico op martelingen om bekentenissen af te dwingen. Zie ook paragraaf 2.3.8. Deze voorfase kan tot maximaal dertig dagen verlengd worden.²²⁷

Als er een strafrechtelijk onderzoek loopt naar een mensenrechtenschending heeft het slachtoffer pas na aanvang van de vervolging toegang tot het dossier. Als de Prokuratura de zaak seponeert, kan het slachtoffer het dossier inzien en in beroep gaan tegen het sepot. De termijn voor de rechterlijke uitspraak hierop kan met meerdere maanden of soms jaren opgerekt worden.²²⁸

Aleksandr Eivazov, voormalig griffier bij een rechtbank in Sint-Petersburg, stelde misstanden bij zijn rechtbank aan de kaak. Na zestien maanden voorarrest werd hij in juli 2018 tot 22 maanden detentie veroordeeld voor bemoeienis met de rechtsgang en laster betreffend een overheidsfunctionaris. In hoger beroep werd hij vrijgesproken, hetgeen uitzonderlijk is in strafzaken.²²⁹ Hij had als griffier meerdere malen tevergeefs melding gemaakt van schending van procedureregels door de rechtbank bij de Russische autoriteiten. Uiteindelijk publiceerde hij op sociale media geluidsopnames van wat volgens hem gesprekken van hem met een rechter zijn over de procedurele schendingen. Ngo's als Amnesty International, Open Democracy en Memorial stelden dat de veroordeling vooral te maken had met de

²²⁵ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report.

²²⁶ Raam op Rusland: De Russische rechtbank is een nachtmerrie, 26 februari 2018, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<https://raamoprusland.nl/dossiers/rechtsstaat/865-de-russische-rechtbank-is-een-nachtmerrie>); Carnegie Moscow Center: *Why Russian Judges Don't Acquit*, 13 september 2017, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<http://carnegie.ru/commentary/73086>): Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

²²⁷ Russian NGO Shadow Report on the Observance of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Russian Federation for the period from 2012 to 2018, p. 3, juni 2018 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31612_E.pdf).

²²⁸ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

²²⁹ artikel 294, sub 3 en artikel 128, sub 3 van het Russische wetboek van strafrecht.

bovengenoemde meldingen van misstanden en merkten hem aan als politiek gevangene.²³⁰

Gedwongen psychiatrische behandeling

Zeer incidenteel berichten media of ngo's over gedwongen psychiatrische behandeling van gevangenen. Volgens onderzoekers is het fenomeen van punitieve psychiatrische behandeling mogelijk onderbelicht en komt vaker voor dan tot dusver werd aangenomen.²³¹

Administratieve procedures

In geval van een administratiefrechtelijke procedure kan detentie tot dertig dagen worden opgelegd. Toegang tot een advocaat is *de jure* verplicht, maar kan in de praktijk ontzegd worden.²³²

2.3.7

Arrestaties, bewaring en detenties

De politie verrichtte in de verslagperiode incidenteel massale arrestaties en trad daarbij gewelddadig op, met name bij grootschalige protesten. Zie ook paragraaf 2.3.1. Aangiftes wegens geweldpleging door de politie resulteren meestal in tijdelijke non-actiefstelling en niet in ontslag. Incidenteel reageerde de politie op de aangifte door zelf een aangifte tegen het slachtoffer wegens smaad in te dienen. Een veroordeling voor smaad kan in een gevangenisstraf resulteren.²³³

Detentie

Officiële cijfers meldden dat er op 1 juli 2018 in Rusland 590.635 mensen in detentie zaten, hetgeen neerkomt op 0,4% van de totale bevolking. Op dat moment zaten 104.252 verdachten in voorlopige hechtenis, dus zeventien procent van het totale aantal gevangenen. Van alle gedetineerden is circa een op de twaalf vrouw.²³⁴ Volgens de krant *Financial Times* moedigde president Poetin in 2016 rechters aan om met name aan zakenmensen huisarrest in plaats van voorarrest op te leggen, omdat juist deze groep volgens de krant vaak slachtoffer is van politiek gemotiveerde zaken. De gevallen van huisarrest zijn volgens de krant sinds 2016 verdubbeld naar 4.630.²³⁵ Door de wetwijziging van 20 juni 2018 kunnen op korte termijn rond honderdduizend gedetineerden vrijkomen en zou in de toekomst vaker huisarrest opgelegd worden.²³⁶ Zie ook paragraaf 2.1.5 voor wetgeving.

De omstandigheden in gevangenis en detentiecentra verschillen sterk per regio en per soort detentiecentrum. In strafrechtelijke detentiecentra zijn problemen als gewelddadige ordehandhaving door bewakers, mishandeling door

²³⁰ Amnesty International: *Whistle-blower faces two more months in jail*, 16 februari 2018; Rights in Russia: *Memorial says Aleksandr Eivazov, a former secretary at a St Petersburg court, is a political prisoner*, 23 oktober 2017, geraadpleegd 19 juli 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/rights-groups-in-russia/memorialhumanrightscentre-45>).

²³¹ The Moscow Times: *Russian Court bans Image suggesting Putin is gay*, 5 april 2017, geraadpleegd op 3 september 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russian-court-bans-image-suggesting-putin-is-gay-57632>); Robert van Voren: *Psychiatry as a tool for coercion in post-soviet countries 2012-2017*, p. 19.

²³² Russian NGO Shadow Report on the Observance of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Russian Federation for the period from 2012 to 2018, p. 3, juni 2018 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31612_E.pdf).

²³³ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018

²³⁴ Intersection Project: *The brutal treatment of women in Russian prisons*, 16 september 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<http://intersectionproject.eu/article/society/brutal-treatment-women-russian-prisons>); World Prison Brief Data (<http://www.prisonstudies.org/country/russian-federation>).

²³⁵ Financial Times: *Business behind bars*, 10 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.ft.com/content/696cab8e-9a25-11e8-9702-5946bae86e6d>).

²³⁶ Wetsvoorstel № 73983-5; zie ook Meduza: *Russian lawmakers finally move forward with legislation that could release 100,000 prisoners*, 20 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/russian-lawmakers-finally-move-forward-with-legislation-that-could-release-100-000-prisoners>).

medegedetineerden, beperkte toegang tot gezondheidszorg, voedseltekorten en ontoereikende sanitaire voorzieningen aan de orde van de dag. Met name de beperkte toegang tot gezondheidszorg kan voor ernstig zieke gedetineerden fatale gevolgen hebben. Dwangarbeid komt voor. Formeel is er een bezoekrecht, maar krapte in faciliteiten geeft de bewakers de mogelijkheid om te beslissen wie een bezoeker mag gebruiken, hetgeen omkoping in de hand werkt. Sommige gedetineerden worden duizenden kilometers van hun woonplaats vandaan gedetineerd, hetgeen bezoek door familieleden bemoeilijkt. Soms moeten gedetineerden weken of maanden wachten totdat zij hun advocaat kunnen zien.²³⁷

Volgens de getuigenis van een lid van de actiegroep *Pussy Riot* werden in een strafkamp in Mordovia gedetineerde vrouwen gedwongen tot zogenaamd vrijwillig overwerk in een naaiatelier, met werkdagen van zestien uur.²³⁸

De slagkracht van het *Public Oversight Committee* (POC), officieel belast met het toezicht op omstandigheden in gevangenissen, is drastisch afgenomen. De *Civic Chamber of the Russian Federation* (Obshchestvennaya palata) benoemt de leden.²³⁹ Het percentage mensenrechtenexperts in de POC's is tegenwoordig kleiner dan het percentage leden met een politie- of FSB achtergrond of druk bezette zakenmensen. Geen van de zittende POC leden van de ngo Memorial is sinds 2016 herbenoemd. In enkele plaatsen zijn er wel nog leden van het POC die actief op bezoek gaan in gevangenissen en melding maken van martelingen, zoals bijvoorbeeld in de zogenaamde *Network case* in Sint-Petersburg (zie paragraaf 2.3.7). De vrees van gevangenen om na het indienen van een klacht zelf veroordeeld te worden voor het indienen van een valse aanklacht of slechter behandeld te worden, staat echter effectief werk van het POC in de weg. Het komt voor dat de politie na een melding van marteling door het POC een civiele procedure aanspant wegens laster en schadevergoeding aan het POC vraagt. In één geval werd de politieambtenaar in kwestie in zijn gelijk gesteld. Hoewel de POC wettelijk het recht heeft om opnames van hun bezoeken te maken, hetgeen belangrijk is voor het vastleggen van letsels van gedetineerden, kwam het voor dat de gevangenisadministratie dit in de praktijk weigerde en op de video-opnames wees die de gevangeniscamera's van elk bezoek maken. Of deze opnames uiteindelijk verstrekt werden, verschilde per geval.²⁴⁰ Het POC heeft geen toegang tot faciliteiten die bestemd zijn voor gevangentransport, zoals tijdelijke opvangcentra en treinen.²⁴¹

Marteling, verkrachting en mishandeling

Hoewel Rusland partij is bij het VN-verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing van 1987 (Convention Against Torture, CAT) en de grondwet dergelijke praktijken verbiedt, hielden volgens berichten van ngo's en het US State Department marteling en andere mishandelingen in gevangenissen en detentiecentra in heel Rusland in 2017 aan, soms met de dood tot gevolg. Officiële gegevens over de omvang van het probleem ontbreken, maar de onafhankelijke website *Meduza* meldde in augustus 2018 dat zij voor 2018 vijftig meldingen door media en ngo's van marteling in gevangenissen heeft verzameld, waarvan vijftien gevallen van toebrengen van elektroshocks, twaalf gevallen van verstikking of wurging en zes gevallen van mishandeling met de dood

²³⁷ Vertrouwelijke bron, 18 september 2018.

²³⁸ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report; Intersection project: *The brutal treatment of women in Russian prisons*, 16 september 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<http://intersectionproject.eu/article/society/brutal-treatment-women-russian-prisons>).

²³⁹ De Civic Chamber benoemt eens per jaar nieuwe leden voor het *Public Oversight Committee concerning Human Rights in Places of Detention and Assistance to Persons in Places of Detention*.

²⁴⁰ Vertrouwelijke bronnen 14 september en 18 september 2018.

²⁴¹ Vertrouwelijke bronnen, 18 september 2018.

tot gevolg. Meduza schat de daadwerkelijke omvang van het probleem echter vele malen groter.²⁴²

Marteling van gedetineerden in voorarrest door politie om bekentenissen af te dwingen komt volgens het US Department of State systematisch voor. Ngo's en media vermoeden dat opsporingsdiensten met martelmethoden gedwongen bekentenissen verkrijgen om aan kwantitatieve doelstellingen van opgeloste zaken te voldoen en om potentiële terroristen af te schrikken.²⁴³ Vooral in de voorfase van een strafrechtelijk onderzoek, voordat de Prokuratura beslist of tot vervolging wordt overgegaan, is het voor advocaten niet altijd mogelijk om martelingen en gedwongen bekentenissen door hun cliënten te voorkomen. Zie paragraaf 2.3.6.²⁴⁴

Een voorbeeld van marteling in voorarrest om getuigenissen af te dwingen kwam begin 2018 in de publiciteit. In de zogenaamde *Network case* berichtten negen jonge mannen in Penza en Sint-Petersburg van urenlange martelingen in het bos en in een politiebusje door FSB rechercheurs, met gedwongen bekentenissen als gevolg. Aanleiding voor hun arrestatie was dat zij beschuldigd werden van het verspreiden van anarchistisch en antifascistisch gedachtegoed. Zij speelden in teams de sport Airsoft, een soort paintball waarbij met nepkogels op elkaar wordt geschoten. Zij werden gearresteerd op verdenking van deelname aan een terroristische groepering, niet van de voorbereiding van een concrete terroristische actie. Volgens een ngo was nieuw aan deze zaak dat FSB rechercheurs zelf martelden in plaats van lager geplaatste functionarissen.²⁴⁵ Op de berichten over deze marteling reageerden onafhankelijke media en ngo's met grote verontwaardiging en er volgden tal van eenmansprotesten en een demonstratie in Moskou. Volgens ngo's zijn de martelingen gestopt nadat mensenrechtenorganisaties aandacht vroegen voor de *Network case*. Een 28-jarige man die als getuige werd ondervraagd en onder marteling een verklaring aflegde, heeft een formele aanklacht ingediend bij het Onderzoekscomité en in Finland asiel aangevraagd. Een van de vermoedelijke slachtoffers in Penza heeft zijn aanklacht om onbekende redenen ingetrokken.²⁴⁶

Ook in strafrechtelijke detentie komt mishandeling voor. Door bewakers in penitentiare inrichtingen wordt geweld regelmatig ingezet om de orde te handhaven. Gedetineerden kunnen een klacht indienen bij de inrichting zelf, bij een afdeling van het Openbaar Ministerie die regelmatig detentiecentra inspecteert, bij het Public Oversight Committee of bij het Onderzoekscomité. De melding kan leiden tot een strafrechtelijk onderzoek. Publiciteit lijkt echter het voornaamste middel om martelingen te voorkomen, mede gezien het verlies aan slagkracht van het Public Oversight Committee. Ook de federale penitentiare dienst FSIN (*Federalnaya Sluzhba Ispolneniya Nakazaniy*) kan een inspectie uitvoeren of aanmaning sturen.²⁴⁷

²⁴² Meduza: *Here are all the reported torture cases in Russia's prison system, so far this year*, 18 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/08/18/here-are-all-the-reported-torture-cases-in-russia-s-prison-system-so-far-this-year?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-20).

²⁴³ Amnesty International: *Global Report 2017*, p. 313; *The New Yorker: The Network: Russia's Odd, Brutal, and Maybe Invented Pre-World Cup Terrorism Case*, 3 juni 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-network-russias-odd-brutal-and-maybe-invented-pre-world-cup-terrorism-case>); Radio Free Europe - *Sixth Russian Prison Guard Arrested In Yaroslavl Torture-Video Case*, 26 juli 2018, geraadpleegd op 20 juli 2018; Raam op Rusland: *Torture is common practice in Russia's Gulag*.

²⁴⁴ Russian NGO Shadow Report on the Observance of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Russian Federation for the period from 2012 to 2018, p. 3, juni 2018 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31612_E.pdf).

²⁴⁵ Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

²⁴⁶ Open Democracy: *At the first shock I couldn't help but groan and shake*, 16 februari 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/russian-anarchist-case>); Meduza: *I caved almost immediately. How Russian federal agents tortured confessions out of the 'Penza Case' anti-fascists*, 20 juni 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/i-caved-almost-immediately>).

²⁴⁷ Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

Wanneer incidenten van marteling wel in de publiciteit kwamen, werden overheidsfunctionarissen gearresteerd en strafrechtelijk vervolgd. De beschuldiging luidde meestal geweldpleging of machtsmisbruik en niet marteling, aangezien de Strafwet marteling niet als apart delict noemt. Volgens mensenrechtenorganisaties kiezen rechters vaak voor wetten tegen machtsmisbruik om het verschil in autoriteit tussen een overheidsfunctionaris en een particulier slachtoffer weer te geven. De officiële statistieken van rechtbanken geven dan ook geen goed beeld van zaken van vervolging van marteling door overheidsfunctionarissen. Het is niet duidelijk of strafrechtelijke vervolging van daders plaatsvindt in gevallen waarin geen publiciteit wordt verkregen.²⁴⁸

In juli 2018 veroorzaakte een door Novaya Gazeta gepubliceerde video grote publieke verontwaardiging. Op de video is te zien hoe een groep van tien of meer gevangenisbewakers in een gevangenis in Yaroslavl de deels ontkleedde gedetineerde Yevgeny Makarov vasthouden en mishandelen. De video kreeg brede aandacht in de media en leidde tot aanhoudingen van de bewakers. Naar aanleiding van dit incident is de Prokuratura een groot onderzoek in heel Rusland begonnen over rechtmatigheid van geweldsgebruik in penitentiaire inrichtingen. De resultaten worden eind 2018 verwacht.²⁴⁹ De advocate die de video aan Novaya Gazeta had gegeven, ontvluchtte na doodsbedreigingen het land.²⁵⁰ Evgeny Urlashov, de voormalige burgemeester van Yaroslavl en op dit moment gedetineerd in voorarrest op grond van corruptieaanklachten, schreef in een openbare brief dat het martelen van gevangenen een dagelijks verschijnsel is in het hele land. Meldingen over martelingen in dezelfde penitentiaire inrichting in Yaroslavl bleven aanhouden, ook na de publiciteit omtrent bovengenoemd geval.²⁵¹

Onderzoek naar martelingen door politiefunctionarissen leidde in Tatarstan tot de afzetting van het hoofd van de politie in Nizhnekamsk en tot strafrechtelijk onderzoek naar meerdere politiefunctionarissen. Een 22-jarige diefstalverdachte berichtte over martelingen door de politie en pleegde vervolgens zelfmoord, vermoedelijk uit vrees voor een veroordeling op grond van zijn gedwongen bekentenis. Op de berichtgeving rondom de zelfmoord van deze jongen volgde een politieonderzoek naar zeven andere gevallen in Tatarstan, waarin verdachten na hun vrijlating zelfmoord gepleegd hadden.²⁵²

Gebrekkige medische behandeling

Er zijn voorbeelden bekend waarin artsen werkzaam in een detentiefaciliteit worden vervolgd voor slechte of ontoereikende behandeling van ernstig zieke gedetineerden

²⁴⁸ Intersection project: *The brutal treatment of women in Russian prisons*, 16 september 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<http://intersectionproject.eu/article/society/brutal-treatment-women-russian-prisons>); vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

²⁴⁹ Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

²⁵⁰ Meduza: *Video leaks showing Russian prison guards torturing an inmate in Yaroslavl*, 20 juli 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/07/20/video-leaks-showing-russian-prison-guards-torturing-an-inmate-in-yaroslavl?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-07-23); The Moscow Times: *6 Arrested in Wake of Leaked Russian Prison Torture Video*, 23 juli 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/6-arrested-wake-leaked-russian-prison-torture-video-62321>).

²⁵¹ Meduza: *The former mayor of Yaroslavl says, yes, russia's prison system is awash in torture and rape*, 3 augustus 2018, geraadpleegd op 7 augustus 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/08/03/the-former-mayor-of-yaroslavl-says-yes-russia-s-prison-system-is-awash-in-torture-and-rape?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-03).

²⁵² RFERL - *Police In Russia's Nizhnekamsk Face Shake-Up As Brutality Allegations Mount*, 25 november 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-nizhnekamsk-police-brutality-torture-suspects-shakeup/28876594.html>); Meduza: *People are killing themselves in Tatarstan to bring attention to police torture*, 6 november 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<https://meduza.io/en/news/2017/11/06/people-are-killing-themselves-in-tatarstan-to-bring-attention-to-police-torture>); US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*.

met de dood tot gevolg. Volgens ngo's eindigen deze procedures echter zelden in een veroordeling van de arts. Een oorzaak zou volgens media kunnen zijn dat rechters de eerdere veroordeling tot strafrechtelijke detentie door een collega-rechter van de op dat moment al ernstig zieke verdachte niet impliciet in twijfel willen trekken, door de arts te veroordelen.²⁵³

Gedwongen psychiatrische behandeling

Incidenteel worden gevallen bekend van gedwongen psychiatrische behandeling in detentie. Het US State Department beschrijft het gebruik van psychiatrische onderzoeken gedurende dertig dagen of langer als middel om druk uit te oefenen op verdachten of om hen te straffen. De *Federation Global Initiative on Psychiatry* beschrijft enkele gevallen van gedwongen psychiatrische behandeling, maar meldt ook dat het probleem waarschijnlijk nog ontoereikend in kaart is gebracht. Volgens andere bronnen is het verschijnsel van gedwongen psychiatrische behandeling een incidenteel probleem, ook omdat er binnen penitentiaire inrichtingen andere methodes tot mishandeling zijn zoals bijvoorbeeld licht aanlaten, slaaponttrekking of het constante spelen van luide muziek. In militaire dienst zou gedwongen psychiatrische behandeling soms toegepast worden om de geloofwaardigheid van een dienstplichtige aan te tasten nadat hij een melding van mishandeling heeft gemaakt.²⁵⁴

Alexei Moroshkin werd in 2016 op grond van artikel 280.1 Wetboek van Strafrecht veroordeeld tot psychiatrische behandeling voor separatistische uitingen op sociale media met betrekking tot Oekraïne. In tegenstelling tot getuigenissen van zijn familie had de rechtbank vastgesteld dat hij aan paranoïde schizofrenie leed. Moroshkin berichtte van gedwongen psychiatrische medicatie en injecties. De rechtbank van Chelyabinsk gelastte zijn vrijlating in juni 2017 omdat er geen gevaar voor de samenleving van hem uit zou gaan.²⁵⁵

Gevangenentransport

Amnesty International bericht over de omstandigheden tijdens de gevangenentransporten per trein. Zeer geregeld komen martelingen en andere mensonterende behandelingen voor, evenals tijdelijke verdwijningen. Sommige gevangenen moeten reizen afleggen van een maand of langer in overvolle treincoupés in cellen van minder dan een vierkante meter. Anderen brengen weken door in doorvoercellen tussen verschillende reisetappes op weg naar afgelegen gevangenis kolonies. Hun families en advocaten hebben op dat moment geen informatie over hun verblijfsplaats of gezondheidstoestand.²⁵⁶

2.3.8

Mishandeling en foltering buiten detentie

Vluchtelingen, ngo's en de pers berichtten op sommige plaatsen over het systematisch mishandelen, willekeurig arresteren en afpersen door de politie van personen met een (vermeende) Roma, Centraal-Aziatische, Afrikaanse of Kaukasische achtergrond.²⁵⁷

²⁵³ Intersection project: *The brutal treatment of women in Russian prisons*, 16 september 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<http://intersectionproject.eu/article/society/brutal-treatment-women-russian-prisons>).

²⁵⁴ US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*; Vertrouwelijke bronnen, 18 september en 20 september 2018.

²⁵⁵ Open Democracy: *Worse than prison: Russian political prisoner Alexei Moroshkin on punitive psychiatry*, 10 juli 2017, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/alexei-moroshkin-forced-psychiatry-russia>); Rights in Russia: *Alexei Moroshkin*, 5 juni 2017, geraadpleegd 2 augustus 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/person-of-the-week/alekseimoroshkin>).

²⁵⁶ Amnesty International: *Travelling into the unknown*, 25 oktober 2017; Vertrouwelijke bron, 17 september 2018.

²⁵⁷ US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*, p. 6; SOVA, Memorial ADC, Crimea SOS, FIDH: *Alternative Report on the Implementation of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination for the 93rd Session of the UN CERD, July 31 – August 11, 2017*.

2.3.9 *Verdwijningen en ontvoeringen*

Verdwijningen lijken voornamelijk in de Noordelijke Kaukasus voor te komen. Schattingen van aantallen verdwenen personen lopen sterk uiteen. Volgens het laatste rapport van de *UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances* steeg het aantal vermiste personen in Rusland tussen mei 2016 en mei 2017 van 440 naar 808. De schattingen van ngo's liggen vele malen hoger.²⁵⁸

In de Noordelijke Kaukasus komen ontvoeringen en verdwijningen geregeld voor bij met name (vermoede) LHBTI's en verdachten van jihadisme of drugscriminaliteit. Ook hier lopen de schattingen uiteen. Volgens de Russische hoofdofficier van justitie zijn er sinds 2011 meer dan tweeduizend onopgeloste verdwijningen, maar volgens ngo's liggen de aantallen van vermiste personen vele malen hoger. In de gehele Noordelijke Kaukasus zou het aantal vermisten personen volgens ngo's rond 7.570 liggen, volgens anderen zouden alleen in Tsjetsjenië twintigduizend personen vermist worden.²⁵⁹

In Tsjetsjenië nam het aantal verdwijningen van burgers volgens onafhankelijke waarnemers en journalisten gedurende het jaar 2017 toe. Volgens Radio Free Europe kwamen er in 2017 43 nieuwe gevallen van vermissingen bij. In veel gevallen trokken familieleden van vermiste personen die de hulp van regionale of federale autoriteiten inriepen uiteindelijk hun verhaal in en verontschuldigde zich voor het maken van 'valse verklaringen'.²⁶⁰ Zie ook paragraaf 2.4.6.8 voor verdwijningen in Tsjetsjenië.

2.3.10 *Buitengerechtelijke executies en moorden*

Buitengerechtelijke executies kwamen met name in de Noordelijke Kaukasus voor. Meldingen van buitengerechtelijke executies in Tsjetsjenië betroffen volgens Human Rights Watch vooral jihadverdachten en LHBTI's.²⁶¹ Zie ook paragraaf 2.4.6. Het US State Department maakt melding van talrijke buitengerechtelijke executies in de Noordelijke Kaukasus door zowel lokale milities als lokale autoriteiten.²⁶²

2.3.11 *Doodstraf*

De doodstraf is niet afgeschaft maar voor de uitvoering van de doodstraf geldt onverminderd een moratorium.²⁶³

²⁵⁸ UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances Rapport A/HRC/36/39.

²⁵⁹ Radio Free Europe Radio Liberty: *Human Rights Watchdogs Register Steep Rise In Abductions in Chechnya*, 21 december 2017, geraadpleegd op 15 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/caucasus-report-chechnya-abduction-steep-rise-kadyrov/28931722.html>); US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*, p. 18.

²⁶⁰ Caucasian Knot: *Law enforcers update trend to kidnap people*, 7 december 2017, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/41715/>); US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*; Caucasian Knot: *Chechnya: kidnappings become systematic*, 27 oktober 2017, geraadpleegd 15 oktober 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/41295/>).

²⁶¹ Human Rights Watch *World report 2018*, p. 5; Amnesty International *Report 2017/2018*, p. 312.

²⁶² US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*.

²⁶³ RT: *Death penalty moratorium will never be lifted – Russian ombudsman*, 1 december 2017, geraadpleegd 15 oktober 2018 (<https://www.rt.com/politics/411571-death-penalty-moratorium-will-never/>).

2.4 Positie van specifieke groepen

2.4.1 *Ontwikkeling maatschappelijk middenveld*

Het maatschappelijk middenveld staat in Rusland onverminderd onder druk van de overheid. Ngo's weten zich aan te passen aan de nieuwe werkelijkheid maar hebben moeite om hun werk nog effectief te kunnen doen. Er worden minder organisaties op de lijst van buitenlandse agenten geplaatst, omdat organisaties ofwel moesten sluiten na forse boetes op grond van de wet op de buitenlandse agenten, ofwel omdat zij ervoor kozen om hun werkzaamheden informeel voort te zetten.

In het huidige klimaat richten ngo's zich vooral op acute hulp aan hun doelgroep en komen activiteiten gericht op de lange termijn in het gedrang zoals het strategisch voeren van rechtszaken, ontwikkeling van interne kennis, educatie over hun onderwerp, of lobby bij de overheid. Door de algemene associatie van ngo's met buitenlandse agenten zijn professionele groepen als artsen, psychologen of ambtenaren huiverig om met hen te praten.²⁶⁴

Wet op buitenlandse agenten

Financiering vanuit het buitenland aan een Russische organisatie kan registratie als buitenlands agent tot gevolg hebben. De overheid houdt streng toezicht op organisaties die geregistreerd zijn als buitenlandse agent. Zie hiervoor ook paragraaf 2.1.10.

Door verhoogde administratieve verplichtingen voor buitenlandse agenten doet de overheid een beroep op de tijd en het geld van deze organisaties. Met name boekhoudkundige regelgeving is ondoorzichtig en verandert constant. Er staan boetes op overtredingen. Niet alleen deze boetes, maar vooral het verscherpte toezicht en de regeldruk doen veel organisaties besluiten om hun rechtspersoon te liquideren en op een andere manier hun werk voort te zetten. Organisaties lijden ook reputatieschade door het label 'buitenlandse agent'. Het grootste gedeelte van de ngo's die op de lijst van buitenlandse agenten geplaatst waren kiest er daarom noodgedwongen voor om als collectief van individuen - een zogenoemde initiatiefgroep - te opereren zonder formeel geregistreerd te zijn. Deze samenwerking in informeel verband heeft tot voordeel dat men niet als buitenlands agent bestempeld kan worden. Het nadeel is dat men niet als organisatie kan deelnemen aan het financiële verkeer waardoor het niet mogelijk is om subsidie of giften te ontvangen. Ook kan men zonder een registratie als organisatie geen rechtshandelingen verrichten zoals bijvoorbeeld het huren van een kantoor, het in dienst nemen van personeel, het behartigen van belangen van een sociale groep bij de autoriteiten of het vertegenwoordigen van individuen in de rechtbank. Om die laatste reden werken veel initiatiefgroepen samen met advocaten, die wel toegelaten worden als belangenbehartigers in rechtszaken.²⁶⁵

Een Russische rechtbank in Josjkar-Ola legde op 13 augustus 2018 voor het eerst een boete op aan een Russische organisatie op basis van de Wet op buitenlandse agenten vanwege het nalaten van identificatie als buitenlands agent. De organisatie *Chelovek i Zakon* (Persoon en Recht) had op haar Facebook-pagina niet vermeld dat zij is geregistreerd als buitenlandse agent. Zij staat sinds 2014 op de lijst van buitenlandse agenten en kreeg in 2016 ook al een boete van 150.000 roebel²⁶⁶

²⁶⁴ Vertrouwelijke bronnen, 12 september en 13 september 2018.

²⁶⁵ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018; HRR Center: *10 true stories of NGO survival*, 2018 (<http://www.hrrcenter.ru/public/detail.php?ID=2278>).

²⁶⁶ www.valuta.nl: 150.000 roebel is ongeveer 1.969 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

opgelegd omdat zij bij een blogpost op de nieuwssite 7x7 niet vermeld had dat de informatie afkomstig was van een buitenlandse agent.²⁶⁷

Advocaten

Advocaten spelen een belangrijke rol in het maatschappelijk middenveld in Rusland. Zij kunnen in Rusland over het algemeen ongehinderd hun werk doen, met uitzondering van de Noordelijke Kaukasus en afgezien van schendingen van procedureregels in het strafrecht. Ook de verschillende plaatselijke ordes van advocaten kunnen ongehinderd opereren en zijn niet op een lijst van buitenlandse agenten geplaatst.²⁶⁸

Wet op ongewenste buitenlandse organisaties

De wet op de ongewenste buitenlandse organisaties verbiedt Russische organisaties om informatie van deze organisaties te delen, financiering van hen te ontvangen of in bredere zin met hen samen te werken. Zo staat bijvoorbeeld op het plaatsen van een hyperlink naar een buitenlandse ongewenste organisatie een boete, ook als de link reeds van voor de inwerkingtreding van de wet dateert. Naast de boetebepaling bepaalt de wet dat de directeur van de Russische organisatie bij herhaalde overtreding van de wet strafrechtelijk vervolgd kan worden.²⁶⁹

In 2017 diende de overheid aanklachten in tegen elf Russische organisaties wegens betrokkenheid bij deze ongewenste organisaties. Onder de betrokken organisaties zijn vier politiek actieve organisaties: het *SOVA Center*, de *Andrey Rylkov Foundation*, het *Open Institute of Public Health* in Moskou en het *Social Partnerships Center* in Yaroslavl. Onder de overige organisaties waren een *Rotary Club* en academische instituten. Alle elf aanklachten waren gebaseerd op het feit dat deze Russische organisaties links naar websites van de ongewenste organisaties op hun eigen website hadden staan. De rechtbanken legden boetes op aan de Russische organisaties ondanks onmiddellijke verwijdering van de links, ongeacht of de aard van organisatie politiek was of niet en ongeacht of de organisatie bewust in overtreding was. Ook de plaatsingsdatum van de links – veelal voor het inwerkingtreden van de wet – werd door de autoriteiten niet relevant geacht. Tien van de organisaties werden tot hoge geldboetes veroordeeld, de aanklacht tegen *SOVA Center* werd geseponeerd wegens verstrijken van een termijn.²⁷⁰

Noordelijke Kaukasus

In Tsjetsjenië zijn er met uitzondering van Memorial geen grote ngo's meer openlijk actief. Memorial is op dit moment minder actief en in afwachting van het proces van Oyub Titijev, hoofd van het kantoor van de ngo Memorial in Tsjetsjenië. Door velen wordt dit proces beschouwd als politiek gemotiveerd en gebaseerd op valse aanklachten van drugsbezit. Nadat Titijevs eerste aanhouding onrechtmatig was verlopen, werd hij op dezelfde dag nogmaals aangehouden, ditmaal met een getuigenverklaring waarvan de betrouwbaarheid is aangevochten door zijn advocaat.²⁷¹ Een verzoek om invrijheidstelling van Titijev in ruil voor persoonlijke garantstelling door mensenrechtenverdedigers en politici weigerde de rechtbank herhaaldelijk.²⁷²

²⁶⁷ Meduza: *For the first time ever, Russian fines a 'foreign agent' for failing to identify itself as a foreign agent on Facebook*, 13 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/08/13/for-the-first-time-ever-russian-fines-a-foreign-agent-for-failing-to-identify-itself-as-a-foreign-agent-on-facebook>).

²⁶⁸ Vertrouwelijke bronnen, 17 en 19 september 2018.

²⁶⁹ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

²⁷⁰ Human Rights Watch: *Punished over Hyperlinks*, 30 november 2017, geraadpleegd op 8 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/11/30/russia-punished-over-hyperlinks>).

²⁷¹ HRW – Save Memorial, 25 januari 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/01/25/save-memorial>); vertrouwelijke bron, 14 juli 2018.

²⁷² Vertrouwelijke bron, 29 november 2018.

De aanleiding voor het staken van de activiteiten door ngo's in Tsjetsjenië is tweeledig: enerzijds bedreigingen van de overheid, anderzijds de ontbrekende bereidheid van slachtoffers van mensenrechtenschendingen om deze aan de kaak te stellen. Mensen zijn te bang voor repercussies van de overheid en zien geen mogelijkheid om zich hieraan te onttrekken door zich in het buitenland te vestigen. Zo komt het in Tsjetsjenië voor dat mensen na indiening van een klacht bij een ngo door de Tsjetsjeense autoriteiten worden opgepakt en met martelingen bedreigd worden als zij hun klacht niet intrekken. In Ingoesjetië is het slachtoffers gelukt om politieagenten succesvol te laten vervolgen voor martelingen, zonder dat de slachtoffers zich gedwongen zagen de regio te verlaten. In de overige delen van de Noordelijke Kaukasus zijn succesvolle aanklachten tegen autoriteiten zonder negatieve gevolgen voor de slachtoffers onwaarschijnlijk.²⁷³

Sinds de internationale ngo *Black Sea Trust* op de lijst van ongewenste organisaties is geplaatst, moesten veel plaatselijke kleine ngo's in de Noordelijke Kaukasus afstand doen van de samenwerking waardoor zij een aanzienlijk deel van hun financiering kwijt zijn.²⁷⁴

Amnesty International berichtte van gewelddadige aanvallen door onbekenden op Memorial medewerkers in Dagestan. De autoriteiten hebben deze aanvallen en bedreigingen niet onderzocht.²⁷⁵ Begin oktober 2018 meldde Amnesty International dat onbekenden, naar eigen zeggen leden van de plaatselijke veiligheidsdienst in Ingoesjetië, een Russische onderzoeker van Amnesty International hebben mishandeld en onder druk gezet om met hen samen te werken.²⁷⁶ Het kantoor van Memorial in Sint-Petersburg kreeg in augustus 2018 bericht van de Russische huisvestingsautoriteiten dat het huurcontract voor hun kantoor per januari 2019 niet verlengd wordt.²⁷⁷

2.4.2

Leden van oppositiepartijen / politieke activisten

In meerdere gevallen zijn politieke activisten gearresteerd en vervolgd als direct gevolg van hun werk.

Mensenrechtenactivist en historicus Yuriy Dmitriyev, bekend om zijn onderzoek naar repressie onder Stalin, werd in december 2016 gearresteerd op verdenking van bezit van het maken van kinderpornografie en illegaal wapenbezit. Eind december 2017 werd hij onverwachts overgebracht naar Moskou om een psychiatrische evaluatie te ondergaan. Het onderzoek bevestigde dat Dmitriyev gezond van geest en niet pedofiel is. In april 2018 werd hij vrijgesproken en veroordeeld tot een voorwaardelijke straf voor wapenbezit. Enkele weken na zijn vrijlating werd hij weer opgepakt en opnieuw verdacht van kinderpornografie. Waarnemers en mensenrechtenactivisten betogen dat de aanklacht gefabriceerd was en mogelijk te

²⁷³ Vertrouwelijke bronnen, 12 en 13 september 2018.

²⁷⁴ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

²⁷⁵ Amnesty: Mensenrechtenverdediger Datsiev zwaar toegetakeld, 29 maart 2018, geraadpleegd op 16 augustus 2018 (<https://www.amnesty.nl/actueel/rusland-mensenrechtenverdediger-datsiev-zwaar-toegetakeld>).

²⁷⁶ RFERL: *Amnesty Says Ingushetia Researcher Stripped, Beaten, Subjected To Mock Execution*, 15 oktober 2018, geraadpleegd op 13 november 2018 (<https://www.rferl.org/a/amnesty-researcher-subjected-to-terrifying-mock-executions-in-ingushetia/29544402.html>); Amnesty International: *Amnesty researcher abducted and subjected to mock executions in Ingushetia*, 15 oktober 2018, geraadpleegd op 13 november 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/10/russia-amnesty-researcher-abducted-and-subjected-to-mock-executions-in-ingushetia>).

²⁷⁷ The Moscow Times: *Memorial Human Rights Group Forced to Leave St. Petersburg HQ*, 16 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/memorial-human-rights-group-forced-to-leave-st-petersburg-HQ-62548>).

maken had met de aandacht die hij vestigde op de massagraven uit de tijd van Stalin.²⁷⁸

Aleksej Navalny zette na zijn uitsluiting van de presidentiële verkiezingen²⁷⁹ zijn campagne tegen corruptie voort en deed een oproep om de presidentsverkiezingen te boycotten. Enkele duizenden aanhangers volgden hem in zijn anti-corruptiedemonstraties en velen van hen werden opgepakt.²⁸⁰ Ook Navalny zelf en zijn campagne team ondervonden hinder in hun optreden door arrestaties, een reeks weigeringen van demonstratievergunningen,²⁸¹ invallen in hun hoofdkantoor, inbeslagneming van campagnemateriaal en een aanval met een bijtende stof op Navalny zelf door een onbekende aanvaller in het voorjaar van 2017.²⁸² Anti-Poetin demonstraties aan de vooravond van Poetins presidentiële inauguratie werden stevig de kop in gedrukt met een relatief groot aantal arrestaties, waaronder die van organisator Navalny zelf.²⁸³ Navalny werd in de verslagperiode keer op keer gearresteerd voor het organiseren van ongeoorloofde protesten, vaak op momenten vlak voor een geplande actie, waardoor hij daar niet aan kon deelnemen.²⁸⁴ De politie schortte het onderzoek naar de aanval op Navalny met een chemische oplossing op 23 juni 2018 op. Volgens de politie zou de identiteit van de dader niet vast te stellen zijn, ondanks videomateriaal waarop de dader te zien was. Aleksej Navalnys broer Oleg kreeg kort voor zijn vrijlating in juni 2018 na drieënhalf jaar detentie een meldplicht voor de duur van een jaar opgelegd.²⁸⁵

Navalnys campagnevoerders en -kantoren werden geconfronteerd met toenemende aanvallen door ultranationalistische groepen en pro-Kremlin-activisten. Aanvallers vernielden campagnekantoren en campagnevoertuigen, bestormden vergaderingen en stalen campagnemateriaal. Ook werden campagnevoerders fysiek aangevallen. In sommige gevallen greep de politie niet in of arriveerde te laat. Autoriteiten registreerden aangiftes door campagnevoerders, maar effectief onderzoek bleef vaak uit.²⁸⁶ De campagneleider van Navalny, Nikolai Lyaskin, werd door een onbekende aanvaller zwaar mishandeld. De aanvaller werd later tot elf maanden taakstraf veroordeeld voor eenvoudige mishandeling.²⁸⁷ Navalny deed in mei 2018

²⁷⁸ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 35; The Guardian – *Gulag gravehunter unearths uncomfortable truths in Russia*, 3 augustus 2017, geraadpleegd op 13 augustus 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2017/aug/03/gulag-grave-hunter-yury-dmitriyev-unearts-uncomfortable-truths-russia>); BBC: *Stalin crimes expert cleared over 'child porn'*, 6 april 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018.

²⁷⁹ Zie paragraaf 1.1.1.

²⁸⁰ Amnesty International Report 2017/2018.

²⁸¹ Raam op Rusland, *Verbluffende organisatiegraad van protesten in heel Rusland*, 28 maart 2018: 'In absolute aantallen (diverse bronnen schatten dat er 60.000 deelnemers waren in het hele land, in december 2011 gingen alleen al in Moskou 120.000 man de straat op tegen verkiezingsfraude) mag de actie misschien niet al te spectaculair lijken, maar de organisatiegraad was hoog. In 99 steden was van tevoren toestemming gevraagd voor de demonstraties, maar slechts in 17 steden (waaronder Novosibirsk en Jekaterinburg, de enige stad waar de burgemeester de demonstraties toejuichte) was die ook verleend. In tientallen andere steden nam een, veelal jong, publiek dus gelijktijdig deel aan niet toegestane meetings. Een unicum in Rusland.'

²⁸² NOS - *Russische oppositieleider Navalny vrij, kantoren leeggehaald*, 7 juli 2017; The Guardian - *Russia supreme court rules Kremlin critic cannot run for president* – 30 december 2017; The Guardian - *Alexei Navalny detained at anti-Putin protest in Moscow*, 28 januari 2018.

²⁸³ Vertrouwelijke bron, 7 mei 2018.

²⁸⁴ The Guardian: *Russian opposition leader Alexei Navalny jailed for 30 days*, 27 augustus 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2018/aug/27/russian-opposition-leader-alexei-navalny-jailed-for-30-days>); BBC: *Putin's critic Alexei Navalny arrested moments after release from jail*, 24 september 2018, geraadpleegd 16 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45625817>).

²⁸⁵ Oleg Navalny was in 2014 in de Yves Rocher zaak net als Aleksej Navalny veroordeeld voor verduistering, maar hij kreeg drieënhalf jaar detentie opgelegd. Critici geloven dat de veroordeling van Oleg Navalny politiek gemotiveerd was en bedoeld om zijn broer Aleskej Navalny te ontmoedigen. Zie Radio Free Europe Radio Liberty: *Oleg Navalny Released From Russian Prison After 3 1/2 Years*, 29 juni 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/oleg-navalny-released-from-russian-prison-after-3-1-2-years/29326978.html>).

²⁸⁶ Human Rights Watch: *Country Summary Russia 2017*, p. 2.

²⁸⁷ Meduza: *The man who attacked a Navalny organizer with a metal pipe gets off with community service*, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/08/17/the-man-who->

een zevende poging om een politieke partij te registreren. In oktober 2018 bevestigde een rechtbank in Moskou wederom de weigering van de partijregistratie door het ministerie van Justitie.²⁸⁸

Oleg Sentsov, een Oekraïense filmregisseur afkomstig van de Krim, werd in 2015 tot twintig jaar detentie veroordeeld in Rusland voor het voorbereiden van terroristische aanslagen op twee pro-Russische organisaties in de Oekraïne. Hij stelt onschuldig te zijn. Sentsov en zijn medeveroordeelde Aleksandr Kolchenko gingen in mei 2018 in hongerstaking. In oktober moest Sentsov om gezondheidsredenen weer voeding tot zich nemen. Zij vroegen met hun hongerstaking aandacht voor hun eigen proces en dat van andere Oekraïense gedetineerden waar volgens hen politieke motieven aan ten grondslag liggen. Amnesty International vroeg ook aandacht voor Sentsov en stelt dat zijn bekentenis onder marteling is verkregen.²⁸⁹

In juni 2017 werd Natalia Sharina, directrice van de Bibliotheek van Oekraïense Literatuur in Moskou veroordeeld voor verduistering en het aanzetten tot haat en kreeg na anderhalf jaar huisarrest een voorwaardelijke gevangenisstraf van vier jaar opgelegd. Zij werd veroordeeld vanwege in haar bibliotheek gevonden boeken die de Russische overheid als extremistisch bestempelde.²⁹⁰

Leden van de activistengroep *Pussy Riot* voerden meerdere protestacties uit tijdens de verslagperiode. Vier Pussy Riot leden renden tijdens de finalewedstrijd van het WK voetbal in het Luzhniki stadion in Moskou het veld op gekleed als politieagent. Met hun actie wilden zij oproepen tot de vrijlating van politiek gevangenen, het einde van illegale detenties tijdens politieke bijeenkomsten, het stoppen van het toezicht op de politieke opvattingen van mensen op sociale media en meer open politieke concurrentie. Voor deze verstoring van de wedstrijd werden zij veroordeeld tot vijftien dagen administratieve detentie wegens het overtreden van gedragsregels tijdens sportevenementen. Na hun vrijlating werden zij onmiddellijk weer gearresteerd op verdenking van het houden van publieke protestacties zonder vergunning als bedoeld in artikel 20.2.2 van de Wet op administratieve overtredingen. Voor het gooien van papieren vliegtuigen naar het hoofdkantoor van de FSB uit protest tegen de blokkering van Telegram kreeg een van hen een taakstraf van honderd uur opgelegd.²⁹¹ Een ander lid, Pyotr Verzilov, werd op 11 september 2018 met vergiftigingsverschijnselen opgenomen in het ziekenhuis en naar Duitsland gebracht voor behandeling. De vergiftiging zou volgens vertrouwelingen te maken hebben met zijn journalistieke bezigheden.²⁹²

[attacked-a-navalny-organizer-with-a-metal-pipe-gets-off-with-community-service?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17](https://www.laender-analysen.de/russland/2018-08-17/attacked-a-navalny-organizer-with-a-metal-pipe-gets-off-with-community-service?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17).

²⁸⁸ Forschungsstelle Osteuropa an der Uni Bremen und DGO: Russland Analysen nr. 361, 2 november 2018 (<http://www.laender-analysen.de/russland>).

²⁸⁹ RFERL: *Russian Supreme Court Upholds Sentsov Verdict*, 24 november 2015, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.rferl.org/a/oleh-sentsov-russia-supreme-court-appeal-ukraine-crimea-terrorism-putin/27383269.html>); The Independent: Ukrainian filmmaker Oleg Sentsov ends 145-day hunger strike in Russian jail, 5 oktober 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/oleg-sentsov-hunger-strike-end-russian-jail-ukraine-filmmaker-siberia-a8569901.html>); Amnesty International: *Russia must release Ukrainian Film Director*, 7 juni 2018; (<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4685552018ENGLISH.pdf>).

²⁹⁰ Sharina werd veroordeeld op grond van artikel 282 en artikel 160 Russische Strafwet 63-FZ van 13 juni 1996; zie ook Human Rights Watch Global Report 2018.

²⁹¹ Vertrouwelijk bron, 20 april 2018; Time: *Pussy Riot Was Immediately Detained After Their Release From Prison for World Cup Stunt*, 31 juli 2018, geraadpleegd op 3 augustus 2018.

²⁹² Der Spiegel: *Pussy-Riot-Mitglied Pjotr Wersilow wurde wohl vergiftet*, 18 september 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<http://www.spiegel.de/politik/ausland/pussy-riot-mitglied-pjotr-wersilow-aerzte-halten-vergiftung-fuer-wahrscheinlich-a-1228665.html>).

Russische oppositie

De overheid beperkte de mogelijkheden voor oppositiepartijen om zich te organiseren, kandidaten voor een openbaar ambt te registreren, toegang te krijgen tot media en politieke campagnes te voeren.²⁹³ Zie voor een beschrijving van de verkiezingen paragraaf 1.1.1 en voor een beschrijving van de vrijheid van vereniging en vergadering paragraaf 2.3.3.

2.4.3

Etnische minderheden

In de verslagperiode werden etnische minderheden die zichtbaar verschillen van de Slavische etniciteit onverminderd gediscrimineerd. Het percentage van de bevolking met een xenofobe houding tegenover niet-Slavische immigranten uit het buitenland is volgens onafhankelijk onderzoeksinstituut Levada in juli 2018 gestegen naar 66%, ten opzichte van 54% in 2017. Dat is lager dan de cijfers van 2013, toen 81% zich tegen immigratie uitsprak.²⁹⁴

Volgens de Russische wetgeving is discriminatie op basis van etniciteit verboden en een administratieve overtreding. Ngo's als ADC Memorial en LGBT Network geven echter aan dat een alomvattend wettelijk verbod op discriminatie volgens internationale standaarden ontbreekt. Indien ambtenaren discrimineren, is dit een strafrechtelijke overtreding. Voor discriminatie door ambtenaren waren er in 2017 geen strafzaken in de gehele Russische Federatie.²⁹⁵

In juni 2017 was er volgens de ngo Citizen's Watch nog geen mechanisme voor het systematisch verzamelen van statistische gegevens over de sociaal-economische status van verschillende etnische groepen in Rusland, onder meer op de gebieden onderwijs, werkgelegenheid en huisvesting.²⁹⁶

Etnische minderheden, veelal uit Centraal-Azië, kunnen te maken krijgen met meerdere vormen van xenofobie in de samenleving. Zij krijgen minder kansen op de arbeidsmarkt, voornamelijk als het gaat om banen voor hoger opgeleiden of banen met klantencontact. Op de woningmarkt is het voor hen moeilijker om een woning te vinden omdat de voorkeur vaak uitgaat naar Slavische huurders. In de medische en sociale zorgverlening krijgen zij wel zorg als zij een Russisch paspoort hebben, maar lopen zij het risico van een minder goede behandeling bijvoorbeeld plaatsing in een oudere vleugel van het ziekenhuis of langere wachttijden.²⁹⁷

Roma hadden in de verslagperiode incidenteel te maken met vernieling van hun huizen of aantijging van verspreiding van infectieziektes, bijvoorbeeld in Tula en Tatarstan. Deze incidenten volgden dikwijls op een conflict in de plaatselijke samenleving en zijn niet gebaseerd op enig federaal beleid. Romakinderen worden zeer regelmatig alleen tot speciaal onderwijs met een lager niveau toegelaten, of in aparte klassen met uitsluitend Romakinderen onderwezen. Slechts één procent van de Romakinderen rondt de middelbare school af.²⁹⁸

²⁹³ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 40.

²⁹⁴ Radio Free Europe: New Poll Suggests Xenophobia On The Rise Among Russians, 29 augustus 2018, geraadpleegd 28 september 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-xenophobia-poll-on-the-rise/29457742.html>).

²⁹⁵ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018; Joint Submission 6 (ADC and LGBT Network) to the Human Rights Council at the 30th Session of the Universal Periodic Review, p. 3. (<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRRussianFederationStakeholdersInfoS30.aspx>)

²⁹⁶ Citizen Watch: Submission to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 93rd session of CERD, Geneva, juni 2017.

²⁹⁷ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

²⁹⁸ ADC Memorial: *Alternative Report on the Russian Federation's Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in Connection with the Consideration of the Sixth Periodic State Report by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights*, September 2017, p. 13; SOVA Center for Information and Analysis, Crimea SOS, FIDH, ADC Memorial, Racism, discrimination and fight against 'extremism' in contemporary Russia and its controlled territories, Alternative Report on the Implementation of the UN

Racial profiling is gebruikelijk bij de Russische politie. Zo hebben mensen met een Noord-Kaukasisch uiterlijk bijvoorbeeld meer kans op een politiecontrole in het openbaar vervoer, omdat bij de Russische politie de perceptie leeft van een verhoogde kans op terroristische activiteiten door mensen uit de Noord-Kaukasus. Op universiteiten en in de media worden statistieken gedeeld van soorten delicten die door bepaalde minderheden worden begaan. Ook in de media wordt bij berichtgeving over een delict vaak vermeld welke etniciteit de verdachte heeft, als hij een andere dan de Slavische etniciteit heeft. Of de etniciteit van een verdachte een rol speelt bij de zijn veroordeling, is niet bekend.²⁹⁹

Voor geweld gepleegd vanuit racistische motieven kent het Russische strafrecht weliswaar een strafverzwarende omstandigheid maar geen aparte delictsomschrijving. Om die reden kan de vervolging voor racistisch geweld niet gemeten worden in statistieken. Daarom zal de politie bij aangifte van racistische geweldpleging een onderzoek opstarten naar een algemeen geweldsincident.³⁰⁰ Ngo's houden wel statistieken bij van gevallen van racistisch geweld die bij hen bekend zijn. Deze statistieken geven slechts een indicatie van de omvang van het probleem. SOVA noteerde in 2017 71 incidenten waarvan zes met dodelijk gevolgen. Dit hield een lichte afname van meldingen van geweldsincidenten in ten opzichte van 2016.³⁰¹

Adresregistratie bij de lokale autoriteiten blijft een voorwaarde om toegang te krijgen tot publieke diensten als gezondheidszorg en onderwijs. De adresregistratie blijkt een grote en vaak onoverkomelijke drempel voor migranten, deels omdat de registratie routinematig wordt geweigerd door veel verhuurders, deels omdat de woningmarkt in stedelijke gebieden erg krap is en het moeilijk is om aan een legale woning te komen. Een wet om registratiefraude tegen te gaan werkte volgens onderzoek registratie van grote aantallen immigranten op één adres tegen betaling aan de verhuurder juist in de hand.³⁰²

2.4.4

Religieuze minderheden

Terrorisme- en extremismewetgeving werd in de verslagperiode regelmatig toegepast op religieuze minderheden. De ngo Memorial houdt een lijst bij van politieke gevangenen die op grond van deelname aan of organisatie van een religieuze groepering in detentie of in huisarrest zitten. Op 5 september 2018 telde deze lijst 137 personen. Op de lijst staan op 34 Jehova's Getuigen en 4 Scientology-leden en de rest betreft moslims, van wie circa 85 aanhangers van Hizb ut Tahrir en leden van andere islamitische stromingen als Nurzhallar of Tablighi Jamaat. De lijst geeft een benadering van het daadwerkelijke aantal, aangezien Memorial niet alle gevallen kent en alleen mensen op de lijst zet van wie uitgesloten is dat zij geweld gepleegd hebben of daartoe opgeroepen hebben.³⁰³

Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination By the Russian Federation, For the 93rd Session of the UN CERD July 31 – August 11, 2017 (<https://www.fidh.org/IMG/pdf/cerdengen.pdf>) p. 42.

²⁹⁹ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁰⁰ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁰¹ Sova Center: *Xenophobia in Figures: Hate Crime in Russia and Efforts to Counteract It in 2017*, 12 februari 2018, geraadpleegd op 25 oktober 2018 (<https://www.сова-center.ru/en/xenophobia/reports-analyses/2018/02/d38830/>).

³⁰² Amnesty International Global Report 2017/2018, p. 316; Vladimir S. Malakhov en Mark E. Simon: *Labour Migration Policy in Russia: Consideration on Governmentality*, IOM International Migration, Vol. 56 (3) June 2018, p. 65.

³⁰³ Memorial: *List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018*, (<https://memohrc.org/en/publicationtypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>).

De Anti-missionarismetgeving, een onderdeel van het Jarovaja-pakket aan maatregelen, vereist dat een organisatie al haar publicaties die voor zendingswerk worden gebruikt, van haar naam voorziet. Religieuze bijeenkomsten mogen uitsluitend gehouden worden binnen formeel erkende religieuze gebedshuizen, maar niet in bijvoorbeeld de huiselijke kring. Deze bepaling kan ruim worden opgevat door de rechtbank. In een uitzonderlijk geval werd deze bepaling toegepast op zes Israëliërs die voor Channuka samen in een kantoorruimte in Moskou kaarsen aanstaken. Zij kregen van de rechtbank een boete van 50.000 roebel³⁰⁴ opgelegd voor illegaal zendingswerk, aangezien zij niet tot dezelfde gemeenschap behoorden maar er gasten aanwezig waren.³⁰⁵

Jehovah's Getuigen

Met ingang van 17 juli 2017 zijn Jehovah's Getuigen een verboden organisatie krachtens de uitspraak van het Russische Hooggerechtshof van 20 april 2017. Het Hooggerechtshof oordeelde dat de groepering een gevaar vormt voor mensen, de openbare orde en de openbare veiligheid en derhalve als een extremistische organisatie moet worden verboden.³⁰⁶ Dit besluit was het eerste verbod van een centrale religieuze organisatie. Het verbod treft meer dan 175.000 Jehova's getuigen in heel Rusland in hun vrijheid van vereniging en van godsdienst. De Jehova's Getuigen hebben een klacht tegen de uitspraak ingediend bij het EHRM.³⁰⁷ Op 23 maart 2018 stelde Rusland in haar verweerschrift bij het EHRM dat de beslissing van het Hooggerechtshof geen waardeoordeel velt over het geloof van de Jehova's getuigen en geen inperking of verbod van individuele uitoefening van hun geloof behelst.

Tientallen Jehova's getuigen werden al snel na het verbod door het Russische Hooggerechtshof geconfronteerd met strafrechtelijke vervolgingen op grond van deelname aan een extremistische organisatie als bedoeld in artikel 282.2 van het Wetboek van Strafrecht, mogelijk met straffen van maximaal tien jaar gevangenis.³⁰⁸

Vooral in de regio's buiten de grote steden Moskou en Sint-Petersburg vinden arrestaties plaats.³⁰⁹ Sinds mei 2017 zijn tientallen Jehova's getuigen in heel Rusland in bewaring gesteld op verdenking extremistische activiteiten.³¹⁰ Meer specifiek werpt de Russische overheid hen organisatie dan wel deelname aan een verboden organisatie tegen als genoemd in deel 1 en 2 van artikel 282.2 van het

³⁰⁴ www.valuta.nl: 50.000 roebel is ongeveer 656 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

³⁰⁵ Moscow Times: *Russia fines six Israelis for illegal religious activity*, 28 maart 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russia-fines-six-israelis-illegal-religious-activity-during-hanukkah-moscow-60973>); vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

³⁰⁶ Zie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017; Amnesty International Global Report 2017, p. 310; BBC: *Russia Jehovah's Witnesses banned after they lose appeal*, 17 juli 2017, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-40635267>); Forum 18, *Russia: Jehovah's Witnesses banned, property confiscated*, 20 April 2017, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<http://www.refworld.org/docid/59072cec4.html>).

³⁰⁷ Klacht nummer 10188/17.

³⁰⁸ Forum 18, *RUSSIA: Armed raids, criminal investigations, pre-trial detentions*, 23 April 2018, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5ae854114.html>).

³⁰⁹ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018; regio's waar arrestaties hebben plaatsgevonden waren volgens HRW op 28 juni 2018: Saratov, Tomsk, Magadan, Tatarstan, Perm Krai, Birobidzhan, Orenburg, Ivanova, Primorsky, Murmansk, Republiek Bashkortostan (<https://www.hrw.org/news/2018/06/28/russia-sweeping-arrests-jehovahs-witnesses>) en begin augustus 2018 Kamchatka (<https://www.rferl.org/a/three-jehovah-s-witnesses-detained-in-russia-s-kamchatka/29445146.html>).

³¹⁰ HRWF, *Russia: 19 Jehovah's witnesses behind bars as of 15 June*, 18 juni 2018, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<http://hrwf.eu/russia-19-jehovahs-witnesses-behind-bars-as-of-15-june>); Human Rights Watch: *Sweeping arrests of Jehovah's Witnesses*, 28 juni 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/06/28/russia-sweeping-arrests-jehovahs-witnesses>); The Independent: *Hundreds of Russian Jehovah's Witnesses apply for asylum in Finland*, 22 augustus 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/jehovahs-witness-russia-finland-asylum-seekers-religion-a8503326.html>); BBC: *Jehovah's Witnesses detained 'for extremism' in Russia*, 10 oktober 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45815889>).

Russische Wetboek van Strafrecht. Meer specifieke extremistische activiteiten behalve het belijden van de godsdienst thuis of tijdens een bijeenkomst met andere Jehova's getuigen liggen niet ten grondslag aan de verdenking.³¹¹ Eind september 2018 spreekt Memorial van 31 gedetineerde Jehova's getuigen en merkt daarbij op dat het werkelijke aantal hoogstwaarschijnlijk hoger ligt.³¹² Sommigen zitten al langer dan een jaar in voorarrest, staan onder huisarrest en hebben een uitreisverbod. Anderen kregen te maken met invallen van opsporingsdiensten en huiszoekingen. De arrestaties lijken willekeurig, aangezien niet alle 175.000 Jehova's getuigen gearresteerd kunnen worden. Vrouwen en mannen werden gearresteerd, voorgangers evenals volgers. Het grootste gedeelte van de Jehova's Getuigen heeft weliswaar het zendingswerk gestaakt, maar gaat wel door met het belijden van hun geloof.³¹³

Volgens berichten van Jehovah's Getuigen zelf en ngo's worden zij niet alleen onderworpen aan vervolging door de overheid, maar zien ook Russische burgers het verbod van hun organisatie als vrijbrief voor verstoringen van hun ordeveringen, discriminatie en brandstichting. Daarnaast worden Jehova's getuigen dikwijls geconfronteerd met ontslag van hun werk. Sinds het verbod heeft de organisatie aanzienlijke financiële schade geleden door onteigeningen van onder meer vastgoed.³¹⁴

Volgens Jehovah's Getuigen in Rusland zijn tot juni 2018 ongeveer 160 Jehova's Getuigen Rusland ontvlucht uit vrees voor vervolging. Op 20 juni 2018 maakte de Presidentiële Mensenrechtenraad bekend de openbare aanklager gevraagd te hebben om de wettigheid van strafrechtelijke vervolging tegen Jehovah's Getuigen die hun geloof vredig beoefenen te onderzoeken.³¹⁵ De Presidentiële Mensenrechtenraad stelde dat opsporingsdiensten arrestaties van mensen voor gezamenlijke gebeden en bijbellezingen baseren op een verkeerde interpretatie van de wet.³¹⁶ In oktober 2018 arresteerde de politie in Kirov vijf Jehova's Getuigen op verdenking van extremistische activiteiten en voor het eerst ook illegaal wapenbezit.³¹⁷

Muslims

Het zwaartepunt van terrorismebestrijding bij religieuze groeperingen door Russische veiligheidsdiensten ligt in 2017 onveranderd bij organisaties die uiteenlopende stromingen van de islam aanhangen. Imams kan de bevoegdheid om te preken worden onttrokken en een aantal islamitische publicaties is op de lijst van verboden publicaties geplaatst. Bepaalde stromingen binnen de islam zijn als extremistische dan wel terroristische organisaties verboden. Het verspreiden van gedachtegoed van die stromingen wordt beboet, voortzetting van activiteiten – waaronder ook het bestuderen van religieuze teksten of bidden – wordt als

³¹¹ Memorial: List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial d.d. 5 september 2018, verkrijgbaar via memohrc@memohrc.org; Newsweek: *Russia Is Rounding Up Jehovah's Witnesses—Are Other Groups Next*, 23 mei 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.newsweek.com/2018/06/01/jehovahs-witnesses-939860.html>).

³¹² Memorial: *Russian political prisoners in the year of 2018: the situation and its trends*, 28 september 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://memohrc.org/en/publicationstypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>).

³¹³ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

³¹⁴ <https://www.jw.org/nl/nieuws/juridisch/per-regio/rusland/uitspraak-hooggerrechtshof-negatieve-gevolgen-jehovahs-getuigen>, 16 juni 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018; vertrouwelijke bron, 14 september 2018

³¹⁵ HRW: *Sweeping Arrests of Jehovah's Witnesses*, 28 juni 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/06/28/russia-sweeping-arrests-jehovahs-witnesses>).

³¹⁶ Reuters: *Stop prosecuting Jehovah's Witnesses in Russia: Kremlin advisers*, 21 juni 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-religion-jehovah-s/stop-prosecuting-jehovahs-witnesses-in-russia-kremlin-advisers-idUSKBN1JH2S1>).

³¹⁷ BBC: *Jehovah's Witnesses detained 'for extremism' in Russia*, 10 oktober 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45815889>).

deelname aan een extremistische of terroristische organisatie bestraft met detentie.³¹⁸

Moslims die elkaar ontmoeten om de werken van de laat-Turkse theoloog Said Nursi te lezen wordt artikel 282.2 van het Wetboek van Strafrecht (organiseren van activiteiten van een verboden organisatie) tegengeworpen. Zij worden beschuldigd van het voortzetten van de activiteiten van Nurdzhular, dat in 2008 door het Hooggerechtshof werd verboden als een extremistische organisatie. Moslims in Rusland ontkennen dat de organisatie ooit heeft bestaan. Van vijf moslims is bekend dat zij momenteel terechtstaan voor het gezamenlijk bestuderen van de werken van Nursi.³¹⁹ In Dagestan veroordeelde een rechtbank Ilgar Aliyev tot acht jaar gevangenis plus twee jaar beperkingen voor het bestuderen van de geschriften van Said Nursi. In Krasnojarsk veroordeelde een rechtbank Aleksei Dedkov tot een boete van 250.000 roebel, eveneens voor overtreding van artikel 282.2 Wetboek van Strafrecht.³²⁰

Ook leden van *Tablighi Jamaat*, een missionaire stroming van de islam die sinds 2009 is aangemerkt als extremistische organisatie en derhalve verboden, werden vervolgd onder artikel 282.2 van het Wetboek van Strafrecht met veroordelingen tot geldboetes van tussen de 50.000 en 250.000 roebel.³²¹ Een klacht bij het EHRM loopt nog. Buitenlandse leden van Tablighi Jamaat werd de toegang tot Rusland geweigerd.³²²

Leden van de Islamitische fundamentalistische beweging *Hizb ut Tahrir*, verboden in 2003, kregen in 2017 gevangenisstraffen opgelegd van tussen de drie en achttien jaar voor deelname aan een terroristische organisatie op grond van hun religieuze belijdenis. Deze belijdenis wordt in veel gevallen gezien als het rechtvaardigen van terroristische daden onder artikel 205 Wetboek van Strafrecht. In het jaar 2017 werden 42 leden van de organisatie vervolgd voor rechtvaardiging van terroristische daden. Zo kreeg een imam drie jaar vrijheidsbeperking opgelegd omdat hij in een gebed een overleden terrorismeverdachte had herdacht. In zijn gebed zou hij volgens de aanklager terroristische daden hebben gerechtvaardigd. 440 uitingen van de organisatie werden geblokkeerd.³²³

Scientology

De Scientology kerk in Moskou moest in 2016 op rechterlijk bevel sluiten en een aantal van haar publicaties werd verboden. In juni 2017 vielen Russische veiligheidsdiensten het kantoor van de Scientology kerk in Sint-Petersburg binnen en arresteerden vijf leden, op verdenking van illegaal voeren van een onderneming, extremisme en aanzetten tot haat en het opzetten van een extremistische

³¹⁸ SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

³¹⁹ Forum 18, RUSSIA: Armed raids, criminal investigations, pre-trial detentions, 23 April 2018, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5ae854114.html>).

³²⁰ Forum 18, RUSSIA: *Longest jail term yet for religious meeting*, 8 juni 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b31f3434.html>); www.valuta.nl: 250.000 roebel is ongeveer 3.283 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

³²¹ www.valuta.nl: 50.000 roebel is ongeveer 656 euro, 250.000 roebel is ongeveer 3.283 euro, geraadpleegd op 13 november 2018.

³²² HRWF, *Russia/European Court: Ban of Muslim movement Tabligh Jamaat*, 16 oktober 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://hrwf.eu/russiaeuropean-court-ban-of-muslim-movement-tabligh-jamaat>) en SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

³²³ United States Commission on International Religious Freedom (USCIRF), Annual report 2018, p. 24 (http://www.uscirf.gov/sites/default/files/USCIRF2018AnnualReport_abb_wlinks.pdf) en http://www.uscirf.gov/sites/default/files/Tier1_RUSSIA.pdf); SOVA Center: *Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017*, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>).

organisatie. In september 2018 zaten de twee mannelijke verdachten nog in hechtenis, terwijl de drie vrouwelijke verdachten onder huisarrest stonden.³²⁴

2.4.5

Vrouwen

De positie van vrouwen is tijdens de verslagperiode niet gewijzigd.

Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is nog steeds een groot probleem in Rusland. Exacte cijfers over de omvang van het probleem zijn er niet, aangezien veel vrouwen geen melding maken van huiselijk geweld. Volgens verschillende schattingen komen maandelijks circa zeshonderd³²⁵ tot duizend vrouwen³²⁶ in Rusland om door huiselijk geweld en worden 36.000 vrouwen per dag slachtoffer van geweld. Veertig procent van de geweldsdelicten wordt binnen familiale kring gepleegd.³²⁷

In februari 2017 werd een wet aangenomen die huiselijk geweld zonder ernstige gezondheidsschade tot gevolg decriminaliseert indien er geen sprake van recidive is.³²⁸ Deze wetwijziging maakt potentiële slachtoffers van huiselijk geweld nog kwetsbaarder omdat er pas strafrechtelijke sancties op het geweld staan indien er ernstige gevolgen voor het slachtoffer zijn of wanneer het om een herhaalde aangifte gaat. De geweldpleger betaalt de administratieve boete³²⁹ voor een eerste incident vaak van de gezamenlijke rekening, waardoor een financiële last op het hele gezin rust. Media en ngo's meldden een forse toename van meldingen van huiselijke geweld na invoering van de wet, tot aan een verdrievoudiging toe.³³⁰

Huiselijk geweld valt onder de algemene geweldsdelicten. De voorbereidingen voor een wetsvoorstel op initiatief van ngo's, waarbij huiselijk geweld een aparte delictomschrijving moet krijgen, maken sinds 2014 gestage vorderingen. Inmiddels hebben alle betrokken ministeries hun bijdrage geleverd aan het wetsontwerp. Door de publieke verontwaardiging over de inadequate reactie van de politie in twee extreme geweldsincidenten menen ngo's dat de politieke wil om het wetsvoorstel aan te nemen iets is toegenomen.³³¹

³²⁴ Radio Free Europe Radio Liberty: *Russian Authorities Raid Church of Scientology in St. Petersburg, 7 juni 2017, geraadpleegd op 26 juni 2018* (<https://www.rferl.org/a/russian-fsb-raids-church-scientology-st-petersburg/28532777.html>), en United States Commission on International Religious Freedom (USCIRF), Annual report 2018; Memorial: *List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018*, (www.memohrc.ru).

³²⁵ Russische politiestatistieken.

³²⁶ US Department of State citeert niet nader genoemde ngo's in US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*.

³²⁷ BBC: *The dark reality of Russia's domestic violence law*, 7 maart 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.bbc.co.uk/bbcthree/article/Odd0ab91-145a-4137-bf87-28d0498c8d56>); US State Department: *2017 Country Report on Human Rights Practices*, april 2018, p. 47; Amnesty International *Global Report 2017/2018*, p. 310.

³²⁸ Zie voor meer informatie Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017.

³²⁹ De administratieve boete voor een eerste veroordeling bedraagt conform artikel 6.1.1. van de Russische Administratieve wet 5.000 tot 30.000 roebel, omgerekend EUR 39,70 tot 661,70. De rechter kan ook een administratieve detentie of een taakstraf opleggen, maar in het overgrote gedeelte van de zaken wordt een boete opgelegd. Zie Human Rights Watch: *I could kill you and no-one would stop me*, 2018, p. 34 en p. 56 voor een definitie van ernstige gezondheidsschade (https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/russia1018_web3.pdf).

³³⁰ Al Jazeera: *Domestic battery surges in Russia after decriminalization*, 28 april 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.aljazeera.com/indepth/features/domestic-battery-surges-russia-decriminalisation-180428174945153.html>); Human Rights Watch: *I could kill you and no-one would stop me*, 2018, p. 34 (https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/russia1018_web3.pdf).

³³¹ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018; De politie nam een noedmelding van een vrouw niet serieus op. Zij stierf enkele uren later aan de gevolgen van huiselijk geweld. In een ander geval hakte een man uit jaloezie een hand van zijn echtgenote af, nadat zij meerdere malen tevergeefs hulp bij de politie had gezocht.

In Rusland is het voor vrouwen officieel mogelijk om aangifte te doen van tegen hen gericht geweld. Volgens ngo's reageert de politie echter zelden of traag op meldingen. De politie zou volgens *Human Rights Watch* stelselmatig geen onderzoek doen naar meldingen en het slachtoffer ontmoedigen om aangifte te doen. De bewijslast ligt bij de slachtoffers, maar artsen zijn zelden bereid om te getuigen voor de rechtbank.³³² Daarnaast kan het verkrijgen van een medische verklaring als bewijs van huiselijk geweld averechtse gevolgen hebben voor het slachtoffer. De arts is bij het vaststellen van letsel ten gevolge van huiselijk geweld verplicht om melding te maken bij de politie. Als de politie een onderzoek opstart, is er kans dat zij de verdachte thuis komt ondervragen. Vrouwen vrezen in een dergelijke situatie voor hernieuwd geweld en lichten daarom de oorzaak van hun letsel bij een arts liever niet toe.³³³

Opvangmogelijkheden

Met betrekking tot opvangmogelijkheden voor vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld zijn er geen significante wijzigingen in de verslagperiode. De opvangmogelijkheden zijn nog steeds ontoereikend en volgens hulpverleners dramatisch slecht. De toelatingseisen van opvanghuizen en de wetgeving bemoeilijken veilig onderduiken en het opbouwen van een betere toekomst.³³⁴ Om uiteindelijk eigen woonruimte te kunnen huren, zal een vrouw in haar eigen inkomen moeten voorzien, hetgeen wordt bemoeilijkt door ontoereikende kinderopvangmogelijkheden.³³⁵

Voor vrouwen die acuut geweld willen ontvluchten zijn er ongeveer 95 openbare opvanghuizen in de Russische Federatie, waarvan het overgrote gedeelte door de overheid wordt gefinancierd. In Moskou staat het grootste opvanghuis van de overheid, dit biedt plaats aan honderd vrouwen. Overheidsopvang is bedoeld voor vrouwen die zich in een algemene crisissituatie bevinden, dus niet alleen voor slachtoffers van geweld maar ook bijvoorbeeld voor werkloze vrouwen of minderjarige moeders. In deze opvangtehuizen wordt dan ook geen gespecialiseerde hulp aangeboden voor slachtoffers van huiselijk geweld. Om toegelaten te worden tot opvang van de overheid moeten vrouwen geregistreerd zijn en dus woonachtig in de regio waar het opvanghuis staat. Daarnaast moeten vrouwen sinds 1 januari 2017 een formeel bewijs overleggen van het gezinsinkomen omdat de opvang bedoeld is voor de lagere inkomens. Veel vrouwen kunnen in de praktijk niet aan dit vereiste voldoen, aangezien voor de verkrijging van een dergelijk document de medewerking van hun echtgenoot – vaak de dader – nodig is. Daarnaast moeten vrouwen zich kunnen identificeren en het Russische staatsburgerschap hebben. Vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld mogen hun kinderen meenemen maar in de meeste opvanghuizen worden geen jongens ouder dan veertien jaar toegelaten. Men kan maximaal zes maanden in de opvang doorbrengen. Het merendeel van de vrouwen zou daarna naar hun man terugkeren omdat zij nauwelijks toekomstperspectief hebben. De vrouwen krijgen geen (sociale) woning toegewezen, noch hulp bij het zoeken naar werk.³³⁶

Voor zover bekend zijn er zes opvanghuizen in Rusland op basis van particuliere initiatieven. Deze hebben weinig geld en een geschatte capaciteit van drie tot zes bedden. In Moskou, Nizjniy Novgorod, Pskov Vologda en Jekaterinenburg staan

³³² Human Rights Watch: Law Not on Side of Russia's Domestic Violence Victims, 14 februari 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/02/14/law-not-side-russias-domestic-violence-victims>); US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 46.

³³³ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³³⁴ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017.

³³⁵ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³³⁶ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017; Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

opvanghuizen die door onder andere het Russische Rode Kruis, de Maltezer Orde of de Russisch-Orthodoxe Kerk worden beheerd. Een enkel opvanghuis heeft een geheim adres. Door geldgebrek hebben de opvanghuizen echter geen beveiligingssystemen en kunnen echtgenoten en familieleden in en uit lopen.³³⁷

Veel gewelddadige mannen achtervolgen hun vrouwen zodat zij ook bij familie niet veilig zijn. Gescheiden vaders hebben in Rusland het recht om te weten waar hun kinderen verblijven en omgangsrecht. Het is voor een rechter niet mogelijk een gewelddadige man een omgangsverbod op te leggen. De rechtbank kent het ouderlijk gezag in geval van een echtscheiding normaliter toe aan de moeder, met uitzondering van de Noordelijke Kaukasus.³³⁸ Over andere islamitische gebieden in de Russische Federatie is op dit punt weinig bekend.

Hulplijnen

Het Anna Centre, dat zich vooral inzet voor vrouwen die slachtoffer zijn geworden van huiselijk geweld en voor de preventie van huiselijk geweld, heeft een landelijke gratis telefonische hulplijn. De hulplijn wordt door vrijwilligers bezet. Daarnaast zijn er in diverse steden lokale telefonische hulplijnen. Er bestaat in Rusland één geregistreerde hulpverleningsinstantie, specifiek gericht op slachtoffers van seksueel geweld: *Sisters Independent Charitable Center for Assistance to Survivors of Sexual Violence (Sjostry)*, in Moskou. De telefonische hulplijn van deze organisatie is dagelijks van 10 tot 20.00uur bereikbaar en wordt eveneens door vrijwilligers beheerd.³³⁹

Verkrachting

Verkrachting is verboden in Rusland. Familieleden en echtgenoten krijgen volgens de wet dezelfde straf als niet-familieleden. De straf voor verkrachting is drie tot zes jaar gevangenisstraf voor één enkele dader. In geval van recidive of een groepsverkrachting is de strafmaat vier tot tien jaar. Als het slachtoffer tussen de veertien en achttien jaar is, bedraagt de gevangenisstraf acht tot vijftien jaar. Wanneer een verkrachtingsslachtoffer onder de veertien jaar is of overlijdt aan de gevolgen van de verkrachting, bedraagt de gevangenisstraf twaalf tot twintig jaar.³⁴⁰

Abortus

Abortus is in Rusland toegestaan tot twaalf weken zwangerschap. Een stichting onder leiding van de echtgenote van premier Medvedev voert echter al jaren een educatieve campagne tegen abortus. Deze campagne wil abortus ontmoedigen, maar niet onmogelijk maken. Volgens een enquête van Levada Center is de publieke opinie negatiever ten aanzien van abortus dan tien jaar geleden. In december 2017 waren 35% van de bevroegden tegen abortus ongeacht de omstandigheden van de zwangerschap tegenover zeventien procent in 2008. In juli en augustus 2018 werd in klinieken in verschillende Russische regio's de mogelijkheid om abortus uit te laten voeren voor korte duur opgeschort in het kader van een ontmoedigingscampagne. Andere klinieken hebben een opschorting van abortus voor later in het jaar aangekondigd. In sommige klinieken wordt abortus actief ontmoedigd door het tonen van videobeelden van een foetus.³⁴¹

³³⁷ Algemeen Ambtsbericht Russische Federatie 2017; Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³³⁸ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³³⁹ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁴⁰ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 46.

³⁴¹ Meduza: *Hospitals in regions across Russia temporarily halt abortions as part of a pro-life campaign spearheaded by the prime minister's wife*, 3 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/08/03/hospitals-in-regions-across-russia-temporarily-halt-abortions-as-part-of-a-pro-life-campaign-spearheaded-by-the-prime-minister-s-wife?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-06); The Moscow Times: *Officials*

Noordelijke Kaukasus

De situatie van vrouwen in de Noordelijke Kaukasus is volgens ngo's zorgelijk.³⁴² Er is weinig actuele informatie beschikbaar. Het meest recente *periodic review report* van het VN CEDAW-comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen dateert van 2015. Daarin uit het CEDAW-comité haar zorgen over de toename van geweld tegen vrouwen in de Noordelijke Kaukasus en over praktijken als gedwongen huwelijken, ontvoering van vrouwen en meisjes wegens gedwongen huwelijken, eengerelateerd geweld, vrouwenbesnijdenis en polygamie. Criminalisering door de federale wetgeving bracht geen verandering in dergelijke praktijken. Het Comité vreest dat dergelijke schadelijke praktijken sociaal zijn geaccepteerd, wat tot verzwijging en straffeloosheid leidt. Het CEDAW-comité vreest dat de federale regering de wil en een efficiënt mechanisme mist om naleving van federale wetgeving en van het VN Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen in de Noordelijke Kaukasus af te dwingen.³⁴³

In de verslagperiode berichtten media van eengerelateerd geweld met incidenteel de dood tot gevolg en gedwongen huwelijken in Tsjetsjenië. Door schaarse berichtgeving is onduidelijk op welke schaal dit gebeurt. Daders worden zelden berecht. Ontvoering van bruiden is in Tsjetsjenië verboden, maar komt volgens media in Ingoesjetië en Noord-Ossetië voor.³⁴⁴

De Tsjetsjeense autoriteiten voeren een beleid dat zogenaamd deugdelijk gedrag van vrouwen moet stimuleren zoals het dragen van een hoofddoek in het openbaar en het vasthouden aan de traditionele rolverdeling binnen het gezin. De Tsjetsjeense online-groep Carthage publiceerde met uitdrukkelijke goedkeuring van de Tsjetsjeense autoriteiten foto's van een groot aantal volgens hen immoreel levende vrouwen en riep op tot hun bestraffing. De website werd echter in september 2017 door de federale Russische autoriteiten geblokkeerd en door de overheid als 'extremistisch' bestempeld. Human Rights Watch berichtte van een vrouw wier foto op deze website was geplaatst en die op de vlucht naar Noorwegen werd gestopt door de Wit-Russische politie. Zij keerde na een confrontatie met haar vader op het politiebureau vrijwillig terug naar haar familie in Tsjetsjenië.³⁴⁵

Sinds juni 2017 voert de Tsjetsjeense overheid een actief gezinsherenigingsbeleid waarbij lokale raden bestaande uit openbare ambtenaren en religieuze autoriteiten lijsten opstellen van gescheiden echtparen. De raden benaderen de gescheiden echtgenoten afzonderlijk van elkaar en bemiddelen tussen beiden met verzoening als doelstelling. Volgens Tsjetsjeense media had het programma in september 2017 reeds tot hereniging van meer dan duizend gescheiden koppels geleid. Op vrouwen

impose short-term abortion ban during pro-life campaign, 6 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/officials-impose-short-term-abortion-ban-during-pro-life-campaign-62447>); Levada: Tabu, 2 februari 2018, geraadpleegd op 28 september 2018 (<https://www.levada.ru/en/2018/02/02/tabu>); Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁴² Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁴³ CEDAW/C/RUS/CO/8 para. 23.

³⁴⁴ Open Democracy: *Women's rights in the North-Caucasus*, 5 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/svetlana-anokhina/womens-rights-in-the-north-caucasus>); Meduza: *Honour killings' in Russia's North Caucasus*, 16 augustus 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/maria-klimova-yulia-sugueva/honour-killings-in-russia-s-north-caucasus>); US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018; Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁴⁵ Human Rights Watch: *Belarus Police Stop a Chechen Woman En Route To Safety in Norway*, 7 september 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/09/07/belarus-police-stop-chechen-woman-en-route-safety-norway>); Raam op Rusland: *Russia, Chechnya and the values of family bondage*, 6 november 2017, geraadpleegd op 25 oktober 2018 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/islamitische-wereld/758-russia-chechnya-and-the-values-of-family-bondage>).

die kritisch staan tegenover hereniging door bijvoorbeeld huiselijk geweld, oefenen de lokale raden volgens Human Rights Watch druk uit.³⁴⁶

2.4.6 LHBTI

Het overgrote gedeelte van de Russische samenleving staat zeer negatief tegenover LHBTI, zo blijkt uit een opiniepeiling door het onafhankelijke onderzoeksbureau *Levada*. De heersende overtuiging is dat homoseksualiteit een ziekte is die behandeling vereist. Uit een recente studie van Levada bleek dat 81% van de bevolking negatief tegenover homoseksuele relaties staat, vergeleken met 68% in 2008.³⁴⁷

De eenzijdige, negatieve berichtgeving over homoseksualiteit in de staatsmedia werken homofobie in de hand. Publieke personen en politici zoals het Doemalid voor Verenigd Rusland Vitalii Milonov kunnen in het openbaar zeer uitgesproken anti-LHBTI-meningen uiten zonder negatieve gevolgen voor henzelf.³⁴⁸ In de Russische asielpcedure geldt dreigende vervolging op grond van seksuele geaardheid in het land van herkomst niet als grond om asiel te verlenen.³⁴⁹

2.4.6.1 Anti-LHBTI-propagandawet

Een verbod op niet-traditionele seksuele geaardheid of seksuele handelingen bestaat sinds 1993 niet meer. Daarentegen bestaat er wel een verbod op uitingen die minderjarigen tot niet-traditionele seksuele geaardheid zouden aanzetten. Zie ook hoofdstuk 2.1.14 voor de Anti-LHBTI-propagandawet. Wat precies onder propaganda valt en wat niet, is niet duidelijk. Daardoor is het voor LHBTI's niet altijd even duidelijk of zij openlijk kunnen uitkomen voor hun geaardheid zonder voor sancties van overheidswege te hoeven vrezen. De wet wordt ruim geïnterpreteerd; elke uiting met betrekking tot LHBTI-onderwerpen kan als propaganda geïnterpreteerd worden.³⁵⁰

De Anti-LHBTI-propagandawet bemoeilijkt op twee manieren activiteiten van LHBTI-organisaties: op basis van de wet kunnen vergunningen voor demonstraties en openbare evenementen geweigerd worden en kunnen uitingen met betrekking tot LHBTI-onderwerpen zonder het 18+-teken beboet en geblokkeerd worden. Voor individuen betekent de wet een inperking van hun vrijheid van meningsuiting, aangezien zij boetes opgelegd kunnen krijgen voor LHBTI-gerelateerde uitingen (zie onder *boetes*).

Weigering demonstratievergunningen

Vergunningen voor demonstraties waarin steun wordt betuigd aan de LHBTI-gemeenschap worden doorgaans geweigerd op grond van de Anti-LHBTI-propagandawet. Dit gebeurt ondanks de uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van juni 2017 dat de Anti-LHBTI-propagandawet inbreuk pleegt op het recht op vrijheid van meningsuiting³⁵¹ en een uitspraak van het Russische Hooggerechtshof dat LHBTI's een beschermde sociale groep zijn en als zodanig mogen deelnemen aan publieke activiteiten. De rechtbankuitspraak van 2012 waarin LHBTI-gerelateerde demonstraties voor de komende honderd jaar in

³⁴⁶ Human Rights Watch: *Country Summary Russia 2017*, p. 5.

³⁴⁷ Levada Center: *Homophobia*, 10 juni 2015, (<http://www.levada.ru/en/2015/06/10/homophobia/>) en Levada Center: *Tabu*, 2 februari 2018, (<https://www.levada.ru/en/2018/02/02/tabu>), beiden geraadpleegd op 28 september 2018.

³⁴⁸ LGBT Network: *Monitoring of Discrimination and Violence 2016-2017*, p. 2 (<https://lgbtnet.org/en/newseng/monitoring-discrimination-and-violence-based-sexual-orientation-and-gender-identity-russia>).

³⁴⁹ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁵⁰ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018.

³⁵¹ Bayev e.a. tegen de Russische Federatie, EHRM 20 juni 2017, zaak 67667/09, 44092/12 en 56717/12.

Moskou zijn verboden, wordt gevolgd door de autoriteiten in Moskou. Ook in Sint-Petersburg weigerden de autoriteiten op de Internationale Dag tegen Homofobie, Bifobie en Transfobie in mei 2017 de afgifte van een vergunning voor de geplande flashmob. Wie demonstreerde voor LHBTI-rechten riskeerde arrestatie. Zo werden in juni 2018 in Sint-Petersburg minimaal 25 demonstranten opgepakt op grond van hun piketacties met regenboogvlaggen. Voor de actie was geen vergunning afgegeven.³⁵²

Als er toch een ongeoorloofde LHBTI-demonstratie plaatsvindt, worden deelnemers beboet op basis van de Anti-Demonstratiewet. Deze wet kent hogere boetes dan de Anti-LHBTI-Propagandawet en brengt herhaalde overtredingen in de sfeer van het strafrecht met mogelijk detentie tot gevolg.³⁵³ Zie paragraaf 2.1.9 en 2.1.14.

LHBTI- demonstraties in Hyde Parks kunnen volgens een rechtbankuitspraak in Sint-Petersburg niet worden verboden. Als er echter op het geplande tijdstip in het betreffende hyde park minderjarigen aanwezig zijn, kan de activiteit niet doorgaan op grond van de Anti-LHBT-propagandawet. Volgens een ngo komt het voor dat minderjarigen worden opgetrommeld door de politie om de LHBTI-activiteiten te voorkomen. In een gesloten setting zijn LHBTI-evenementen toegestaan maar zijn anonieme valse bommeldingen of meldingen van minderjarige bezoekers aan de orde van de dag, waarna de politie het gebouw moet ontruimen of alle bezoekers op leeftijd moet controleren.³⁵⁴

Boetes

De ruimte om informatie aangaande LHBTI-onderwerpen te kunnen verstrekken aan minderjarigen of hen bij te staan zonder de wet te overtreden, is erg klein geworden door de Anti-LHBTI-propagandawet. Deze wet beperkt effectief de mogelijkheid om LHBTI's publiekelijk te steunen, te accepteren of informatie en steun te verstrekken aan LHBTI's zelf. Op overtredingen van de Anti-LHBTI-propagandawet staat een boete van maximaal 50.000 roebel. Deze boetes werden in de verslagperiode vooral opgelegd voor uitingen op sociale media. Zo kreeg de LHBTI-activiste Evdokia Romanova in oktober 2017 een boete van 50.000 roebel van de rechtbank in Samara voor het delen van links naar de website van een organisatie voor internationale reproductieve rechten. De zestienjarige Maxim Neverov uit Biysk kreeg als eerste minderjarige een boete van 50.000 roebel voor het online delen van foto's van mannen met ontblote bovenlijven.³⁵⁵

Websites als *Parniplus* (met informatie voor HIV-positieve mannen) en *gay.ru* werden ondanks vermelding van het 18+ teken op hun website beboet door de rechtbank omdat het 18+ teken zou ontbreken. Zij waren niet op de hoogte van de rechtszaken, die bij een rechtbank in een andere regio werden aangespannen en vernamen hier pas van toen de uitspraak aan hen werd uitgereikt. De websites werden geblokkeerd voor Rusland, maar bleven beschikbaar voor IP adressen buiten Rusland, dus ook voor Russische gebruikers met een VPN. De oprichtster van de

³⁵² Human Rights Watch Country Summary Russian Federation January 2018, p. 6; BBC: *Russia LGBT activists detained during St Petersburg rally*, 4 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45072583>); US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 32.

³⁵³ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018.

³⁵⁴ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁵⁵ Amnesty International: *Homophobic legislation used to persecute activist who shared LGBTI articles on Facebook*, 18 oktober 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.amnesty.org/en/press-releases/2017/10/russia-homophobic-legislation-used-to-persecute-activist-who-shared-lgbti-articles-on-facebook/>); LGBT network: *A schoolchild was found guilty of 'propaganda of homosexuality among minors' and fined 50 000 rubles*, 8 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://lgbt.net.org/en/newseng/schoolchild-was-found-guilty-propaganda-homosexuality-among-minors-and-fined-50-000-rubles/>); US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018 p. 55.

website Children404, gericht op psychologische steun aan LHBTI-minderjarigen die door hun geïsoleerde maatschappelijke positie vaak hoge psychologische druk ervaren, werd herhaald beboet. Haar groepen op sociale media werden keer op keer gesloten, waarna zij weer een nieuwe groep opende. Ook organisaties die gezondheidsinformatie voor HIV-patiënten bieden, werden slachtoffer van de censuur, volgens eigen zeggen met desastreuze gevolgen voor de (potentiële) patiëntengroep.³⁵⁶

2.4.6.2 LHBTI-organisaties

In de grote steden in Rusland als bijvoorbeeld Sint-Petersburg, Moskou en Jekaterinenburg zetten diverse organisaties en initiatiefgroep zich in voor rechten van LHBTI's. Op twee organisaties na – *Sfera*, geregistreerd als buitenlands agent en de *LGBT sport federation* – zetten alle LHBTI-ngo's na het inwerkingtreden van de ngo-wet hun werkzaamheden voort als informele initiatiefgroepen of onder een andere schuilnaam (zie paragraaf 3.4.1).³⁵⁷

De grootste LHBTI-initiatiefgroep is het Russian LGBT Network. Dit netwerk is lid van de *International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association* (ILGA) en werkt met lokale initiatieven in meer dan tien Russische regio's. LGBT Network verstrekt hulp aan mensen ongeacht hun verblijfplaats. Het netwerk zet zich in voor de bescherming van de rechten en de sociale acceptatie van LHBTI's. Het ondersteunt onder andere advocaten en psychologen die met LHBTI's werken en geeft via haar telefonische hulplijn onder meer psychologisch advies. Dit doet het met name aan LHBTI's buiten de grote steden waar geen hulp beschikbaar is. Het Russian LGBT Network monitort en analyseert de positie van LHBTI's in de samenleving, mede ter compensatie van ontbrekende officiële statistieken. Naast haar dagelijkse activiteiten speelde het LGBT Network een voortrekkersrol in de evacuatie van Tsjetsjeense homoseksuele mannen en biedt hen een onderduikadres elders in Rusland.³⁵⁸

De initiatiefgroep *Stimul* richt zich op het verstrekken van juridische hulp aan LHBTI-vluchtelingen in Rusland, afkomstig uit landen waar zij vervolgd worden op grond van hun seksuele geaardheid of identiteit. Ook verlenen zij hulp in rechtszaken op grond van de Anti-LHBTI-propagandawet en Anti-Demonstratiewet.³⁵⁹

De initiatiefgroep *Coming Out Initiative Group* probeert LHBTI's mondiger te maken en te mobiliseren voor hun eigen zaak. De groep organiseert onder andere het jaarlijkse Queer Festival in Sint-Petersburg en geeft psychologisch en juridisch advies. Daarnaast verzamelt de groep data over agressie tegen LHBT-leden, die met mensenrechtenorganisaties en de lokale ombudsman van Sint-Petersburg worden gedeeld.³⁶⁰

Het *Community Center* in Moskou biedt psychologische ondersteuning en onderdak aan LHBTI's uit heel Rusland.³⁶¹

³⁵⁶ Human Rights Watch: *Russia's 'Gay Propaganda' Censor Attacks Health Website*, 10 mei 2018, geraadpleegd 23 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/05/10/russias-gay-propaganda-censor-attacks-health-website>); Newint: *Russian LGBT activists battle teenage isolation*, 8 augustus 2018, geraadpleegd op 23 augustus 2018 (<https://newint.org/features/2018/08/23/russian-lgbt-activists-battle-teenage-isolation>); Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁵⁷ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

³⁵⁸ <https://lgbtnet.org/en>; Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

³⁵⁹ <https://www.msk-stimul.eu>.

³⁶⁰ <http://comingoutspb.com/eng/our-coming-out/about-us/>; Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁶¹ <https://mcclgbt.com/en/shelter>.

Enkelen van bovengenoemde organisaties bieden ook hulp en onderdak aan lesbische vrouwen uit de Noordelijke Kaukasus, of transseksuelen uit andere delen van Rusland.³⁶²

Minder ruimte om te opereren

Naast het algemeen restrictieve klimaat voor ngo's in Rusland worden LHBTI-organisaties in het bijzonder gehinderd in hun werk.

In de praktijk is het moeilijk om een LHBTI-organisatie op te richten en tegelijk openheid te geven over het doel van de organisatie. Er bestaat in Rusland geen specifieke wettelijke basis om registratie van LHBTI-organisaties te weigeren. Toch weigeren instanties vaak om LHBTI-organisaties als rechtspersoon te registreren. Indien de organisaties opkomen tegen deze weigering, werpen rechtbanken tegen dat zij een gevaar voor de openbare morele waarden vormen, of zelfs dat zij een extremistische organisatie zijn. Zo moeten nieuwe LHBTI-organisaties ofwel onder een dekmantel van een ander maatschappelijk doel opereren, ofwel een groot deel van hun mankracht en financiële middelen besteden aan rechtszaken en het beschermen van de identiteit van hun medewerkers.³⁶³

Volgens het *Equal Rights Forum* is tussen 2005 en 2016 aan minimaal zeven LHBTI-organisaties registratie als rechtspersoon geweigerd. Eén organisatie, Rakurs in Arkhangelsk, won de rechtszaak tegen de weigering maar werd later op de lijst van buitenlandse agenten gezet.³⁶⁴ Sinds 2015 heeft het ministerie van Justitie ten minste drie LHBTI-organisaties toegevoegd aan de lijst van buitenlandse agenten, waaronder de Sint-Petersburgse ngo Sfera, die sociale en juridische diensten verleende aan leden van de LHBTI-gemeenschap.³⁶⁵

Verschillende ngo's meldden een afname van fysieke aanvallen jegens hun organisatie in de verslagperiode, mogelijk ook omdat zij minder zichtbaar opereren. Ook berichtten zij over private partijen die niet met hen samen willen werken waardoor hun werk vrijwel onmogelijk wordt. Voorbeelden daarvan zijn banken die de organisatie zonder opgave van redenen niet meer als klant willen hebben, of tientallen locaties die geen evenement van hen meer willen hosten.³⁶⁶

Uitgaansleven

In grote steden als Moskou, Sint-Petersburg, Jekaterinenburg, Novosibirsk en Samara bestaat een uitgaansleven in de vorm van clubs voor LHBT-leden, deels achter gesloten deuren. De clubs hebben soms een eigen website. In Sint-Petersburg is ook een club voor lesbiennes, deze club beschikt eveneens over een eigen website. Voor beveiliging zorgen deze clubs zelf, evenals bij festivals en demonstraties, door camera's, uitsmijters, strenge toegangscontroles of omkoping van politieagenten. Het bezoeken van de clubs is vooral gevaarlijk als men in de nabije omgeving van de club gezien wordt door homofobe burgers of politieagenten. Er zijn voorbeelden van mannen of vrouwen die in de nabije omgeving van de clubs slachtoffer van verbaal of fysiek geweld werden. Ook zijn er incidenten van gedroegde bezoekers die beroofd werden. In kleinere steden zijn geen geïnstitutionaliseerde uitgaansgelegenheden voor LHBTI's maar wordt incidenteel een bijeenkomst of evenement georganiseerd. Vaak gebeurt dit achter gesloten

³⁶² Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

³⁶³ Outright Action International: *The Global State of LGBTIQ Organizing*, 2018, p. 25 (https://www.outrightinternational.org/sites/default/files/CSOReportJuly2018_FINALWeb.pdf).

³⁶⁴ Equal Rights Fund: *Justice or Complicity? LGBT Rights and the Russian Courts*, p. 99.

³⁶⁵ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 55.

³⁶⁶ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

deuren en wordt informatie alleen binnen de eigen kanalen verspreid uit vrees voor ongewenste homofobe bezoekers.³⁶⁷

Evenementen

Evenementen vinden veelal op particuliere plaatsen in een gesloten setting plaats, aangezien voor evenementen in het openbaar meestal geen vergunning wordt verleend. Zo werd een vergunning voor de jaarlijkse gay pride in Sint-Petersburg geweigerd door de autoriteiten. Toen LHBTI's op de geplande dag toch bij elkaar kwamen om tegen de weigering van de vergunning te protesteren, werden minimaal 25 aanhoudingen verricht op grond van de Anti-demonstratiewet.³⁶⁸

Het *Queerfest* in Sint-Petersburg van de *Coming Out Initiative Group* vierde in september 2018 met naar eigen zeggen 2.800 bezoekers haar tiende editie, voor de derde keer op een rij zonder inmenging van de autoriteiten. Wel waren er twee anonieme valse bommeldingen. De politie heeft een strafrechtelijk onderzoek ingesteld naar de anonieme meldingen.³⁶⁹

De Anti-LHBT-propagandawet wordt door tegenstanders van LHBTI-evenementen benut om bij de politie valse melding te maken van minderjarige bezoekers bij een LHBTI-evenement. In een dergelijk geval moet de politie het evenement stopzetten en controles uitvoeren, ook als de organisatie zelf een leeftijdscontrole bij de deur heeft. Dit was in de verslagperiode bijvoorbeeld het geval bij het jaarlijkse LHBTI-filmfestival *Bok-o-Bok* in Moskou. Het lukte de organisatoren van het filmfestival om de politie te overtuigen dat hun eigen leeftijdscontrole afdoende zekerheid gaf over de leeftijd van de bezoekers en het evenement mocht verder doorgaan.³⁷⁰

Bij een jaarlijkse conferentie gericht op LHBTI-gezinnen werden bezoekers slachtoffer van fysieke aanvallen, naar eigen zeggen van de slachtoffers uit de hoek van de orthodoxe kerk. Over uitkomsten van een eventueel politieonderzoek is niets bekend.³⁷¹

2.4.6.3 *Transgenders*

Een nieuwe wet van 22 januari 2018 moet de vereisten voor erkenning van geslachtsverandering duidelijker en daarom eenvoudiger maken. Waar het voorheen aan de ambtenaar in kwestie was om te bepalen wat de vereisten zijn, volstaat nu een medisch certificaat, afgegeven door een arts in een ziekenhuis. Aangezien er op dit moment alleen bevoegde artsen in privéziekenhuizen in Sint-Petersburg en Moskou zijn, moeten mensen voor een medisch certificaat naar deze steden reizen en voor de diagnose betalen. De kosten voor het certificaat liggen ongeveer tussen de 25.000 en 50.000 roebel. Ngo's bekritisieren dat het vereiste certificaat onveranderd afkomstig moet zijn van een psychiater, waarmee transseksualiteit in de sfeer van de psychische ziektes blijft.³⁷² Transgenders kunnen bij interactie met de autoriteiten verdacht worden van documentfraude als het geslacht in hun paspoort niet overeenkomt met hun klaarblijkelijke geslacht.³⁷³

³⁶⁷ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁶⁸ Reuters: *Police detain around 25 gay rights activists in St Petersburg*, 4 augustus 2018, geraadpleegd op 18 augustus 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-gay-pride-russia/police-detain-around-25-gay-rights-activists-in-st-petersburg-idUSKBN1KPOEL>).

³⁶⁹ <http://queerfest.ru/en/> geraadpleegd op 4 oktober 2018.

³⁷⁰ Vertrouwelijke bron, 11 september 2018.

³⁷¹ Vertrouwelijke bron, 11 september 2018.

³⁷² Pravo Trans: *The Russian Ministry of Health Approved the Legal Gender Recognition Procedure*, 24 januari 2018, geraadpleegd op 4 oktober 2018 (<http://pravo-trans.eu/the-russian-ministry-of-health-approved-the-legal-gender-recognition-procedure/>); vertrouwelijke bron, 11 oktober 2018.

³⁷³ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

Transgenderouders vrezen voor ontneming van hun ouderlijk gezag. Ngo's melden minimaal drie gevallen sinds 2015 waarbij transgenderouders bij rechterlijke uitspraak het ouderlijk gezag ontnomen werd omdat de geestelijke gesteldheid van de transgenderouder een gevaar voor het kind zou opleveren, als genoemd in artikel 73 (2) van de Russische familiewet. In het tot dusver meest recente geval van februari 2018 was de betrokken moeder volgens eigen zeggen niet transgender, maar stelde de rechtbank vast dat zij als man door het leven ging.³⁷⁴

2.4.6.4 *Lesbische vrouwen*

Lesbische vrouwen kunnen net als homoseksuele mannen te maken krijgen met geweld op straat of incidenteel met zogenaamde 'correctieve' verkrachting onder andere door hun ex-man.³⁷⁵

Daarnaast vrezen ook lesbische moeders voor ontneming van hun ouderlijk gezag door de rechtbank. Bij lesbische adoptiemoeders is ontneming van het ouderlijk gezag na hun coming out volgens een vertrouwelijke bron vrijwel zeker. Ook biologische lesbische moeders vrezen hiervoor sinds de hierboven beschreven gevallen van ontneming van ouderlijk gezag bij transgender moeders. Over daadwerkelijke ontneming van het ouderlijk gezag bij lesbische moeders gedurende de verslagperiode is niets bekend. Adoptie door ouders van gelijk geslacht is niet mogelijk.³⁷⁶ In geval een vrouw na een huwelijk met een man uitkomt voor haar lesbische geaardheid, zal de rechter het ouderlijk gezag toekennen aan de vader.³⁷⁷

2.4.6.5 *Discriminatie*

Officiële cijfers over discriminatie ontbreken. *LGBT Network* registreert op basis van vrijwilligheid gevallen bij wijze van voorbeelden van discriminatie.³⁷⁸

Discriminatie in de medische zorg

In de medische zorg kunnen LHBTI's volgens *LGBT Network* op negatieve reacties en gebrek aan kennis van medisch personeel stuiten. Daardoor zijn LHBTI-patiënten terughoudend in het verstrekken van informatie over bijvoorbeeld SOA's en lopen zij risico op verkeerde diagnoses van artsen.³⁷⁹

Bij psychiatrische zorg kan het voorkomen dat de LHBTI's geaardheid als medische klacht wordt opgevat en de patiënt tot behandeling gedwongen wordt.³⁸⁰ Op welke schaal dit plaatsvindt, is niet bekend. Ook kan het voorkomen dat LHBTI's minderjarigen door hun ouders aan psychiatrische behandeling worden onderworpen om hun seksuele geaardheid of identiteit te veranderen. Tot zestien jaar kunnen ouders beslissen over de medische behandeling van kinderen, dus deze behandeling zou niet als gedwongen of strafmaatregel geregistreerd worden. Ook hiervan is niet bekend op welke schaal dit plaatsvindt.³⁸¹

³⁷⁴ Equal Rights Trust: *Justice or Complicity? LGBT rights and the Russian Courts*, p. 125 (http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Justice%20or%20Complicity%20LGBT%20Rights%20and%20the%20Russian%20Courts_0.pdf); Radio Free Europe: *Russian Court Declares Mom A 'Man'*, 13 februari 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-foster-care-woman-rejected-transgender-male-identity/29037706.html>).

³⁷⁵ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁷⁶ Vertrouwelijke bronnen 11 september 2018.

³⁷⁷ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

³⁷⁸ LGBT Network: *Monitoring of Discrimination and Violence 2016-2017*, p. 21 (<https://lgbtnet.org/en/newseng/monitoring-discrimination-and-violence-based-sexual-orientation-and-gender-identity-russia>).

³⁷⁹ Vertrouwelijke bron, 11 september 2018.

³⁸⁰ LGBT Network: *Monitoring of Discrimination and Violence 2016-2017*, p. 21. (<https://lgbtnet.org/en/newseng/monitoring-discrimination-and-violence-based-sexual-orientation-and-gender-identity-russia>).

³⁸¹ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018.

Discriminatie op de arbeidsmarkt

Ook over discriminatie op de arbeidsmarkt op grond van seksuele geaardheid of identiteit zijn geen officiële gegevens bekend. Indien een werkgever een werknemer om die reden ontslaat of weigert in dienst te nemen en de werknemer dat aan kan tonen, kan de werknemer dit bij de rechtbank aanvechten. Zo meldde Human Rights Watch een geval waarin een rechtbank in Omsk een man schadevergoeding toekende omdat hem door een werkgever een baan geweigerd was op grond van zijn seksuele geaardheid.³⁸²

Volgens *LGBT Network* ondervonden LHBTI-leraren en -hoogleraren op hun werk in toenemende mate last van de Anti-LHBTI-Propagandawet. Bij LGBT Network zijn in 2017 elf gevallen bekend waarin leraren door homofobe activisten of conservatieve burgers in diskrediet werden gebracht bij het schoolbestuur op basis van uitingen op hun sociale media. Volgens de anonieme melders bedreven de (veronderstelde) LHBTI-leerkrachten per definitie propaganda voor niet-traditionele relaties door uit te komen voor hun geaardheid en hij of zij zou dan ook niet in aanraking mogen komen met minderjarigen. Het schoolbestuur vroeg de leerkrachten om zelf op te zeggen of ontsloeg hen uit vrees voor reputatieschade. Bij ontslag kan de school een ontslaggrond uit de arbeidswet inroepen: immoreel gedrag dat niet verenigbaar is met voortzetting van het werk. In dat geval kan een leerkracht op geen andere school in Rusland meer werken.³⁸³

Samenwoning en gezinsleven

In grotere steden zoals Moskou en Sint-Petersburg is het samenwonen van stellen van gelijk geslacht over het algemeen mogelijk zolang men niet te open is over de aard van de relatie. Voor lesbiennes is het gemakkelijker om samen te wonen dan voor homoseksuele mannen, aangezien zij over het algemeen voor de buitenwereld makkelijker als huisgenoten van elkaar geaccepteerd worden en iets minder vaak met geweld te maken krijgen dan homoseksuele mannen. Ouders van gelijk geslacht voelen zich genoodzaakt om hun kinderen te laten liegen over de relatie van de ouders uit vrees voor ontneming van het ouderlijk gezag.³⁸⁴

2.4.6.6 *Detentie en dienstplicht*

In gevangnissen leidt het openlijk uitkomen voor de LHBTI-geaardheid of -identiteit zo goed als zeker tot geweld door gevangenispersoneel en (seksueel) geweld door medegevangenen. In de gevangenis cultuur staan zij onderaan in de hiërarchie en worden gezien als *untouchables* die voor seksuele handelingen met medegevangenen vrij ter beschikking staan.³⁸⁵

LHBTI's zien doorgaans geen ruimte om uit te komen voor hun geaardheid als zij in militaire dienst gaan. Evenals in de informele rangorde in gevangnissen worden zij ook binnen het leger als *untouchables* gezien, die mederekruten vrijelijk mogen misbruiken voor seksuele handelingen. Indien mannen uitkomen voor hun LHBTI-geaardheid dan wel -identiteit, lopen zij groot risico op seksueel geweld. Van indiening van een klacht over misbruik zien de meeste LHBTI's in het leger af,

³⁸² Human Rights Watch Country Summary Russian Federation January 2018, p. 7; Memorial Antidiscrimination Centre: *Alternative Report on the Russian Federation's Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in Connection for the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights*, oktober 2017, p. 26.

³⁸³ LGBT Network: *Monitoring of Discrimination and Violence based on Sexual Orientation and Gender Identity in Russia 2016 – 2017*, St. Petersburg 2018 (<https://lgbtnet.org/sites/default/files/discrimination.pdf>) p. 18. De ontslaggrond is ontleend aan artikel 81 deel 1 lid 8 van de Russische Arbeidswet. Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁸⁴ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

³⁸⁵ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018; US Department of State: *Russia 2017 Human Rights Report*, p. 6.

aangezien zij vrezen voor verslechtering van hun situatie.³⁸⁶ Daarnaast zijn ontgroeningspraktijken ten aanzien van alle dienstplichtigen de norm in het leger.³⁸⁷ Zie hiervoor paragraaf 2.4.7.

2.4.6.7 *Geweldpleging tegen LHBTI's*

LHBTI's worden volgens Russische ngo's sinds de invoering van de wet steeds vaker slachtoffer van haatmisdrijven. Hoewel de Anti-LHBTI-propagandawet niet de seksuele geaardheid op zich verbiedt, werkt deze wet indirect toch een toename van geweld in de hand doordat LHBTI's in verregaande mate worden gestigmatiseerd doordat er een associatie tussen LHBTI's en illegaliteit wordt gesuggereerd.³⁸⁸

Er zijn geen officiële aantallen van geweldsincidenten tegen LHBTI's. De daadwerkelijke omvang van het probleem is lastig in te schatten.³⁸⁹ Een groep Russische ngo's heeft eigen statistieken van geweldsincidenten tegen LHBTI's bijgehouden voor de periode november 2012 tot mei 2018. Deze gegevens bestrijken heel Rusland met uitzondering van de Noordelijke Kaukasus. Zij maken melding van 351 slachtoffers van geweldsdelicten op grond van hun seksuele geaardheid, waarvan sommige met de dood tot gevolg. Onder de 351 slachtoffers zijn 81 slachtoffers van opgezette dates, waarbij LHBTI's fysiek aangevallen en afgeperst werden.³⁹⁰

LGBT Network beschrijft een toename van binnenkomende meldingen van geweld sinds 2016. De organisatie wijt deze toename van meldingen aan een toename van homofobie en aan een toename van de mondigheid van jonge LHBTI's. Veroordelingen voor misdrijven tegen LHBTI's waren volgens een studie van het Russische *Center for Independent Social Research* in 2015 verdubbeld vergeleken met 2010. Van de tweehonderdvijftig onderzochte misdrijven betroffen tweehonderd moord.³⁹¹

Het Russische Wetboek van Strafrecht kent strafverzwarende omstandigheden toe aan geweldsmisdrijven die specifiek tegen bepaalde sociale groepen gericht zijn.³⁹² In de praktijk wordt een eventueel anti-LHBTI-motief achter het geweld echter zelden door de politie onderzocht of door de Prokuratura ten laste gelegd, hoewel het Constitutionele Hof in 2014 stelde dat de LHBTI-gemeenschap een sociale groep is. Over het algemeen wordt geweld jegens LHBTI's als reguliere geweldsincidenten afgedaan. De oorzaak hiervan is naast een negatieve houding van de politie tegenover LHBTI's ook de hoge werkdruk van de politie waardoor de voorkeur uitgaat naar makkelijke zaken. Het bewijzen van een anti-LHBTI-motief is ingewikkeld. Verder zijn LHBTI's huiverig om voor hun geaardheid uit te komen als

³⁸⁶ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018.

³⁸⁷ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 7.

³⁸⁸ Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture by Russian LGBTI NGOs, 23 juni 2018, p. 4 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf).

³⁸⁹ CAT/C/RUS/6, para. 267.

³⁹⁰ US Department of State: Russia 2017 Human Rights Report, p. 55; Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture by Russian LGBTI NGOs, 23 juni 2018, p. 4 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf): Het rapport vermeldt veertien ontvoeringen, vijf moorden, 138 geweldsdelicten onmiddellijk volgend op bekendwording van de seksuele geaardheid, waarvan dertien incidenten van seksueel geweld als bijvoorbeeld 'correctieve' verkrachtingen.

³⁹¹ Russian LGBT Network: *Monitoring Discrimination and Violence based on Sexual Orientation and Gender Identity in Russia* (<https://lgbtnet.org/sites/default/files/discrimination.pdf>); BBC: *LGBT hate crimes double in Russia after ban on 'gay propaganda'*, 21 november 2017, geraadpleegd op 23 augustus 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-lgbt-crime/lgbt-hate-crimes-double-in-russia-after-ban-on-gay-propaganda-idUSKBN1DL2FM>); The Guardian: *What's it like being LGBT in Russia?* 7 december 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2017/dec/07/whats-it-like-being-lgbt-in-russia-share-your-stories>).

³⁹² Zie art 63 lid 1 (e) van het Wetboek van Strafrecht, verder uitgewerkt in artt. 105 (moord), 111 (zware mishandeling) en 112 (mishandeling).

zij aangifte doen uit vrees voor een negatieve respons van de politie. Omdat het daadwerkelijke motief vaak niet voorkomt in het strafdossier, worden er bij berechting van daders van geweldsdelicten tegen LHBTI's vaak geen verzwarende omstandigheden meegewogen en zijn er ook geen officiële statistieken.³⁹³

De algemene houding van de politie tegenover LHBTI's is negatief. Ngo's berichten van grove beledigingen van LHBTI's door de politie bij de poging om aangifte te doen. De politie start niet altijd een onderzoek op bij geweldsincidenten, zelfs als de advocaat geholpen heeft bewijs te vergaren. De voornaamste redenen hiervan zijn de werkdruk van de politie en de negatieve grondhouding tegenover LHBTI's.³⁹⁴

De problematiek van *fake dates*³⁹⁵ bij afspraken via online dating apps bleef ook in de huidige verslagperiode bestaan. De schaal waarop fake dates voorkomen is niet veranderd. De ngo Stimul berichtte van tien gevallen van fake dates in de regio Moskou in 2017.³⁹⁶ De motieven van daders zijn wel veranderd. Eerst leken de daders van geweldpleging en afpersing vooral ideologisch gemotiveerd – in een geval ging de financiële opbrengst van dergelijke delicten naar een kindertehuis. De groepering die zich in georganiseerd verband schuldig maakte aan dit soort delicten, staat nu terecht voor de rechtbank. Recent lijkt de voornaamste drijfveer achter de fake dates persoonlijk financieel gewin te zijn. LHBTI's zijn een makkelijk slachtoffer voor geweld en afpersing, omdat zij uit vrees voor verdere represailles en uit gebrek aan vertrouwen in de politie geen aangifte doen. Of fake dates ook buiten de grote steden voorkomen en of slachtoffers aangifte doen, is onbekend.³⁹⁷

Gedwongen psychiatrische behandeling

De initiatiefgroep Coming Out telde over de jaren 2012 – 2018 vijf gevallen van gedwongen opname in psychiatrische inrichtingen. Deze mensen waren door familieleden op grond van hun seksuele geaardheid naar een inrichting gebracht. Hoewel psychiatrische patiënten *de jure* recht op juridische bijstand hebben, vanaf zestienjarige leeftijd zelf mogen beslissen over medische behandelingen en alleen door een rechter wilsonbekwaam verklaard kunnen worden, weigert medisch personeel volgens ngo's in de praktijk vaak staking van de behandeling of communicatie met partijen buiten de kliniek. Over gedwongen psychiatrische behandeling van jongeren onder de zestien jaar ontbreken gegevens.³⁹⁸

Homoseksualiteit in de media

Media lijken volgens één belangenorganisatie in Sint-Petersburg de afgelopen tijd iets neutraler te berichten over LHBTI-onderwerpen. Er zijn weinig voorbeelden van openlijk homoseksuele publieke figuren. Boris Konakov is een journalist en homoseksuele LHBTI-activist, die zijn HIV-infectie openbaar maakte. Toen hij zich uitsprak tegen de wijze waarop Tsjetsjeense homoseksuele mannen behandeld worden en zich daartoe in een protestactie vastketende aan een brug in Sint-

³⁹³ Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture by Russian LGBTI NGOs, 23 juni 2018, p. 4 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf); Vertrouwelijke bron, 11 oktober 2018.

³⁹⁴ Vertrouwelijke bronnen 11 oktober en 17 september 2018.

³⁹⁵ Zie voor een uitgebreide beschrijving van fake dates vorig ambtsbericht.

³⁹⁶ Stimul Monitoring Report 2017.

³⁹⁷ Vertrouwelijke bron, 23 augustus 2018.

³⁹⁸ Coming Out LGBT Group: Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Russian Federation in Respect of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Persons, juni 2018, (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf); Vertrouwelijke bron, 11 september en 23 augustus 2018.

Petersburg, reageerde de voorzitter van de Doema dat de brug gedesinfecteerd diende te worden en dat Tsjetsjenië vooruitstrevend was in sommige opzichten.³⁹⁹

2.4.6.8 Tsjetsjenië

In 2017 bracht Novaya Gazeta berichten naar buiten over een arrestatiegolf en deels dodelijke martelingen van homoseksuelen mannen in Tsjetsjenië. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de arrestatiegolf het vorige ambtsbericht. Dezelfde werkwijze is in Tsjetsjenië eerder toegepast op andere groepen als drugsverslaafden, politieke opposanten, salafisten en vermeende jihadisten.⁴⁰⁰

Het aantal LHBTI-slachtoffers van de arrestatiegolf is moeilijk vast te stellen. LGBT Network sprak eind juli 2018 over 125 gevluchte homoseksuelen mannen en familieleden. Van die groep zijn volgens LGBT Network 49 mannen vastgehouden door de Tsjetsjeense autoriteiten en 37 van hen berichtten over martelingen. Het grootste gedeelte van de groep van 125 zou naar het buitenland zijn gevlucht. Ook zouden er twaalf lesbische vrouwen zijn gearresteerd in Tsjetsjenië en een onbekend aantal gevlucht.⁴⁰¹ De martelingen hebben volgens een vertrouwelijke bron onder meer plaatsgevonden in inofficiële detentiecentra, bijvoorbeeld in de kelder van een sportschool naast een politiekantoor.⁴⁰² Volgens Novaya Gazeta zijn 27 mensen verdwenen en vermoedelijk buitengerechtelijk geëxecuteerd.⁴⁰³

Ook zouden er volgens een vertrouwelijke bron familieleden van Tsjetsjeense homoseksuelen mannen zijn gegijzeld door de Tsjetsjeense autoriteiten om af te dwingen dat gevluchte mannen terug zouden komen.⁴⁰⁴ Andere familieleden van verdwenen homoseksuelen mannen werden door de Tsjetsjeense autoriteiten gedwongen om verklaringen te tekenen waarin stond dat de betreffende mannen zich tijdens de arrestatiegolf in het buitenland bevonden.⁴⁰⁵

Na de publiciteit rond de gebeurtenissen in Tsjetsjenië vond in juni 2017 een onderhoud plaats tussen president Poetin en de Tsjetsjeense leider Ramzan Kadyrov. Ngo's in Sint-Petersburg die onderdak boden aan gevluchte mannen stelden daarna minder mannen te hebben ontvangen. De oorzaak hiervan is onduidelijk. Officieel zouden de arrestaties opgeschort zijn. Ngo's berichtten echter van aanhoudende arrestaties en mishandelingen door de autoriteiten. Er werd bericht van anonieme begraafplaatsen.⁴⁰⁶ Volgens ngo's heeft de Tsjetsjeense politie sommige mannen naar hun families gebracht en hun seksuele geaardheid bekend gemaakt. Daarop zouden sommige mannen door hun familie zijn omgebracht. Terwijl eerwraak volgens de Tsjetsjeense tradities alleen door directe familieleden gepleegd mag worden, zijn er recent vaker berichten bekend geworden over verdere familieleden die eerwraak plegen als deze werkzaam zijn voor de Tsjetsjeense overheid.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Article 19: Challenging hate: Monitoring anti-LGBT 'hate speech' and responses to it in Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Russia and Ukraine, p. 74 (https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/03/LGBT-Hate-Speech-Report-Central-Asia_March2018.pdf).

⁴⁰⁰ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

⁴⁰¹ Caucasian Knot: *Russian LGBT-Network: 125 gays leave Chechnya because of persecution*, 30 juli 2018, geraadpleegd op 4 oktober 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/43921>); EASO COI Report Russian Federation: The situation for Chechens in Russia, august 2018, p. 34; Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

⁴⁰² Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

⁴⁰³ <https://www.novayagazeta.ru/articles/2017/07/09/73065-eto-by-la-kazn-v-noch-na-26-yanvary-a-v-groznom-rasstrelyany-desyatki-lyudey>; Vertrouwelijke bron, 12 november 2018.

⁴⁰⁴ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

⁴⁰⁵ Human Rights Watch Country Summary Russian Federation January 2018, p. 6.

⁴⁰⁶ Vertrouwelijke bronnen, 12 en 13 september 2018.

⁴⁰⁷ Vertrouwelijke bron, 13 september 2018.

Op 8 augustus 2017 verdween de homoseksuele zanger Zelimkhan Bakayev in Tsjetsjenië. Volgens media en LHBTI-organisaties arresteerde de Tsjetsjeense politie hem in het centrum van Grozny. Tsjetsjeense autoriteiten ontkenden dit en gaven aan dat Bakayev veilig in het buitenland zou zijn. Kort daarop volgde een videoboodschap van Bakayev waarin hij verklaarde in goede gezondheid in Duitsland te zijn. Aan de echtheid van de boodschap en de plaats van opname wordt sterk getwijfeld. Over het lot van Bakayev is niets bekend, maar de ngo Memorial vreest dat hij door de Tsjetsjeense autoriteiten om het leven is gebracht. In januari 2018 verklaarde Ramzan Kadyrov dat Bakayev mogelijk bij wijze van eerwraak door familieleden omgebracht zou zijn.⁴⁰⁸

Lesbische vrouwen zijn in Tsjetsjenië vooral blootgesteld aan geweld door familieleden en soms gewelddadig exorcisme door mullah's, waarbij volgens een vertrouwelijke bron in een geval een oor wordt afgesneden om de geest eruit te laten. Het komt ook voor dat zij in psychiatrische ziekenhuizen worden geplaatst. Vrouwen die gedragsnormen overschrijden, worden jarenlang opgesloten door de familie om hen te behoeden voor misstappen.⁴⁰⁹

Vestigingsalternatief

Een veilig vestigingsalternatief voor LHBTI's uit Tsjetsjenië bestaat binnen of buiten Rusland alleen als de Tsjetsjeense familieleden en autoriteiten niet op de hoogte zijn van hun geaardheid. In dat geval is het mogelijk om voor studie of werk buiten Tsjetsjenië te gaan wonen, voor vrouwen vaak onder begeleiding van een familielid dat bij hen komt wonen. Door de sterke familietraditie wordt van hen verwacht dat zij regelmatig terugkeren naar Tsjetsjenië. Vrouwen trouwen gewoonlijk uiterlijk rond hun twintigste en mannen uiterlijk rond hun dertigste. Een huwelijk kan uitgesteld worden voor studie of werk, maar dat is ongebruikelijk. Rond deze leeftijd zal de familie dus aandringen op een heteroseksueel huwelijk. Indien het contact met de familieleden verbroken wordt, is het gebruikelijk diegene op te sporen via de Tsjetsjeense diaspora, veiligheidsdiensten of als familie zelf op zoek te gaan.⁴¹⁰

LHBTI's uit Tsjetsjenië van wie de seksuele geaardheid of identiteit wel bekend is of vermoed wordt, lopen in Rusland en incidenteel ook daarbuiten gevaar. Ontvoeringen en pogingen daartoe van LHBTI's door Tsjetsjeense familieleden komen voor. Zo werd op 13 juli 2018 in St. Petersburg tevergeefs een herhaalde poging gedaan om de twintigjarige Zelimchan Achmedov te ontvoeren uit een shelter van LGBT Network. Achmedov was daar ondergedoken omdat hij in Tsjetsjenië een aantal keren was aangehouden door de politie en afgeperst, mishandeld op grond van zijn vermeende homoseksualiteit en gedwongen om namen van kennissen en vrienden op te geven. De politie dreigde aan zijn familie bekend te maken dat hij homoseksueel was – die zou dan 'genooddaakt' zijn tot eerwraak.⁴¹¹ Een Tsjetsjeense homoseksuele asielzoeker in Duitsland berichtte in september 2017 tegenover Time Magazine over bedreiging door Tsjetsjeense belagers in het asielzoekerscentrum in Berlijn.⁴¹²

Tot op heden heeft het Russische Onderzoekscmité geen strafbare feiten in Tsjetsjenië vastgesteld omtrent de vervolging van Tsjetsjeense homoseksuele

⁴⁰⁸ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 5; Radio Free Europe: *Kadyrov Hints At Antigay Honor Killing Of Chechen Singer*, 18 januari 2018, geraadpleegd op 16 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/kadyrov-bakayev-antigay-honor-killing-singer-chechnya/28983059.html>).

⁴⁰⁹ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

⁴¹⁰ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

⁴¹¹ Vertrouwelijke bron, 6 juni 2017.

⁴¹² Time Magazine: *They tell me a demon lives inside me*, September 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<http://time.com/chechnya-movsar/>).

mannen en de druk van de Tsjetsjeense overheid op families om valse verklaringen aan de politie af te leggen.⁴¹³

2.4.7 *Dienstplichtweigeraars en deserteurs*

Er zijn in de verslagperiode geen wijzigingen geweest in de situatie van dienstplichtweigeraars en deserteurs. Zie voor een beschrijving het algemeen ambtsbericht 2017.

Terwijl de ngo *Soldiers' mothers* een afname van het aantal meldingen van gewelddadige incidenten tegen dienstplichtigen had opgetekend, nam het aantal meldingen in de verslagperiode volgens deze ngo juist weer toe. Het is niet duidelijk of het aantal meldingen ook daadwerkelijk iets zegt over de omvang van het probleem. Een vertrouwelijke bron stelt dat de militaire leiding bekendwording van incidenten probeert te voorkomen en slachtoffers uit angst voor repressies niet snel een melding zullen maken. Daarnaast worden meldingen niet altijd serieus genomen; de betrokkene wordt na het melden van een incident vaak verplicht tot psychische behandeling en dan op grond van psychische problemen van de dienstplicht ontslagen.⁴¹⁴

Het US State Department beschrijft dat geweld niet alleen tegen de achtergrond van ontgroeningsrituelen of hiërarchie voorkomt, maar ook als middel om financiële betalingen door dienstplichtigen aan hun belagers binnen het leger af te dwingen.⁴¹⁵

2.4.8 *Alleenstaande minderjarigen*

Vanaf achttien jaar is men meerderjarig en voor de wet handelingsbekwaam. Huwelijken zijn toegestaan vanaf achttienjarige leeftijd. Lokale autoriteiten mogen echter toestemming geven voor huwelijken op jongere leeftijd, in sommige regio's onder de zestien jaar.⁴¹⁶ Voor medische behandelingen is tot zestienjarige leeftijd de toestemming van de voogd vereist.

Volledige handelingsbekwaamheid kan door minderjarigen worden verkregen door in het huwelijk te treden. Deze handelingsbekwaamheid gaat niet verloren als het huwelijk voor de achttiende verjaardag door echtscheiding ontbonden wordt. Als het huwelijk nietig blijkt, kan de rechtbank bepalen dat de handelingsbekwaamheid wordt beëindigd. Een minderjarige, die de leeftijd van zestien jaar heeft bereikt, kan daarnaast volledig handelingsbekwaam worden verklaard, als de minderjarige op basis van een arbeidsovereenkomst werkzaam is of met toestemming van de (adoptie)ouders of voogd een bedrijf uitoefent. De verklaring geschiedt op besluit van de voogdij- of pleegzorggraad met instemming van beide (adoptief)ouders of de voogd. Ontbreekt een dergelijke instemming, dan is er een rechterlijke beslissing voor vereist.⁴¹⁷

Voor de verrichting van werk door kinderen zijn wettelijke bepalingen. Vanaf veertienjarige leeftijd mogen kinderen met inachtneming van hun gezondheid en welzijn en alleen met toestemming van een ouder of voogd bepaalde werkzaamheden verrichten. Voor de leeftijdsgroep tussen de zestien en achttien jaar

⁴¹³ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018; Council of Europe Committee on Equality and Non-Discrimination: *Persecution of LGBTI people in the Chechen Republic*, document 14572, 8 juni 2018; EASO COI Report Russian Federation: The situation for Chechens in Russia, august 2018, p. 36.

⁴¹⁴ Vertrouwelijke bron, 18 september 2018.

⁴¹⁵ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 7.

⁴¹⁶ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 48.

⁴¹⁷ SDU Burgerzaken landeninformatie en artt. 21 en 27 Civil Code of the Russian Federation (<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection2/Chapter3.html>).

gelden wettelijke vereisten aan de arbeidsomstandigheden.⁴¹⁸ Lagere school en middelbare school zijn in Rusland gecombineerd in één school, waarvan de grondwet en de wet op het onderwijs het recht op onderwijs vastleggen en een schoolplicht voor de eerste tien jaar.⁴¹⁹ Een curriculum van in totaal elf jaar school is wettelijk verplicht. Er zijn echter berichten over uitsluiting van etnische minderheden en ongeregistreerde kinderen van vluchtelingen van het onderwijs. Zie hiervoor de paragrafen 2.4.3 en 3.

Vanaf het veertiende jaar dienen kinderen zich zelfstandig te kunnen legitimeren en moet een binnenlands paspoort worden aangevraagd. Het binnenlands paspoort kan door het kind zelfstandig worden aangevraagd. Aan minderjarigen kan ook een buitenlands paspoort worden verstrekt. Hiervoor is de schriftelijke toestemming van de ouders nodig. Minderjarigen kunnen tot hun zestiende jaar bijgeschreven worden op het buitenlands paspoort van één van de ouders. Voor biometrische buitenlandse paspoorten geldt dat de gegevens van kinderen tot veertien jaar (behoudens pasfoto's) op de paspoorten van de ouders vermeld worden, maar dat de kinderen een eigen paspoort nodig hebben om buiten de Russische Federatie te kunnen reizen.⁴²⁰

⁴¹⁸ US State Department: 2017 Country Report on Human Rights Practices, april 2018, p. 60.

⁴¹⁹ Wet op het onderwijs FS en artikel 43 van de Russische Grondwet.

⁴²⁰ Algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2017, p. 56.

3 Vluchtelingen en ontheemden

Vanaf 5 april 2016 is het nieuw gecreëerde Directoraat-Generaal voor Migratiezaken van de MVD (het ministerie van Binnenlandse Zaken) verantwoordelijk voor vluchtelingenzaken. De lokale (voormalige FMS-) kantoren bestaan voort onder de naam *General Administration for Migration Issues* (GAMI) en vallen onder de MVD, net als de politie.⁴²¹

Rusland is partij bij het Verdrag inzake de Status van Vluchtelingen uit 1951 en het bijbehorende protocol uit 1967 (beide getekend op 2 februari 1993). De huidige federale vreemdelingenwet voorziet in twee soorten asielvergunningen, te weten de tijdelijke asielvergunning, toegekend voor een jaar met mogelijkheid tot verlenging en de permanente asielvergunning. De permanente asielvergunning geeft meer rechten op voorzieningen. Vaak dienen mensen eerst een aanvraag voor een permanente asielvergunning in en na afwijzing een aanvraag voor tijdelijke vergunning. De kans op een tijdelijke asielvergunning is vele malen groter dan op een permanente vergunning. Zie voor aantallen paragraaf 3.1.

Sinds 2010-2011 was een amendement op de federale asielwet in ontwikkeling. UNHCR was begin 2018 op de hoogte gebracht dat de Russische Federatie de wetswijziging in de eerste helft van 2018 gepland was. UNHCR had ten bate van de nieuwe wet de aanbeveling gedaan om de uitsluitingsgronden van asiel en de reikwijdte van het verbod op refoulement te harmoniseren met het Vluchtelingenverdrag van 1951, de toegang tot asiel te verbeteren, ook voor degenen die aan de grens een aanvraag indienen en de mogelijkheid van integratie van asielzoekers in Rusland te bevorderen.⁴²² Inmiddels is er een aantal procedurele wetswijzigingen ingevoerd ter verkorting van termijnen.⁴²³

Migranten in het algemeen blijven een kwetsbare groep. Door ondoorzichtige regelgeving en gebrekkige voorlichting door de overheid zijn velen in overtreding zonder dit te weten. Wetten worden dikwijls arbitrair toegepast. Zowel politie als ook private entiteiten als verhuurders of integratiebureaus zien immigranten als bron van inkomsten door afpersing, adresregistratie tegen betaling of dure inburgeringscursussen.⁴²⁴

Aanvraagprocedure

Vluchtelingen kunnen officieel een asielaanvraag indienen bij een lokaal GAMI kantoor. De indiening van de aanvraag blijkt vaak een grote drempel.⁴²⁵ Zo komt het geregeld voor dat illegaal verblijvende vreemdelingen worden aangehouden wegens overtreding van de vreemdelingenwet op het moment dat zij een asielaanvraag in willen dienen. Nadat de vreemdeling is gearresteerd door de politie legt de rechter een boete op, of een boete en vreemdelingendetentie met als doel uitzetting. Sommige immigratieambtenaren zouden volgens de ngo *Civic Assistance Committee* de aanvrager aanraden om geen aanvraag in te dienen om aan een boete te ontkomen. Indien er alleen een boete en geen detentie is opgelegd, kan de

⁴²¹ Algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2017.

⁴²² UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>).

⁴²³ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

⁴²⁴ De Russische Vreemdelingenwet is in 2015 82 keer geamendeerd. Zie Vladimir S. Malakhov en Mark E. Simon: *Labour Migration Policy in Russia: Consideration on Governmentality*, IOM International Migration, Vol. 56 (3) June 2018, p. 65.

⁴²⁵ UNHCR: 2017 year-end report Russian Federation (<http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/pdfsummaries/GR2017-RussianFederation-eng.pdf>).

vreemdeling na betaling van de boete opnieuw proberen om zijn aanvraag indienen.⁴²⁶ *De jure* bestaat het recht om vanuit vreemdelingenrechtelijke detentie of op vliegvelden een asielaanvraag in te dienen, maar de aanvraag wordt vaak niet doorgezonden naar de verantwoordelijke partijen binnen de FMS waardoor een aanvraag in de praktijk onmogelijk blijkt. UNHCR heeft slechts toegang tot één luchthaven.⁴²⁷ Volgens een vertrouwelijke bron is adresregistratie van de vreemdeling in Moskou vereist als voorwaarde om toegelaten te worden tot de asielpcedure. Voor adresregistratie is echter een verblijfsvergunning nodig, waardoor de toelating tot de asielpcedure praktisch onmogelijk is.⁴²⁸ Advocaten berichten van procedurele moeilijkheden zoals regelmatige weigering van toelating tot de gehoren.⁴²⁹

Uitzetting

Uitzetting gebeurt volgens advocaten geregeld in strijd met internationale bepalingen. Een UNHCR-vluchtelingenstatus staat in Rusland niet in de weg voor uitzetting naar het land van herkomst.⁴³⁰ Indien het EHRM een *interim measure* heeft afgegeven, zal de Russische rechtbank weliswaar niet tot vreemdelingenrechtelijke uitzetting besluiten maar het vertrek van de vreemdeling wordt regelmatig op andere manieren gerealiseerd. De Russische migratiedienst kan zonder rechterlijke uitspraak tot administratiefrechtelijke deportatie besluiten, bijvoorbeeld in geval de vreemdeling ongewenst verklaard wordt. Dit komt incidenteel voor. In geval van vreemdelingen die verdacht worden van een misdrijf, kan Rusland op een internationaal uitleveringsverzoek reageren en de betrokkene uitleveren. Ook zijn er incidentele gevallen bekend waarin Russische autoriteiten ontvoering van vreemdelingen uit Centraal-Azië door de veiligheidsdiensten uit het land van herkomst ogluikend toestaan of zelfs actief meewerken.⁴³¹

Ngo's en advocaten stelden dat de Russische vreemdelingendienst zich niet altijd hield aan het verbod op refoulement. Zo uitte Amnesty International in augustus 2018 zorgen over de uitzetting van de Azerbeidjaanse vluchteling Farid Yusub. Yusub stelde dat zijn aanklachten in Azerbeidzjan voor diefstal, vervalsing van documenten en illegale grensoverschrijding te maken hadden met zijn politieke activisme. Amnesty vreest voor martelingen en een oneerlijk proces voor Yusub.⁴³²

Vreemdelingendetentie

De faciliteiten in vreemdelingenrechtelijke detentie zijn vaak nog slechter dan in strafrechtelijke detentie aangezien vreemdelingendetentie als tijdelijk is bedoeld. Gedetineerden mogen niets kopen, medische voorzieningen zijn vele malen slechter dan in strafrechtelijke detentie en er zijn geen vrijetijdsvoorzieningen zoals mogelijkheden om buiten te luchten. Er wordt niet voorzien in gesubsidieerde rechtsbijstand aan gedetineerden in vreemdelingenbewaring. Formeel is er een bezoekrecht, maar de krapte in de faciliteiten geeft de bewakers de mogelijkheid om

⁴²⁶ Civic Assistance Committee: *The Price of Refuge: Fines Brought Against Asylum Seekers*, 18 december 2017, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/the-price-of-refuge-fines-brought-against-asylum-seekers/>); Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

⁴²⁷ Civic Assistance Committee: *Russia as a Country of Asylum*, Moskou 2015, p. 78; Vertrouwelijke bron, d.d. 14 september 2018.

⁴²⁸ Vertrouwelijke bron, 16 september 2018.

⁴²⁹ Vertrouwelijke bron, 11 september 2018.

⁴³⁰ Vertrouwelijke bronnen, 14 en 19 september 2018.

⁴³¹ Vertrouwelijke bronnen, 18 en 19 september 2018; Civic Assistance Committee: *Russia as a Country of Asylum*, Moskou 2015, p. 239-242.

⁴³² Vertrouwelijke bron, 19 september 2018; Caucasian Knot : *AI condemns extradition of refugee Farid Yusub from Russia to Azerbaijan*, 28 augustus 2018, geraadpleegd op 29 augustus 2018 (www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/44201).

te beslissen wie een bezoeker mag gebruiken, hetgeen omkoping in de hand werkt.⁴³³

De maximale termijn voor vreemdelingendetentie is twee jaar. Indien na twee jaar detentie niet tot uitzetting overgegaan kan worden, worden vreemdelingen in vrijheid gesteld. Bij herhaalde aanhouding worden zij vaak nogmaals in vreemdelingenrechtelijke detentie gezet. Voor vreemdelingendetentie van staatlozen heeft het constitutioneel gerechtshof nieuwe voorwaarden gesteld. Zie hiervoor paragraaf 3.1. onder staatlozen. Deze voorwaarden worden echter niet toegepast op vreemdelingen die niet als staatlozen zijn erkend.⁴³⁴

3.1 Vluchtelingenstroom

Veruit het grootste gedeelte van mensen met een asielvergunning is afkomstig uit Oekraïne. Volgens het Russische ministerie van Binnenlandse Zaken bevonden zich op 30 juni 2017 187.785 houders van een tijdelijke status (waarvan 2.294 niet-Oekraïens) en 589 houders van een permanente asielvergunning (waarvan 410 niet-Oekraïens) in Rusland. Op de Oekraïners na werd het grootste gedeelte van toegekende vergunningen verkregen door Syrische vluchtelingen (1.301 tijdelijk / twee permanent), Afghaanse vluchtelingen (422 tijdelijk / 289 permanent), Georgische vluchtelingen (226 tijdelijk / 32 permanent) en Oezbeekse vluchtelingen (67 tijdelijk / 19 permanent). UNCHR schat dat de hangende asiolverzoeken voor 33% door Syriërs zijn ingediend, voor 35% door Afghanen en voor 29% door Jemenieten.⁴³⁵

Oekraïense vluchtelingen

Vluchtelingen uit Oekraïne vormen nog steeds veruit het grootste gedeelte van de vluchtelingen in Rusland. In het verleden heeft de regering van de Russische Federatie aanzienlijk geïnvesteerd in bescherming en bijstand van Oekraïense onderdanen, voornamelijk afkomstig uit de Donbas regio, met verschillende wetgevende en administratieve maatregelen die hun status regulariseren en hun integratie vergemakkelijken. Oekraïners uit Oost-Oekraïne kunnen gebruikmaken van een vereenvoudigd migratieregime, dat wil zeggen dat ze een verblijfsvergunning kunnen aanvragen zonder eerst het land te verlaten voor terugkeer met een inreisvisum.⁴³⁶ In maart 2018 berichtte de ngo *Civic Assistance Committee* echter van een toename van uitzettingen van Oekraïense staatsburgers naar de Donbas regio, ongeacht hun individuele omstandigheden en ongeacht de behandeling die zij bij terugkeer krijgen.⁴³⁷ Ongedocumenteerde Oekraïense vluchtelingen uit de Donbas regio die geen verblijfsvergunning krijgen, worden in vreemdelingendetentie geplaatst en wachten vaak maanden tevergeefs op een laissez-passer voor Oekraïne.⁴³⁸

Wetswijziging 243-FZ van 29 juli 2017 specificeert eisen aan Oekraïense staatsburgers die tot Rus willen naturaliseren. Voor het vereenvoudigd verkrijgen van het Russische staatsburgerschap door permanent op Russisch grondgebied

⁴³³ Memorial: *Imprisoned stateless person in Russia: The search for a way out of a legal dead end*, 2017 (https://adcmemorial.org/wp-content/uploads/detention_ENG.pdf); vertrouwelijke bron, 18 september 2018.

⁴³⁴ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

⁴³⁵ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>).

⁴³⁶ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>).

⁴³⁷ Civic Assistance Committee: *Donbass Refugees Expelled from Russia*, 3 april 2018, geraadpleegd op 7 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/donbass-refugees-expelled-from-russia>).

⁴³⁸ Vertrouwelijke bron, 19 september 2018.

woonachtige Oekraïense staatsburgers, die van geboorte Russischtalig zijn, vereist de Russische wet dat zij afstand doen van het Oekraïense staatsburgerschap. Hiervoor volstaat volgens deze wet het verzenden van een afstandsverklaring aan de Oekraïense autoriteiten en het verstrekken van een notariële kopie daarvan aan de Russische autoriteiten. Een bevestiging van de intrekking van het Oekraïense staatsburgerschap door de Oekraïense autoriteiten is niet nodig om te kunnen naturaliseren tot Russisch staatsburger.⁴³⁹

Syrische vluchtelingen

Het is niet duidelijk hoeveel Syrische vluchtelingen op dit moment in Rusland verblijven. Volgens Human Rights Watch en de krant *Kommersant* zou Rusland in 2017 aan ongeveer de helft van de Syrische aanvragers een tijdelijke asielvergunning hebben afgegeven. Volgens het Civic Assistance Committee zijn er rond de vijfduizend Syrische vluchtelingen in Rusland zonder verblijfsvergunning. Lokale migratiedeskundigen merken op dat verzoeken om verlenging van de tijdelijke asielvergunning door Syriërs geweigerd worden, hetgeen gestaafd wordt door het sterk gedaalde aantal Syriërs met een tijdelijke asielvergunning in Rusland.⁴⁴⁰ Op dit moment worden Syriërs over het algemeen niet in vreemdelingendetentie gezet maar krijgen door de rechtbank een vertrekplicht opgelegd.⁴⁴¹

Rusland voert in de verslagperiode een actiever terugkeerbeleid voor Syrische vluchtelingen. De situatie in Syrische gebieden onder de controle van president Assad zou volgens Rusland veilig genoeg zijn voor terugkeer. Het Russische Hooggerechtshof onderschreef de weigering van verlenging van de tijdelijke asielstatus in juli 2018 en oktober 2018.⁴⁴²

Ontheemden

Bij humanitaire organisaties is weinig informatie beschikbaar over ontheemden binnen de Russische Federatie. De term intern ontheemden (IDP's) is niet opgenomen in de Russische wetgeving en wordt alleen inofficieel gebruikt in verband met Russische staatsburgers die zich tijdelijk vanuit conflictgebieden in Tsjetsjenië naar andere gebieden in Tsjetsjenië of Rusland verplaatst hebben met de intentie van spoedige terugkeer. Volgens de meest recente informatie van het IDMC waren er eind 2016 circa 19.000 ontheemden in Rusland tegenover 27.000 eind 2015. Deze informatie is verstrekt door de Russische overheid. Het grootste gedeelte van ontheemden was afkomstig uit Tsjetsjenië en Noord-Ossetië.⁴⁴³

⁴³⁹ Zie artikel 14 lid 2.1 sub c van de Wet op het Staatsburgerschap van de Russische Federatie (N 62-FZ), 31 mei 2002, gewijzigd bij wet 243-FZ van 29 juli 2017, van kracht op 1 september 2017. <http://en.kremlin.ru/acts/news/55227>.

⁴⁴⁰ US States Department of State, Country report on Human Rights Practices for 2017, p. 36.

⁴⁴¹ Vertrouwelijke bron, 12 september 2018.

⁴⁴² Civic Assistance Committee: Moscow Regional Court Advised MIA to Look into Situation in Syria Before Refusing Syrians Asylum, 13 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/moscow-regional-court-advised-mia-to-look-into-situation-in-syria-before-refusing-syrians-asylum>); Human Rights Watch: Russia denies Syrians asylum, 13 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/07/03/russia-denies-syrians-asylum>); FT: *Russia pushes the west to work with Assad*, 27 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018; Moscow Times: *Syrian Refugees in Russia Trapped in Legal Limbo*, 2 oktober 2018, geraadpleegd 18 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/articles/syrian-refugees-in-russia-trapped-in-legal-limbo-63045>).

⁴⁴³ IDMC: Global Report on Internal Displacement 2018 (<http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/2018-05/GRID%202018%20-%20Figure%20Analysis%20-%20RUSSIAN%20FEDERATION.pdf>); CIA World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>) geraadpleegd op 3 september 2018.

Staatlozen

De Russische Federatie is niet toegetreden tot het Verdrag betreffende de status van staatlozen van 1954 noch tot het Verdrag tot vermindering van staatloosheid van 1961.

Schattingen over aantallen staatlozen in de Russische Federatie lopen uiteen. Naar schatting van Memorial bevinden zich in Rusland minimaal circa 178.000 staatloze personen, het CIA World Factbook en UNHCR noemen circa 82.000 staatlozen in 2017.⁴⁴⁴ Een groot aantal staatlozen heeft na de val van de Sovjetunie geen Russisch staatsburgerschap kunnen verkrijgen en is sindsdien staatloos. De procedure voor verkrijging van het Russische staatsburgerschap is formeel vereenvoudigd voor staatloze personen maar in de praktijk lang en ingewikkeld.⁴⁴⁵ Volgens UNHCR geeft de MVD vaak niet de juiste instructies af aan de rechtbanken, waardoor het proces gefrustreerd wordt. Plaatselijke FMS kantoren geven vaak onvoldoende uitleg over de procedure aan betrokkenen.⁴⁴⁶ Deze vereenvoudigde regeling is verlengd tot eind 2019. Volgens cijfers van de Russische overheid verkregen 8.620 staatlozen in 2017 de Russische nationaliteit.⁴⁴⁷

Staatloze personen vallen onder de vreemdelingenwetgeving en worden als vreemdeling beschouwd. Hun verblijf in Rusland wordt als overtreding van de vreemdelingenwet gezien. Zij worden dan ook in vreemdelingendetentie geplaatst in afwachting van hun uitzetting, met een maximale duur van twee jaar. Rechters leggen vrijwel altijd detentie op als sanctie, ook als de wet dat niet overal dwingend voorschrijft.⁴⁴⁸ Aangezien uitzetting van een staatloos persoon niet mogelijk is, zitten de meesten van hun de maximale termijn van twee jaar uit. Na invrijheidstelling verblijft de betrokkene dan wederom in overtreding van de vreemdelingenwet in Rusland en volgt vaak weer vreemdelingendetentie. Zo zitten veel staatlozen meerdere detentieperiodes van twee jaar achter elkaar uit omdat zij niet uitzetbaar zijn.

Het Russische Constitutioneel Gerechtshof oordeelde in mei 2017 in de zaak Noé Mskhiladze dat de Russische Administratieve Wet moet voorzien in de mogelijkheid voor staatloze personen om hun detentie aan te vechten, de mogelijkheid om de wettigheid van de detentie na drie maanden te laten herzien en een tijdelijke verblijfsstatus. Daarnaast moeten rechtbanken termijnen specificeren waarbinnen uitzetting moet plaatsvinden. Hoewel UNHCR en advocaten een voorzichtige trend naar snellere invrijheidstelling van staatlozen noteren, is het nog te vroeg om over de gevolgen van deze uitspraak in de praktijk te oordelen.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ UNHCR: 2017 year-end report Russian Federation (<http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/pdfsummaries/GR2017-RussianFederation-eng.pdf>); CIA World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>) geraadpleegd op 18 oktober 2018.

⁴⁴⁵ Zie voor achtergrondinformatie over de vereenvoudigde naturalisatieprocedure het thematisch ambtsbericht Staatsburgerschap- en vreemdelingenwetgeving Russische Federatie 2011: 4.1.2.2 naturalisatie via een vereenvoudigde procedure.

⁴⁴⁶ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>); Memorial: *Imprisoned stateless person in Russia: The search for a way out of a legal dead end*, 2017 (https://adcmemorial.org/wp-content/uploads/detention_ENG.pdf).

⁴⁴⁷ <http://reporting.unhcr.org/node/2551?y=2018#year>.

⁴⁴⁸ In vier Russische regio's (Moskou, Oblast Moskou, Sint-Petersburg en Leningrad Oblast) is de sanctie voor overtreding van migratiewetten een boete en verplichte detentie, terwijl de rechter in andere regio's kan volstaan met het opleggen van een boete.

⁴⁴⁹ European Network on Statelessness: Victory in the Constitutional Court: #LockedInLimbo and the Pointless Detention of Stateless Persons in Russia, 6 juni 2017, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://www.statelessness.eu/blog/victory-constitutional-court-lockedinlimbo-and-pointless-detention-stateless-persons-russia>); UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>).

3.2 Activiteiten internationale organisaties

Een aantal internationale organisaties is actief in de Russische Federatie, waaronder UNHCR, ICRC, OVSE, IOM en de Raad van Europa.

UNHCR

UNHCR doet juridisch onderzoek in Rusland gericht op het kwalitatief verbeteren van de asielprocedure. UNHCR geeft niet meer op structurele basis trainingen voor grenspersoneel. UNHCR heeft toegang tot slechts een luchthaven. Daarnaast biedt UNHCR ondersteuning aan detentiecentra bij de voedselvoorziening. UNHCR werkt in Rusland niet met ontheemden. Wel ondersteunt UNHCR staatlozen bij juridische procedures. Oekraïense vluchtelingen weten UNHCR nauwelijks te vinden. Een vluchteling kan in Rusland in de praktijk geen bescherming ontlenen aan de UNHCR-vluchtelingenstatus die eerder aan hem is verleend in een ander land. Het laatste *position paper* van UNHCR inzake terugkeer naar Rusland dateert van 22 oktober 2004 en handelde uitsluitend over asiellozers en vluchtelingen uit Tsjetsjenië.⁴⁵⁰

ICRC

Het International Committee of the Red Cross (ICRC) in Rusland ondersteunt mensen die slachtoffer zijn geworden van de conflicten in Oekraïne en de Noordelijke Kaukasus. In de praktijk werkt ICRC nauw samen met het Russische Rode Kruis en ondersteunt ICRC de Russische autoriteiten bij zaken van vermiste personen en de situatie van binnenlands ontheemden. Verder biedt ICRC economische en psychische hulp aan personen die zijn geraakt door de conflicten en biedt ondersteuning aan Oekraïense vluchtelingen in het zuiden van Rusland.⁴⁵¹

IOM

De Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) biedt directe hulp aan migranten met betrekking tot de vestiging in hun nieuwe woonplaats in Rusland. Verder ondersteunt het de Russische autoriteiten inzake het ontwikkelen van migratiemechanismen en migratiewetgeving en biedt het medische hulp aan migranten. Ook ondersteunt het IOM de Russische regering bij het aanpakken van grenscontroleproblemen en ontwikkelt IOM programma's ter preventie van mensenhandel, met name de handel in vrouwen en kinderen bestemd voor de seksindustrie.⁴⁵² Het IOM faciliteerde in het verleden bij de (vrijwillige) terugkeer van derdelanders naar hun land van herkomst of een derde land. Dit programma van IOM is echter stopgezet.⁴⁵³

3.3 Terugkeer

In de Noordelijke Kaukasus komt het voor dat mensen bij terugkeer vanuit het buitenland naar hun plaats van herkomst worden ondervraagd bij de grens op verdenking van voorbereiding van terroristische daden. Mensen die onvrijwillig uit het andere land zijn vertrokken, staan daarbij onder meer verdenking dan anderen. Mensenrechtenorganisaties berichtten van martelingen door de autoriteiten in de Noordelijke Kaukasus, maar hebben geen informatie over martelingen met dodelijke gevolgen tijdens ondervragingen in de verslagperiode. De informatie uit de

⁴⁵⁰ UNHCR: UNHCR position regarding asylum seekers and refugees from the Chechen Republic, Russian Federation (22 oktober 2004).

⁴⁵¹ <https://www.icrc.org/en/where-we-work/europe-central-asia/russian-federation>, geraadpleegd 28 september 2018.

⁴⁵² <http://moscow.iom.int/en/iom-mission-russia> geraadpleegd op 6 augustus 2018.

⁴⁵³ Vertrouwelijke bron, 14 september 2018.

Noordelijke Kaukasus is echter schaars. Een Russische mensenrechtenorganisatie bericht over een docente uit Ingoesjetië, werkzaam aan een universiteit in Oostenrijk, die voor een vakantie naar huis wilde terugkeren. Zij werd meerdere dagen op de grens met Ingoesjetië vastgehouden en ondervraagd op verdenking van terrorisme.⁴⁵⁴ Amnesty International berichtte in de verslagperiode over twee Tsjetsjeense mannen die in november 2017 en augustus 2018 vanuit Wit-Rusland en Polen naar Tsjetsjenië waren uitgezet en binnen enkele uren na hun aankomst werden gearresteerd door de Tsjetsjeense autoriteiten. Over hun verblijf of gezondheid is sindsdien niets bekend.⁴⁵⁵ Op welke schaal deze incidenten voorkomen, is niet bekend.

Het laatste position paper van UNHCR inzake Rusland dateert van 22 oktober 2004 en handelde uitsluitend over asielzoekers en vluchtelingen uit Tsjetsjenië. Er is geen nieuwe informatie bekend omtrent de terugkeer van afgewezen Russische asielzoekers. Het is onduidelijk hoe deze aan de grens worden ontvangen en hoe hun procedure verloopt.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Vertrouwelijke bron, 18 september 2018.

⁴⁵⁵ Amnesty International: *Chechen refugee forcibly disappeared after being unlawfully deported from Poland*, 3 september 2018, geraadpleegd op 3 december 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/09/russian-chechen-refugee-forcibly-disappeared-after-being-unlawfully-deported-from-poland/>); Amnesty International: *Chechen asylum-seeker feared disappeared: Imran Salamov*, 17 november 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/7466/2017/en/>).

⁴⁵⁶ UNHCR: *UNHCR position regarding asylum seekers and refugees from the Chechen Republic, Russian Federation* (22 oktober 2004).

4 Bijlagen

4.1 Geraadpleegde bronnen

Al Jazeera:

- Domestic battery surges in Russia after decriminalization, 28 april 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.aljazeera.com/indepth/features/domestic-battery-surges-russia-decriminalisation-180428174945153.html>);

Amnesty International

- Global Report 2017
- Amnesty researcher abducted and subjected to mock executions in Ingushetia, 15 oktboer 2018, geraadpleegd op 13 november 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/10/russia-amnesty-researcher-abducted-and-subjected-to-mock-executions-in-ingushetia>)
- Homophobic legislation used to persecute activist who shared LGBTI articles on Facebook, 18 oktober 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.amnesty.org/en/press-releases/2017/10/russia-homophobic-legislation-used-to-persecute-activist-who-shared-lgbti-articles-on-facebook>);
- Outrageous use of force against protesters in Moscow and all over the country (<https://www.amnesty.org/en/press-releases/2018/05/russia-outrageous-use-of-force-against-protesters-in-moscow-and-all-over-the-country>);
- Russia must release Ukrainian Film Director, 7 juni 2018 (<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4685552018ENGLISH.pdf>)
- Russia: Supreme Court Plenum resolution is glimmer of hope for the right to protest, 27 juni 2018, geraadpleegd op 12 juli 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/06/russia-supreme-court-plenum-resolution-is-glimmer-of-hope-for-the-right-to-protest>)
- Travelling into the unknown, 25 oktober 2017;
- Whistle-blower faces two more months in jail, 16 februari 2018 (<https://www.amnesty.org.uk/resources/urgent-action-update-russian-whistle-blower-faces-two-more-months-jail>);
- Mensenrechtenverdediger Datsiev zwaar toegetakeld, 29 maart 2018, (<https://www.amnesty.nl/actueel/rusland-mensenrechtenverdediger-datsiev-zwaar-toegetakeld>)
- Chechen refugee forcibly disappeared after being unlawfully deported from Poland, 3 september 2018 (<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/09/russi-chechen-refugee-forcibly-disappeared-after-being-unlawfully-deported-from-poland/>)

Article 19:

- Challenging hate: Monitoring anti-LGBT 'hate speech' and responses to it in Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Russia and Ukraine, p. 74 (https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/03/LGBT-Hate-Speech-Report-Central-Asia_March2018.pdf)
- Russia: Telegram block leads to widespread assault on freedom of expression online, 15 mei 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018

<https://www.article19.org/resources/russia-telegram-block-leads-to-widespread-assault-on-freedom-of-expression-online>

Associated Press:

- Duma recommends registering journalists as 'foreign agents', 4 juli 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://www.apnews.com/8e796c1421ab48f896d4494c1ff914a4>);

BBC:

- Jehovah's Witnesses detained 'for extremism' in Russia, 10 oktober 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45815889>)
- Jehovah's Witnesses detained 'for extremism' in Russia, 10 oktober 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45815889>)
- LGBT hate crimes double in Russia after ban on 'gay propaganda', 21 november 2017, geraadpleegd op 23 augustus 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-lgbt-crime/lgbt-hate-crimes-double-in-russia-after-ban-on-gay-propaganda-idUSKBN1DL2FM>);
- Putin's critic Alexei Navalny arrested moments after release from jail, 24 september 2018, geraadpleegd 16 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45625817>)
- Russia declares nine US media outlets 'foreign agents', 5 december 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-42234582>)
- Russia Jehovah's Witnesses banned after they lose appeal, 17 juli 2017, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-40635267>);
- Russia LGBT activists detained during St Petersburg rally, 4 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45072583>);
- Russia passes law to overrule European Court, 5 december 2015 <http://www.bbc.com/news/world-europe-35007059>
- Stalin crimes expert cleared over 'child porn', 6 april 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-43671969>);
- The dark reality of Russia's domestic violence law, 7 maart 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.bbc.co.uk/bbcthree/article/Odd0ab91-145a-4137-bf87-28d0498c8d56>);
- Russian reporter Borodin dead after mystery fall, 16 april 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-43781351>);

Bloomberg:

- Russia plans biometric database starting next year, 26 november 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-26/russia-plans-national-biometric-database-starting-next-year);

Carnegie Center Moscow:

- Andrei Kolesnikov: A Russian writes to European Friends, 19 juni 2018, geraadpleegd op 22 juni 2018 (www.carnegie.ru)
- Why Russian Judges Don't Acquit, 13 september 2017, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<http://carnegie.ru/commentary/73086>);
- Why Russian Judges Don't Acquit, 13 september 2017, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<http://carnegie.ru/commentary/73086>);

Caucasian Knot :

- AI condemns extradition of refugee Farid Yusub from Russia to Azerbaijan, 28 augustus 2018, geraadpleegd op 29 augustus 2018 (www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/44201/);
- Law enforcers update trend to kidnap people, 7 december 2017, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/41715/>);
- Chechnya: kidnappings become systematic, 27 oktober 2017, geraadpleegd 15 oktober 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/41295/>);
- Russian LGBT-Network: 125 gays leave Chechnya because of persecution, 30 juli 2018, geraadpleegd op 4 oktober 2018 (<http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/43921/>);

CIA:

- World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>) geraadpleegd op 3 september 2018

Citizens' Watch:

- Submission to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 93rd session of CERD, Geneva, juni 2017

Civic Assistance Committee:

- Donbass Refugees Expelled from Russia, 3 april 2018, geraadpleegd op 7 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/donbass-refugees-expelled-from-russia>);
- Moscow Regional Court Advised MIA to Look into Situation in Syria Before Refusing Syrians Asylum, 13 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/moscow-regional-court-advised-mia-to-look-into-situation-in-syria-before-refusing-syrians-asylum>);
- Russia as a Country of Asylum, Moskou 2015, p. 78;
- The Price of Refuge: Fines Brought Against Asylum Seekers, 18 december 2017, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://refugee.ru/en/news/the-price-of-refuge-fines-brought-against-asylum-seekers>);

CNN:

- Russia journalist Andrushchenko dies after suspected attack, 20 april 2017 (<https://edition.cnn.com/2017/04/20/europe/russia-journalist-death/index.html>);

Coming Out LGBT Group:

- Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the Russian Federation in Respect of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Persons, juni 2018, (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf);

Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS België):

- COI Focus Tsjetsjenië Veiligheidssituatie, 20 juni 2018 (<https://www.cgvs.be/nl/landeninfo/tsjetsjenie-veiligheidssituatie>);

Committee for the Protection of Journalists:

- Russian journalist dies after severe beating, 20 april 2017 (www.cpj.com)

Council of Europe

- Committee on Equality and Non-Discrimination: Persecution of LGBTI people in the Chechen Republic, document 14572, 8 juni 2018;
- List of signatures treaties https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/166/signatures?p_auth=FKe2YMsr en

www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/200/signatures?p_auth=FKe2YMSr

geraadpleegd op 28 mei 2018;

Der Spiegel:

- Pussy-Riot-Mitglied Pjotr Wersilow wurde wohl vergiftet, 18 september 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<http://www.spiegel.de/politik/ausland/pussy-riot-mitglied-pjotr-wersilow-aerzte-halten-vergiftung-fuer-wahrscheinlich-a-1228665.html>);

Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit:

- Dress rehearsal for Russia's presidential election, Moscow tightens grip on regional governors and budgets. von Burkhardt, Fabian; Kluge, Janis.: Berlin, 2017 (https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C37_bkd_klg.pdf);

Die Zeit:

- Klarer Sieg für Wladimir Putin, 19 maart 2018, geraadpleegd 14 december 2018 (<https://www.zeit.de/politik/ausland/2018-03/prognose-russlands-praesident-putin-mit-74-prozent-wiedergewaehlt>);

EASO

- COI Report Russian Federation: The situation for Chechens in Russia, august 2018 (<https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/publications/easo-coi-report-chechens-russia-2018.pdf>);

EHRM:

- Bayev e.a. tegen de Russische Federatie, EHRM 20 juni 2017, zaak 67667/09, 44092/12 en 56717/12
- Press Country Profile Russia – mei 2018

Equal Rights Trust:

- Justice or Complicity? LGBT rights and the Russian Courts (http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Justice%20or%20Complicity%20LGBT%20Rights%20and%20the%20Russian%20Courts_0.pdf)

Eurasia Daily Monitor:

- The Russian Army to Be Subordinated to the National Guard in a Crisis, 8 juni 2017 (<https://jamestown.org/program/russian-army-subordinated-national-guard-crisis>);

European Centre for Press and Media Freedom:

- Russian journalist Dmitry Popkov shot dead in Siberia, 1 juni 2017 (<https://ecpmf.eu/news/threats/russian-journalist-dmitry-popkov-shot-dead-in-siberia>);

European Federation of Journalists:

- Russia passes new law to label individual journalists as foreign agents, 5 juli 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/russia-passes-new-law-to-label-individual-journalists-as-foreign-agents>)
- Russia passes new law to label individual journalists as 'foreign agents', 5 juli 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 ([https://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/russia-passes-new-Law-to-label-individual-journalists-as-foreign-agents](https://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/russia-passes-new-law-to-label-individual-journalists-as-foreign-agents))

European Network on Statelessness:

- Victory in the Constitutional Court: #LockedInLimbo and the Pointless Detention of Stateless Persons in Russia, 6 juni 2017, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://www.statelessness.eu/blog/victory-constitutional-court-lockedinlimbo-and-pointless-detention-stateless-persons-russia>);

Financial Times:

- Business behind bars, 10 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.ft.com/content/696cab8e-9a25-11e8-9702-5946bae86e6d>)
- Russia pushes the west to work with Assad, 27 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018; (<https://www.ft.com/content/61ed036e-8f52-11e8-b639-7680cedcc421>)
- 'We need to talk about Igor': the rise of Russia's most powerful oligarch, 1 maart 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.ft.com/content/dc7d48f8-1c13-11e8-aaca-4574d7dabfb6>)
- Putin circle nervous as corruption probe widens, 16 november 2016, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.ft.com/content/08aea148-ac11-11e6-ba7d-76378e4fef24>)

Forschungsstelle Osteuropa an der Uni Bremen und DGO:

- Russland Analysen nr. 361, 2 november 2018 (<http://www.laender-analysen.de/russland>)

Forum 18:

- RUSSIA: Armed raids, criminal investigations, pre-trial detentions, 23 April 2018, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5ae854114.html>)
- Jehovah's Witnesses banned, property confiscated, 20 April 2017, (<http://www.refworld.org/docid/59072cec4.html>);
- Longest jail term yet for religious meeting, 8 juni 2018, (<http://www.refworld.org/docid/5b31f3434.html>);

Freedom House:

- Freedom in the World 2018 - Russia, 24 January 2018, REFWORLD <http://www.refworld.org/docid/5a69a81b4.html> geraadpleegd 31 mei 2018
- Country report Russia 2017 (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/russia>);
- Nations in Transit, Russia 2017 (https://freedomhouse.org/sites/default/files/NiT2018_Russia.pdf);

Golos:

- Election campaigning for the single voting day, September 10, 2017, 25 september 2017 (<https://www.golosinfo.org/en/articles/142227>);
- Preliminary statements on results of public monitoring of the presidential elections, 18 March 2018, paragraaf 2.4 geraadpleegd op 1 mei 2018 (www.golosinfo.org)

HRR Center:

- 10 true stories of ngo survival, 2018 (<http://www.hrrcenter.ru/public/detail.php?ID=2278>)

HRWF:

- Russia/European Court: Ban of Muslim movement Tabligh Jamaat, 16 oktober 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://hrwf.eu/russiaeuropean-court-ban-of-muslim-movement-tabligh-jamaat>)
- Russia: 19 Jehovah's witnesses behind bars as of 15 June, 18 juni 2018, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<http://hrwf.eu/russia-19-jehovahs-witnesses-behind-bars-as-of-15-june>);
- Russia: Ban of Jehovah's Witnesses and other peaceful religious movements denounced at the OSCE/ODIHR HDIM in Warsaw, 12 september 2017 (<http://hrwf.eu/russia-ban-of-jehovahs-witnesses-and-other-peaceful-religious-movements-denounced-at-the-osceodihr-hdim-in-warsaw/>)

Transparency International:

- https://www.transparency.org/news/pressrelease/russia_telegram_block_leads_to_widespread_assault_on_freedom_of_expression;

Human Rights Watch:

- Online and on all fronts, p. 2 (https://www.transparency.org/news/pressrelease/russia_telegram_block_leads_to_widespread_assault_on_freedom_of_expression);
- Save Memorial, 25 januari 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/01/25/save-memorial>);
- Sweeping Arrests of Jehovah's Witnesses, 28 juni 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/06/28/russia-sweeping-arrests-jehovahs-witnesses>);
- Russia: Reject 'Foreign Agents' Media Bill, 16 november 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/11/17/russia-reject-foreign-agents-media-bill>);
- Human Rights Watch World report 2018 (<https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/russia>);
- Belarus Police Stop a Chechen Woman En Route To Safety in Norway, 7 september 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/09/07/belarus-police-stop-chechen-woman-en-route-safety-norway>);
- From Kids to Leaders, Russia Cracks Down on Protesters, 23 mei 2018, geraadpleegd op 21 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/05/23/kids-leaders-russia-cracks-down-protesters>);
- Law Not on Side of Russia's Domestic Violence Victims, 14 februari 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/02/14/law-not-side-russias-domestic-violence-victims>);
- Punished over Hyperlinks, 30 november 2017, geraadpleegd op 8 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/11/30/russia-punished-over-hyperlinks>);
- Russia – New Legislation Attacks Internet Anonymity, 1 augustus 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/08/01/russia-new-legislation-attacks-internet-anonymity>);
- Russia denies Syrians asylum, 13 juli 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/07/03/russia-denies-syrians-asylum>);
- Russia: Government vs. Rights Groups, 18 juni 2018, geraadpleegd op 21 juni 2018 (<https://www.hrw.org/russia-government-against-rights-groups-battle-chronicle>);
- Russia: Threats, Alleged Torture in Bombing Case, 5 december 2017, geraadpleegd op 31 mei 2018 (<https://www.hrw.org/news/2017/12/05/russia-threats-alleged-torture-bombing-case>);
- Russia's 'Gay Propaganda' Censor Attacks Health Website, 10 mei 2018, geraadpleegd 23 augustus 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/05/10/russias-gay-propaganda-censor-attacks-health-website>);
- Sweeping arrests of Jehovah's Witnesses, 28 juni 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.hrw.org/news/2018/06/28/russia-sweeping-arrests-jehovahs-witnesses>);

- I could kill you and no-one would stop me, 2018 (https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/russia1018_web3.pdf)

IDMC:

- Global Report on Internal Displacement 2018 (<http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/2018-05/GRID%202018%20-%20Figure%20Analysis%20-%20RUSSIAN%20FEDERATION.pdf>);

Independent:

- Hundreds of Russian Jehovah's Witnesses apply for asylum in Finland (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/jehovahs-witness-russia-finland-asylum-seekers-religion-a8503326.html>);
- March of Mothers: Protests against controversial prolonged detention of young anti-Putin 'revolutionaries', 16 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-rally-anarchists-revolution-plot-putin-new-greatness-a8493311.html>);
- Russian ministry suggests punishing parents of children who go to anti-Putin rallies, 18 oktober 2017, geraadpleegd op 29 mei 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-anti-putin-rallies-parents-children-ministry-of-internal-affairs-timur-valiulin-a8006421.html>);
- Senior Russian Anti-corruption Official Arrested <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/senior-russian-anti-corruption-official-arrested-after-police-find-123-million-in-cash-at-his-home-a7239041.html>
- Sobchak Russian celebrity presidential candidate travels to Chechnya, 28 januari 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-moscow-vladimir-putin-kseniya-sobchak-chechnya-ramzan-kadyrov-presidential-election-a8182311.html>);
- Ukrainian filmmaker Oleg Sentsov ends 145-day hunger strike in Russian jail, 5 oktober 2018, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/oleg-sentsov-hunger-strike-end-russian-jail-ukraine-filmmaker-siberia-a8569901.html>)

Interfax:

- Russian Supreme Court refuses to review scientist Lapygin's treason conviction, 24 juli 2018, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<http://www.interfax.com/newsinf.asp?pg=11&id=846904>);

International Commission of Jurists:

- Russian Federation: Appointment and promotion of judges; Security of tenure, 16 juni 2014, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<https://www.icj.org/cijlcountryprofiles/russian-federation/russian-federation-judges/russian-federation-appointment-and-promotion-of-judges-security-of-tenure>);

Intersection Project:

- The brutal treatment of women in Russian prisons, 16 september 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<http://intersectionproject.eu/article/society/brutal-treatment-women-russian-prisons>);

IOM

- IOM International Migration magazine, Vol. 56 (3) June 2018, Vladimir S. Malakhov en Mark E. Simon: Labour Migration Policy in Russia: Consideration on Governmentality

Jehova's Getuigen:

- Uitspraak Hooggerechtshof heeft negatieve gevolgen voor Jehovah's getuigen (<https://www.jw.org/nl/nieuws/juridisch/per-regio/rusland/uitspraak-hooggerechtshof-negatieve-gevolgen-jehovahs-getuigen>), 16 juni 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018

Levada Center:

- Homophobia, 10 juni 2015, (<http://www.levada.ru/en/2015/06/10/homophobia/>);
- Tabu, 2 februari 2018, geraadpleegd op 28 september 2018 (<https://www.levada.ru/en/2018/02/02/tabu/>);

LGBT network:

- A schoolchild was found guilty of 'propaganda of homosexuality among minors' and fined 50 000 rubles, 8 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://lgbt.net.org/en/newseng/schoolchild-was-found-guilty-propaganda-homosexuality-among-minors-and-fined-50-000-rubles>);
- Monitoring of Discrimination and Violence 2016-2017 (<https://lgbt.net.org/en/newseng/monitoring-discrimination-and-violence-based-sexual-orientation-and-gender-identity-russia>);
- Monitoring of Discrimination and Violence based on Sexual Orientation and Gender Identity in Russia 2016 – 2017, St. Petersburg 2018 (<https://lgbt.net.org/sites/default/files/discrimination.pdf>);

LGBTI ngo's:

- Alternative Report on Implementation of the Convention against Torture by Russian LGBTI NGOs, 23 juni 2018 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31611_E.pdf);

Library of US Congress:

- Russia: New Legislation Restricts Anonymity of Internet Users, 5 september 2017, geraadpleegd op 1 juni 2017, <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/russia-new-legislation-restricts-anonymity-of-internet-users>);

Media sustainability index

- Index for Russia 2018 (<https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2018-russia.pdf>);

Meduza:

- Russian lawmakers move to ban VPNs and Internet anonymizers, 8 juni 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018 (<https://meduza.io/en/news/2017/06/08/russian-lawmakers-move-to-ban-vpns-and-internet-anonymizers>);
- A woman in Magnitogorsk says she was raped by the police, 16 april 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/04/16/a-woman-in-magnitogorsk-says-she-was-raped-by-the-cops-her-husband-cut-off-two-fingers-to-draw-attention-to-her-case-now-she-s-been-convicted-of-filing-a-false-police-report?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-06-27);
- Federal agents search the home of a Volokolamsk businessman who's helped organize popular protests against an overflowing local landfill, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/08/17/federal-agents-search-the-home-of-a-volokolamsk-businessman-who-s-helped-organize-popular-protests-against-an-overflowing-local->

[landfill?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17](https://meduza.io/en/news/2018/08/17/landfill?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17));

- For the first time ever, Russian fines a 'foreign agent' for failing to identify itself as a foreign agent on Facebook, 13 augustus 2018, geraadpleegd op 14 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/08/13/for-the-first-time-ever-russian-fines-a-foreign-agent-for-failing-to-identify-itself-as-a-foreign-agent-on-facebook>);
- Here are all the reported torture cases in Russia's prison system, so far this year, 18 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/08/18/here-are-all-the-reported-torture-cases-in-russia-s-prison-system-so-far-this-year?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-20);
- Honour killings' in Russia's North Caucasus, 16 augustus 2017, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/maria-klimova-yulia-sugueva/honour-killings-in-russia-s-north-caucasus>);
- Hospitals in regions across Russia temporarily halt abortions as part of a pro-life campaign spearheaded by the prime minister's wife, 3 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/08/03/hospitals-in-regions-across-russia-temporarily-halt-abortion-as-part-of-a-pro-life-campaign-spearheaded-by-the-prime-minister-s-wife?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-06);
- I caved almost immediately.' How Russian federal agents tortured confessions out of the 'Penza Case' anti-fascists, 20 juni 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/i-caved-almost-immediately>);
- Lawmakers bend on sanctions bill, 23 mei 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-lawmakers-bend-on-sanctions-bill-but-stand-firm-on-punishing-abettors-/29245968.html>);
- People are killing themselves in Tatarstan to bring attention to police torture, 6 november 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<https://meduza.io/en/news/2017/11/06/people-are-killing-themselves-in-tatarstan-to-bring-attention-to-police-torture>);
- Russia is throwing out suspicious gubernatorial election results in Primorsky Krai, 19 september 2018, geraadpleegd op 9 oktober 2018
- Russian business group condemns government's proposed criminalization of observing or facilitating foreign sanctions, 16 mei 2018, geraadpleegd op 18 juni 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/05/16/a-russian-business-group-condemns-the-government-s-proposed-criminalization-of-observing-or>);
- Russian Federal agents detain a celebrated scientist for leaking hypersonic weapons intel to the West, 23 juli 2018, geraadpleegd op 24 juli 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/07/23/russian-federal-agents-detain-a-celebrated-scientist-for-leaking-hypersonic-weapons-intel-to-the-west?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-07-23);
- Russian lawmakers finally move forward with legislation that could release 100,000 prisoners, 20 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus

- 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/russian-lawmakers-finally-move-forward-with-legislation-that-could-release-100-000-prisoners>);
- Russian lawmakers finally move forward with legislation that could release 100,000 prisoners, 20 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/06/20/russian-lawmakers-finally-move-forward-with-legislation-that-could-release-100-000-prisoners>);
  - The former mayor of Yaroslavl says, yes, russia's prison system is awash in torture and rape, 3 augustus 2018, geraadpleegd op 7 augustus 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/08/03/the-former-mayor-of-yaroslavl-says-yes-russia-s-prison-system-is-awash-in-torture-and-rape?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-03);
  - The Kremlin proposes a partial decriminalization of extremist speech, 3 oktober 2018, geraadpleegd 5 oktober 2018 (<https://meduza.io/en/news/2018/10/03/the-kremlin-proposes-a-partial-decriminalization-of-extremist-speech>);
  - The man who attacked a Navalny organizer with a metal pipe gets off with community service, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/08/17/the-man-who-attacked-a-navalny-organizer-with-a-metal-pipe-gets-off-with-community-service?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-08-17);
  - United Russia loses ground as the communist party gains it, 10 september 2018, geraadpleegd op 25 september 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/09/10/united-russia-loses-ground-as-the-communist-party-gains-it-here-are-the-main-results-of-sunday-s-regional-elections>);
  - Video leaks showing Russian prison guards torturing an inmate in Yaroslavl, 20 juli 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (https://meduza.io/en/feature/2018/07/20/video-leaks-showing-russian-prison-guards-torturing-an-inmate-in-yaroslavl?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-07-23);
  - Vkontakte says it will reveal statistics about government requests for user data, 14 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2018/08/14/vkontakte-says-it-will-reveal-statistics-about-government-requests-for-user-data>);
  - Russia's media censor wants to fine Google for refusing to censor search results, 26 november 2018, geraadpleegd op 7 december 2018 (https://meduza.io/en/news/2018/11/26/russia-s-media-censor-is-suing-google-for-refusing-to-censor-search-results?utm_source=email&utm_medium=briefly&utm_campaign=2018-11-27);
  - Ulyukayev v Sechin: How the former economic development minister's testimony differs from what prosecutors told the court, 27 november 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://meduza.io/en/feature/2017/11/27/ulyukayev-v-sechin>);
  - Russian Supreme Court Upholds Sentsov Verdict, 24 november 2015, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.rferl.org/a/oleh-sentsov-russia-supreme-court-appeal-ukraine-crimea-terrorism-putin/27383269.html>);

Memorial:

- Imprisoned stateless person in Russia: The search for a way out of a legal dead end, 2017 (https://adcmemorial.org/wp-content/uploads/detention_ENG.pdf);
- List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018, (<https://memohrc.org/en/publicationstypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>);
- List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018, (<https://memohrc.org/en/publicationstypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>);
- List of Individuals Recognized as Political Prisoners by the Human Rights Centre Memorial and Persecuted in connection with the Realization of their Right to Freedom of Religion as of 5 September 2018, (www.memohrc.ru);
- Russian political prisoners in the year of 2018: the situation and its trends, oktober 2018, geraadpleegd 12 oktober 2018 (<https://memohrc.org/en/publicationstypes/bulletin/russian-political-prisoners-year-2018-situation-and-its-trends>);
- Memorial: Imprisoned stateless person in Russia: The search for a way out of a legal dead end, 2017 (https://adcmemorial.org/wp-content/uploads/detention_ENG.pdf);

Memorial Anti Discrimination Center:

- Alternative Report on the Russian Federation's Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in Connection with the Consideration of the Sixth Periodic State Report by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, September 2017 (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CESCR/Shared%20Documents/RUS/INT_CESCR_ICO_RUS_26400_E.pdf);
- Memorial ADC and LGBT Network Joint Submission 6 to the Human Rights Council at the 30th Session of the Universal Periodic Review (<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRRussianFederationStakeholdersInfoS30.aspx>);

Ministerie van Buitenlandse Zaken:

- algemeen ambtsbericht Russische Federatie van juni 2017;
- algemeen ambtsbericht Russische Federatie 2015;

Moscow Times:

- Russia fines six Israelis for illegal religious activity, 28 maart 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russia-fines-six-israelis-illegal-religious-activity-during-hanukkah-moscow-60973>);
- Syrian Refugees in Russia Trapped in Legal Limbo, 2 oktober 2018, geraadpleegd 18 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/articles/syrian-refugees-in-russia-trapped-in-legal-limbo-63045>);
- The Moscow Times: 6 Arrested in Wake of Leaked Russian Prison Torture Video, 23 juli 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/6-arrested-wake-leaked-russian-prison-torture-video-62321>);

- Every third Russian has paid a bribe, 15 november 2017, geraadpleegd op 12 oktober 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/every-third-russian-pays-bribes-says-transparency-international-59525>);

New Europe:

- Russia to reject European Court of Human Rights (ECHR) if not allowed to select judges, 16 oktober 2017
<https://www.neweurope.eu/article/russia-reject-european-court-human-rights-echr-not-allowed-select-judges> / en TASS: Russia's withdrawal from ECHR not on the agenda, lawmaker assures, 1 maart 2018 (<http://tass.com/politics/992343>)

Newint:

- Russian LGBT activists battle teenage isolation, 8 augustus 2018, geraadpleegd op 23 augustus 2018 (<https://newint.org/features/2018/08/23/russian-lgbt-activists-battle-teenage-isolation>);

Newsweek:

- In Secret Court Trial, Russia charges 'CIA Spy' with Treason, 12 december 2017, geraadpleegd op 22 juni 2018 (<http://www.newsweek.com/after-top-secret-trial-russia-charges-cia-spy-treason-745100>);

NOS:

- Russische oppositieleider Navalny vrij, kantoren leeggehaald, 7 juli 2017 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/06/russische-oppositieleider-navalny-weer-op-vrije-voeten-a1602007>);

NRC:

- Poetin met overweldigende meerderheid herkozen, 18 maart 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/03/18/rusland-kiest-een-hoge-opkomst-ook-veel-fraudemeldingen-a1596119>);
- Russische ex-minister veroordeeld tot acht jaar strafkamp, 15 december 2017, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2017/12/15/russische-ex-minister-veroordeeld-tot-tien-jaar-strafkamp-a1585101>);
- Oppositie Moskou viert kleine revolutie, 11 september 2017;
- In Rusland kun je zomaar extremist zijn, 20 augustus 2018, geraadpleegd op 21 augustus 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/08/20/in-rusland-kun-je-zomaar-extremist-zijn-a1613660>);
- Russische man geniet straks 1,5 jaar van pensioen, 31 juli 2018, geraadpleegd op 12 november 2018 (<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/07/31/russische-man-geniet-straks-15-jaar-van-pensioen-a1611657>);

OHCHR:

- Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Gabriela Knaul; Addendum; Mission to the Russian Federation, 30 april 2014 (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/140/44/PDF/G1414044.pdf?OpenElement>);

Open Democracy:

- At the first shock I couldn't help but groan and shake, 16 februari 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/russian-anarchist-case>);
- Women's rights in the North-Caucasus, 5 juni 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/svetlana-anokhina/womens-rights-in-the-north-caucasus>);

- Worse than prison: Russian political prisoner Alexei Moroshkin on punitive psychiatry, 10 juli 2017, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/alexei-moroshkin-forced-psychiatry-russia>);
- Russia's anti-corruption protests: detentions, detentions, detentions, 13 oktober 2017, geraadpleegd 16 juli 2018 (<https://www.opendemocracy.net/od-russia/ovd-info/russias-anti-corruption-protests-detentions-detentions-detentions>);

OSCE

- International Election Observation Mission - Russian Federation – Presidential Election, 18 March 2018: Statement of preliminary findings and conclusions (<https://www.osce.org/odihr/elections/russia/363766>)

Outright Action International:

- The Global State of LGBTIQ Organizing, 2018, p. 25 (https://www.outrightinternational.org/sites/default/files/CSOReportJuly2018_FINALWeb.pdf);

OVD-Info

- Weekly Bulletin No. 54: A Raccoon, a Police Officer's Tooth and an Arrest During a Live Broadcast 11 mei 2018, geraadpleegd 23 oktober 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/rights-groups-in-russia/ovd-info-54>);

Pravo Trans:

- The Russian Ministry of Health Approved the Legal Gender Recognition Procedure, 24 januari 2018, geraadpleegd op 4 oktober 2018 (<http://pravo-trans.eu/the-russian-ministry-of-health-approved-the-legal-gender-recognition-procedure/>);

Raam op Rusland,

- Oppositie slaat bres in Moskou dankzij ongekend lage opkomst, 11 september 2017 (<https://www.raamoprusland.nl/actueel/705-oppositie-slaat-bres-in-moskou-dankzij-ongekend-lage-opkomst>);
- The praetorian guard of Putin must quell internal unrest, 21 september 2017 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/militair-beleid/709-the-praetorian-guard-of-putin-must-quell-internal-unrest>);
- De Russische rechtbank is een nachtmerrie, 26 februari 2018, geraadpleegd op 19 juli 2018 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/rechtsstaat/865-de-russische-rechtbank-is-een-nachtmerrie>);
- Geen groot pensioenprotest, toch blijft Kremlin op z'n hoede, 25 juli 2018, geraadpleegd op 26 juli 2018 (https://www.raamoprusland.nl/actueel/1034-geen-groot-protest-tegen-pensioenplan-toch-blijft-kremlin-op-z-n-hoede?utm_source=newsletter_188&utm_medium=email&utm_campaign=nieuw-bij-raamoprusland-date);
- Impasse met Rusland in Raad van Europa, 11 oktober 2018, geraadpleegd op 19 oktober 2018 (https://www.raamoprusland.nl/actueel/1103-impasse-met-rusland-in-raad-van-europa-compleet?utm_source=newsletter_202&utm_medium=email&utm_campaign=nieuw-bij-raamoprusland-date);
- Russia, Chechnya and the values of family bondage, 6 november 2017, geraadpleegd op 25 oktober 2018 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/islamitische-wereld/758-russia-chechnya-and-the-values-of-family-bondage>);
- Telegram, de digitale sovjetkeuken van 2018, 23 april 2018, geraadpleegd op 3 augustus 2018

<https://raamoprusland.nl/dossiers/civil-society/937-telegram-de-digitale-sovjetkeuken-van-2018>);

- Torture is common practice in Russia's Gulag, 26 december 2016 (<https://www.raamoprusland.nl/dossiers/rechtsstaat/398-torture-is-common-practice-in-russia-s-gulag>);
- Verbluffende organisatiegraad van protesten in heel Rusland, 27 maart 2017, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<https://raamoprusland.nl/dossiers/civil-society/516-verbluffende-organisatiegraad-van-protesten-in-heel-rusland>);

Radio Free Europe Radio Liberty:

- Police In Russia's Nizhnekamsk Face Shake-Up As Brutality Allegations Mount, 25 november 2017, geraadpleegd op 30 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-nizhnekamsk-police-brutality-torture-suspects-shakeup/28876594.html>);
- Russian Ex-Governor gets 13 years on Graft Charges, 9 februari 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-sakhalin-governor-khorosavin-13-years-corruption/29029136.html>);
- Near-Final Results Give Putin Landslide Win Amid Reports Of Violations – 19 maart 2018 (<https://www.rferl.org/a/putin-expected-to-sail-to-fourth-term-as-russians-vote/29105971.html>);
- Sixth Russian Prison Guard Arrested In Yaroslavl Torture-Video Case, 26 juli 2018, geraadpleegd op 20 juli 2018; (<https://www.rferl.org/a/russian-prison-guard-charged-with-murdering-inmate/29391584.html>);
- Memorial Says Russian Scientist Convicted Of Treason Is A Political Prisoner, 28 augustus 2017, geraadpleegd op 26 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-scientist-convicted-treason-political-prisoner/28701194.html>);
- Amnesty Says Ingushetia Researcher Stripped, Beaten, Subjected To Mock Execution, 15 oktober 2018, geraadpleegd op 13 november 2018 (<https://www.rferl.org/a/amnesty-researcher-subjected-to-terrifying-mock-executions-in-ingushetia/29544402.html>);
- Another Russian Regional Governor Replaced, 12 oktober 2017, geraadpleegd op 14 oktober 2018;
- Human Rights Court Says Navalny Unfairly Convicted In 'Yves Rocher Case', 17 oktober 2017, geraadpleegd op 15 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/aleksei-oleg-navalny-yves-rocher-case-echr-unfairly-convicted/28799784.html>);
- Human Rights Watchdogs Register Steep Rise In Abductions in Chechnya, 21 december 2017, geraadpleegd op 15 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/caucasus-report-chechnya-abduction-steep-rise-kadyrov/28931722.html>);
- Kadyrov Hints At Antigay Honor Killing Of Chechen Singer, 18 januari 2018, geraadpleegd op 16 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/kadyrov-bakayev-antigay-honor-killing-singer-chechnya/28983059.html>);
- Mail.Ru Calls For Changes To Russian Hate-Speech Legislation, 6 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-woman-faces-prison-over-insulting-religious-feelings-/29415163.html>);
- New Bill On 'Foreign Agent' Media Advances In Russian Duma, 12 januari 2018, geraadpleegd op 21 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-foreign-agent-bill-advances-duma/28971473.html>);

- New Poll Suggests Xenophobia On The Rise Among Russians, 29 augustus 2018, geraadpleegd 28 september 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-xenophobia-poll-on-the-rise/29457742.html>);
- Oleg Navalny Released From Russian Prison After 3 1/2 Years, 29 juni 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/oleg-navalny-released-from-russian-prison-after-3-1-2-years/29326978.html>);
- Police Detain Navalny, Hundreds Of Protesters At Anti-Putin Rally, 5 mei 2018, geraadpleegd op 2 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-navalny-detained-protests-putin-inauguration/29209862.html>);
- Resumed Anonymous Bomb Threats Prompt Evacuations In Several Russian Cities, 20 december 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-bomb-threats-resume/28929608.html>);
- Russian Authorities Raid Church of Scientology in St. Petersburg, 7 juni 2017, geraadpleegd op 26 juni 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-fsb-raids-church-scientology-st-petersburg/28532777.html>);
- Russian Court: 'Liking' A Social-Media Post Doesn't Necessarily Mean Extremism, 20 september 2018, geraadpleegd op 12 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russian-court-narrows-controversial-extremism-laws-vows-to-review-earlier-convictions/29500874.html>);
- Russian Ex-Governor Given Eight Years In High-Profile Bribery Case, 1 februari 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-bribery-belykh-kirov-oblast-trial-verdict-update/29010887.html>);
- Russian Polling Agency Stops Publishing Over Closure Fears, 16 januari 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-levada-polling-stops-election-foreign-agent/28979140.html>);
- Father Of Suspects In St. Petersburg Subway Bombing Loses Russian Citizenship, 15 december 2017, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-petersburg-subway-bombing-azimov-father-loses-citizenship/28920173.html>);
- Russian Court Declares Mom A 'Man', 13 februari 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018 (<https://www.rferl.org/a/russia-foster-care-woman-rejected-transgender-male-identity/29037706.html>);

Reporters without borders:

- Ranking table (https://rsf.org/en/ranking_table)
- Moscow court gives Ukrainian journalist 12 years for 'spying', 6 juni 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://rsf.org/en/news/moscow-court-gives-ukrainian-journalist-12-years-spying>);
- New spate of repressive laws in Russia 24 september 2018, geraadpleegd op 2 oktober 2018 (<https://rsf.org/en/news/new-spate-repressive-laws-russia>);
- Reporters without borders: Kaliningrad editor held for past 100 days on trumped-up charges, 8 februari 2018, geraadpleegd op 23 juli 2018 (<https://rsf.org/en/news/russia-kaliningrad-editor-held-past-100-days-trumped-charge>);

Reuters:

- Key quotes from President Putin's annual phone-in, 7 juni 2018, geraadpleegd op 8 juni 2018, (<https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-highlights/key-quotes-from-russian-president-putins-annual-phone-in-idUSKCN1J30X7>);

- At a Russian polling station, phantom voters cast ballots for the 'Tsar', 12 september 2017 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-election-fraud-exclusive/exclusive-at-a-russian-polling-station-phantom-voters-cast-ballots-for-the-tsar-idUSKCN1BN15P>);
- Police detain around 25 gay rights activists in St Petersburg, 4 augustus 2018, geraadpleegd op 18 augustus 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-gay-pride-russia/police-detain-around-25-gay-rights-activists-in-st-petersburg-idUSKBN1KPOEL>);
- Protesters demand Russia stop blocking Telegram messenger app, 13 mei 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-telegram-protest/protesters-demand-russia-stop-blocking-telegram-messenger-app-idUSKCN1IEONG>);
- Russia media group that angered Kremlin is sold, 16 juni 2017, geraadpleegd 23 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-media-rbc-sale/russia-media-group-that-angered-kremlin-is-sold-idUSKBN1972KO>);
- Russian police detain hundreds protesting against pension reform, 9 september 2018, geraadpleegd op 5 oktober 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-politics/russian-police-detain-hundreds-protesting-against-pension-reform-idUSKCN1LP05A>);
- Russian pollster pulls pre-election research over closure fears, 16 januari 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-election-pollster/russian-pollster-pulls-pre-election-research-over-closure-fears-idUSKBN1F51GA>);
- Stop prosecuting Jehovah's Witnesses in Russia: Kremlin advisers, 21 juni 2018, geraadpleegd op 18 oktober 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-religion-jehovah-s/stop-prosecuting-jehovahs-witnesses-in-russia-kremlin-advisers-idUSKBN1JH2S1>);
- Telegram app agrees to register in Russia, but not to share private data, 28 juni 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-russia-telegram-security-idUSKBN19J1RK>);

Rights in Russia:

- Alexei Moroshkin , 5 juni 2017, geraadpleegd 2 augustus 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/person-of-the-week/alekseimoroshkin>);
- Memorial says Aleksandr Eivazov, a former secretary at a St Petersburg court, is a political prisoner, 23 oktober 2017, geraadpleegd 19 juli 2018 (<http://www.rightsinrussia.info/rights-groups-in-russia/memorialhumanrightscentre-45>);

Robert van Voren:

- Psychiatry as a tool for coercion in post-soviet countries 2012-2017

RT:

- Death penalty moratorium will never be lifted – Russian ombudsman, 1 december 2017, geraadpleegd 15 oktober 2018 (<https://www.rt.com/politics/411571-death-penalty-moratorium-will-never/>);

Russian LGBT Network:

- Monitoring Discrimination and Violence based on Sexual Orientation and Gender Identity in Russia (<https://lgbtnet.org/sites/default/files/discrimination.pdf>);

Russian NGOs

- Shadow Report on the Observance of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the

Russian Federation for the period from 2012 to 2018, juni 2018
(https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/RUS/INT_CAT_CSS_RUS_31612_E.pdf);

Russisch ministerie van Justitie

- Lijst van ongewenste buitenlandse organisaties
(<http://minjust.ru/ru/activity/nko/unwanted>); geraadpleegd op 18 oktober 2018

SOVA Center:

- Inappropriate Enforcement of Anti-Extremist Legislation in Russia in 2017, 24 april 2018, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/reports-analyses/2018/04/d39253/>);
- Misuse of Anti-Extremism in May 2017, 14 juni 2017, geraadpleegd op 28 juni 2018 (<https://www.sova-center.ru/en/misuse/news-releases/2017/06/d37287/>);
- Xenophobia in Figures: Hate Crime in Russia and Efforts to Counteract It in 2017, 12 februari 2018, geraadpleegd op 25 oktober 2018
(<https://www.sova-center.ru/en/xenophobia/reports-analyses/2018/02/d38830/>)

SOVA, Memorial ADC, Crimea SOS, FIDH:

- Alternative Report on the Implementation of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination for the 93rd Session of the UN CERD, July 31 – August 11, 2017

Stimul

- Monitoring Report 2017 about fake dates, verkrijgbaar bij de organisatie

TASS:

- Russia's FSB foils six terror plots in 2018, 10 april 2018, geraadpleegd op 17 mei 2018 (<http://tass.com/world/998717>)

Team 29:

- Know How (<https://team29.org/knowhow/crime/>)

The Bell:

- New anti-American draft legislation threatens Russian business with criminal charges, 18 mei 2018, geraadpleegd op 8 juni 2018
(<https://thebell.io/en/new-anti-american-draft-legislation-threatens-russian-business-with-criminal-charges/>)

The Economist Intelligence Unit,

- country report Russia, 3 mei 2018 (<http://country.eiu.com/russia>)

The Guardian

- Alexei Navalny detained at anti-Putin protest in Moscow, 28 januari 2018
(<https://www.theguardian.com/world/2018/jan/28/russian-police-raid-alexi-navalnys-office-on-day-of-anti-putin-rallies>);
- Gulag gravehunter unearths uncomfortable truths in Russia, 3 augustus 2017, geraadpleegd op 13 augustus 2018
(<https://www.theguardian.com/world/2017/aug/03/gulag-grave-hunter-yury-dmitriyev-unearths-uncomfortable-truths-russia>);
- Rights groups condemn 'shameful' Russian crackdown on web VPNs, 4 augustus 2017, geraadpleegd op 4 juni 2018
(<https://www.theguardian.com/world/2017/aug/04/rights-groups-criticise-shameful-russian-crackdown-web-vpns>);
- Russia supreme court rules Kremlin critic cannot run for president – 30 december 2017
(<https://www.theguardian.com/world/2017/dec/30/russia-supreme-court-rules-kremlin-critic-alexei-navalny-cannot-run-president>);
- Pro-Kremlin Cossack troops to 'ensure public safety' at World Cup, 8 mei 2018, geraadpleegd 5 juli 2018

<https://www.theguardian.com/world/2018/may/06/russian-police-release-opposition-leader-alexei-navalny>);

- Russian opposition leader Alexei Navalny jailed for 30 days, 27 augustus 2018, geraadpleegd op 16 oktober 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2018/aug/27/russian-opposition-leader-alexei-navalny-jailed-for-30-days>);
- Russia's Alexei Navalny arrested as 1,600 detained nationwide, 5 mei 2018, geraadpleegd op 5 juli 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2018/may/05/russian-police-arrest-more-than-200-anti-putin-protesters-siberia>);
- What's it like being LGBT in Russia? 7 december 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2017/dec/07/whats-it-like-being-lgbt-in-russia-share-your-stories>);

The International Center for Not-for-Profit Law:

- Overview of the Package of Changes Into a Number Of Laws Of the Russian Federation Designed To Provide For Additional Measures To Counteract Terrorism, 21 juli 2016 (<http://www.icnl.org/research/library/files/Russia/Yarovaya.pdf>);

The International Observatory on Statelessness

- Country information (<http://www.nationalityforall.org/russia>), geraadpleegd op 28 mei 2018.

The Moscow Times:

- Bribe taking in Russia triples in 2017, new figures show, 6 maart 2018, geraadpleegd op 16 juli 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/bribe-taking-in-russia-triples-in-2017-new-figures-show-60712>);
- How a Teenage Girl's Chat Group Became an FSB Snare, 15 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/articles/a-russian-teenagers-chat-group-became-fsb-snare-62529>);
- Memorial Human Rights Group Forced to Leave St. Petersburg HQ, 16 augustus 2018, geraadpleegd op 20 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/memorial-human-rights-group-forced-to-leave-st-petersburg-hq-62548>);
- Officials impose short-term abortion ban during pro-life campaign, 6 augustus 2018, geraadpleegd op 10 augustus 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/officials-impose-short-term-abortion-ban-during-pro-life-campaign-62447>);
- Russia To Grant Police Access to Bank Customers' Biometric Data, 19 december 2017, geraadpleegd op 28 mei 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russia-to-grant-police-access-to-bank-customers-biometric-data-59987>);
- Russian Court bans Image suggesting Putin is gay, 5 april 2017, geraadpleegd op 3 september 2018 (<https://themoscowtimes.com/news/russian-court-bans-image-suggesting-putin-is-gay-57632>);

The New Yorker:

- The Network: Russia's Odd, Brutal, and Maybe Invented Pre-World Cup Terrorism Case, 3 juni 2018, geraadpleegd op 27 juni 2018 (<https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-network-russias-odd-brutal-and-maybe-invented-pre-world-cup-terrorism-case>);

Time Magazine:

- Pussy Riot Was Immediately Detained After Their Release From Prison for World Cup Stunt, 31 juli 2018, geraadpleegd op 3 augustus 2018 (<http://time.com/5353580/pussy-riot-detained-again-world-cup/>);

- They tell me a demon lives inside me, September 2017, geraadpleegd op 10 december 2018 (<http://time.com/chechnya-movsar/>);

Transparency International

- People and corruption: citizen's voices from around the world, 14 november 2017 (https://www.transparency.org/whatwedo/publication/people_and_corruption_citizens_voices_from_around_the_world);
- Russia: Telegram block leads to widespread assault on freedom of expression online, 16 mei 2018, geraadpleegd op 11 juli 2018 (https://www.transparency.org/news/pressrelease/russia_telegram_block_leads_to_widespread_assault_on_freedom_of_expression);
- Transparency International condemns the arrests of anti-corruption protestors in Russia, 16 juni 2017, geraadpleegd op 16 juli 2018 (https://www.transparency.org/news/pressrelease/transparency_international_condemns_the_arrests_of_anti_corruption_protesto);

Trouw:

- Russische onderzoeksjournalist dood na val van balkon, 16 april 2018 (<https://www.trouw.nl/home/russische-onderzoeksjournalist-dood-na-val-van-balkon~a17d6d05/>);
- Jonge Russen moeten oppassen op internet, 17 augustus 2018, geraadpleegd op 17 augustus 2018;

UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination:

- Concluding observations on the twenty-third and twenty-fourth periodic reports of the Russian Federation (CERD/C/RUS/CO/23-24)

UNCHR

- UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>);
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR Submission on Russian Federation: 30th UPR session, mei 2018, geraadpleegd op 6 augustus 2018 (<http://www.refworld.org/docid/5b082dbf4.html>);
- <http://reporting.unhcr.org/node/2551?y=2018#year>
- 2017 year-end report Russian Federation (<http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/pdfsummaries/GR2017-RussianFederation-eng.pdf>);
- UNHCR: UNHCR position regarding asylum seekers and refugees from the Chechen Republic, Russian Federation (22 oktober 2004).

UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances

- Rapport A/HRC/36/39;

United States Commission on International Religious Freedom (USCIRF),

- Annual report 2018 (http://www.uscirf.gov/sites/default/files/Tier1_RUSSIA.pdf);

United States Department of State, Bureau of Diplomatic Security (OSAC):

- Russia 2017 Crime and Safety Report: Moscow, 12 februari 2018;

United States Department of State:

- International Religious Freedom Report for 2017

United States Department of State:

- Russia 2017 Human Rights Report

Dr. Masha Antokolskaia, Utrecht University:

- National Report Parental Responsibilities: Russia;

Volkskrant:

- Zo smooit Rusland het rouwprotest na de Siberische brand, 30 maart 2018, geraadpleegd op 12 november 2018

(<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/zo-smoort-rusland-het-rouwprotest-na-de-siberische-brand~bcc46e8b/>);

Wired.co:

- This is why Russia's attempts to block Telegram have failed, 28 april 2018, geraadpleegd op 3 juli 2018 (<http://www.wired.co.uk/article/telegram-in-russia-blocked-web-app-ban-facebook-twitter-google>);

World Justice Project

- Rule of Law Index 2017-2018 (https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_ROLI_2017-18_Online-Edition.pdf)

World Prison Brief Data

- Country profile Russia (<http://www.prisonstudies.org/country/russian-federation>);

Websites

- www.valuta.nl
- www.legislationline.org
- www.icrc.org/en/where-we-work/europe-central-asia/russian-federation
- <http://moscow.iom.int/en/iom-mission-russia>
- <http://en.kremlin.ru/acts/news/55227>
- <https://chaika.navalny.com>
- SDU Burgerzaken landeninformatie <https://www.vindburgerzaken.nl/>
- Civil Code of the Russian Federation (<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection2/Chapter3.html>)
- <https://www.transparency.org/country/RUS>
- <https://www.lawmix.ru/pprf/31523/6766>
- <http://ivo.garant.ru/#/document/71826616/paragraph/352:0>

4.2 Afkortingen

CAT	Convention against Torture (Verdrag tegen Foltering)
CEC	Central Election Committee (Centraal Kiescomité)
CEDAW	Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination (VN-Comité inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie)
CIA	Central Intelligence Agency
CIK	Tsentral'naya izbiratel'naya komissiya Rossiyskoy Federatsii (Centrale Kiescomité)
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens
FSB	Federal'naya sluzhba bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii (Russische Veiligheidsdienst)
FSIN	Federal'naya Sluzhba Ispolneniya Nakazaniy (federale penitentiarie dienst)
GAMI	General Administration for Migration Issues
HRW	Human Rights Watch
ICERD	Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van elke vorm van rassendiscriminatie
ICESCR	Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten
ICRC	International Committee of the Red Cross
IDP	Internally displaced person (binnenlands ontheemde)

ILGA	International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association
IOM	International Organisatie voor Migratie
IS	Islamitische Staat
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten
IVRK	Verdrag inzake de rechten van het kind
KPRF	Kommunisticheskaya Partiya Rossiyskoy Federatsii (Communistische partij)
KSUP	Kniga Oetsjota Soobsjtsjenij o Proisjtsjestvijach (aangifte-registratieboek van de Russische politie)
KTR	Confederatie van Arbeid
LDPR	Liberal'no-Demokraticheskaya Partiya Rossii (Liberaal-Democratische Partij van Rusland)
LHBTI	Lesbisch Homoseksueel Biseksueel Transgender Interseks
MVD	Ministerstvo Vnutrennikh Del (ministerie van Binnenlandse Zaken)
NAC	Nationale Antiterrorisme Comité van de FSB
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
POC	Public Oversight Committee
RFERL	Radio Free Europe / Radio Liberty
SK	Sledstvenny Komitet (Onderzoekscomité)
SVR	Sluzhba vneshney razvedki (buitenlandse inlichtingendienst)
ToR	Terms of Reference
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
VPN	virtual private network
VR	Jedinaja Rossija (Verenigd Rusland)